

TC.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Din Eğitimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Hız. Peygamberin Sünnetinde Çocukluk Dönemi Ahlak Eğitimi

Faruk ÇELİK

21937009

Danışman: Prof. Dr. Davud IŞIKDOĞAN

Diyarbakır 2023

TC.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Din Eğitimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Hız. Peygamberin Sünnetinde Çocukluk Dönemi Ahlak Eğitimi

Faruk ÇELİK

21937009

Danışman: Prof. Dr. Davud IŞIKDOĞAN

Diyarbakır 2023

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**Hz. Peygamberin Sünnetinde Çocukluk Dönemi Ahlak Eğitimi**” adlı tezimin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

09/06/2023

Faruk ÇELİK

ÖN SÖZ

Ülkemiz ilk ve ortaokul eğitim kurumlarında “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersinde farklı konularla beraber temel ahlaki değer konuları da işlenmektedir. Ders içerikleri incelendiğinde konuyla ilgili ayet ve hadislerden faydalandığı görülmektedir. Literatür araştırması yapıldığında Hz. Peygamberin ahlak eğitimini nasıl verdiğiyle ilgili akademik çalışmaların yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Bu çalışma bu boşluğu doldurmayı amaç edinmektedir.

“Hz. Peygamberin Sünnetinde Çocukluk Dönemi Ahlak Eğitim” adlı çalışmamızda güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderilmiş bir Peygamberin genel bir profili çizilerek; kendisinin nasıl bir ahlaka sahip olduğu ve çocuklara bunu nasıl aktardığıyla ilgili örnekler özel başlıklar altında açıklanmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra bahsi geçen konunun ilişkili olduğu diğer hususlar da izah edilmeye çalışılmıştır.

Giriş bölümünde araştırmanın amacı, önemi, yöntemi ve sınırlılıkları başlıklarının yanı sıra; asıl kaynaklara inilerek ahlak kavramının tanımı yapılmıştır. Ayrıca, Eğitim ve Din Eğitimi kavramları açıklanarak bu iki kavram arasındaki ilişki de izah edilmeye çalışılmıştır.

Birinci bölümde; Hz. Muhammed’in (sav) insani özellikleri, üstün kişiliği, örnekliği ve tez konumuzla alakasına binaen ahlaki şahsiyeti ayet ve hadisler çerçevesinde ele alınmıştır. Hz. Peygamberin din eğitimini; gençlere, yetişkinlere ve yaşlılara nasıl verdiği incelenmiştir. Eğitim ve öğretim faaliyetleri icra edilirken öğrenmenin etkili bir biçimde gerçekleşmesi için eğitim ve öğretim kurumlarının önemi büyüktür. Buna binaen bu bölümde Hz. Muhammed’in (sav) eğitim verdiği bazı ortamlar açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise erken çocukluk ve çocukluk dönemleri ayrı ayrı ele alınarak; bu dönemdeki çocukların gelişim özellikleri, dini gelişimleri ve nasıl bir din eğitimi verilmesi gerektiği konularına değinilmiştir. Hz. Peygamberin, ahlak eğitimini çocuklara nasıl verdiği bu doğrultudaki tavsiyeleri izah edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanması aşamasında; odasına gittiğimde her zaman sıcak tebessümüyle beni karşılayan gerek sorularıma cevap verip gerekse asıl kaynaklara inme noktasında desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen değerli danışmanım Prof. Dr. Davud IşIKDOĞAN’a ve yazım esnasında sürekli destekçim olan aileme teşekkür ederim.

Faruk ÇELİK

Diyarbakır 2023

ÖZET

Son Peygamber Hz. Muhammed'in (sav); hayatına farklı açılardan bakmak, O'nu anlamak ve örnek almak her Müslüman için elzemdir. Hz. Peygamber, kendisine peygamberlik görevi verildikten hemen sonra tebliğ görevine başladı. İnsanları İslam'ın öğretileriyle eğitti. Dolayısıyla O'nun hayatını ve eğitim metodunu iyi anlamamız gerekir. Eğitim faaliyetlerinde çocuklara büyük önem veren onlara sevgi ve şefkatle yaklaşan ve özellikle onları terbiye etme hususunda büyük bir özveriyle hareket eden Nebi (sav), onlara; dürüstlük, yardımseverlik, sevgi, saygı vb. değerleri öğretirdi.

Betimsel analiz yöntemi kullanılarak hazırlanan bu çalışma, Hz. Peygamberin çocukluk döneminde ahlak eğitimine dair mevcut bilgilerin anlamlandırılması ve betimlenmesi açısından önemlidir. Bu çalışma da Hz. Muhammed'in (sav) sünnetinin, çocukların ahlaki gelişimine katkısı incelemektedir. Çalışmamız, sünnetin çocuk eğitimindeki önemini, çocuklara verdiği değeri, çocuklara örnek olduğu davranışları ve çocuklara öğrettiği ahlaki ilkeleri konu almaktadır. Ayrıca sünnetin, çocukluk dönemi ahlak eğitimindeki rolünü hem Kur'an hem de hadis kaynaklarına dayanarak ortaya koymaktadır. Tezin amacı, Hz. Peygamberin sünnetinin, günümüzde de çocukların ahlak eğitiminde bir rehber olabileceğini göstermektir.

Bu çalışmada; ahlak ve eğitimle ilgili kavramlar açıklanarak, Hz. Peygamberin kişisel özellikleri, gençlere, yetişkinlere ve yaşlılara nasıl bir eğitim verdiği, hangi ortamlarda eğitim verdiği gibi konular incelenmiştir. Ayrıca, yine gelişimsel özellikleri de dikkate alınarak Hz. Peygamberin çocuklara verdiği ahlaki eğitim izah edilmeye çalışılmıştır. Çalışma; giriş, iki bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Ahlak, Hz. Peygamber, Hadis, Erken Çocukluk, Çocukluk Dönemi

ABSTRACT

It is essential for every Muslim to look at the life of the last Prophet, Muhammad, from different perspectives in order to understand him and take him as an example. Right after receiving the prophetic mission, Prophet Muhammad initiated his duty of delivering the message. He educated people with the teachings of Islam. Therefore, it is crucial to comprehend his life and educational methods. Prophet Muhammad (peace be upon him), who attached great importance to children in educational activities, approached them with love and compassion. He showed remarkable dedication in nurturing them and instilling values like honesty, generosity, love, and respect, particularly focusing on their upbringing.

This study, which was prepared by using the descriptive analysis method, It is important in terms of understanding and describing the existing information about the moral education of the Prophet in childhood. In this study, It examines the contribution of the Prophet's sunnah to the moral development of children. Our study deals with the importance of circumcision in child education, the value it gives to children, the behaviors it sets an example for children and the moral principles it teaches to children. In addition, it reveals the role of sunnah in childhood moral education based on both the Qur'an and hadith sources. The aim of the thesis is It is to show that the Sunnah of the Prophet can still be a guide in the moral education of children today.

In this study, concepts related to morality and education were explained, and topics such as the personal characteristics of Prophet Muhammad, the kind of education he provided to the youth, adults, and the elderly, and the environments in which he conducted education were examined. Furthermore, taking into consideration developmental features, an attempt was made to elucidate the moral education that Prophet Muhammad imparted to children. The study consists of an introduction, two main sections, and a conclusion.

Keywords

Morality, Prophet, Hadith, Early Childhood, Childhood Period

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖN SÖZ	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
1.Araştırmanın Problemi:.....	1
2.Araştırmanın Amacı	2
3.Araştırmanın Önemi	3
4.Araştırmanın Yöntemi	3
5.Araştırmanın Sınırlılıkları.....	4
6. Kavramsal Çerçeve.....	4
6.1. Ahlak.....	4
6.2. Eğitim.....	6
6.3. Din Eğitimi	7
6.4. Ahlak Eğitim İlişkisi.....	8
7. İlgili Araştırmalar	9
BİRİNCİ BÖLÜM	16
HZ. MUHAMMED VE EĞİTİM.....	16
1.1.HZ. MUHAMMED’İN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	16
1.1.1.Hz. Muhammed’in Kişiliği	18
1.1.2.Hz. Muhammed’in Ahlaki Şahsiyeti	20
1.1.3.Hz. Muhammed’in Örnekliği	22
1.2. HZ. PEYGAMBERİN EĞİTİM METODU	23
1.2.1.Gençlik Dönemi Hz. Peygamberin Eğitim Metodu	26
1.2.2.Yetişkinlik Dönemi Hz. Peygamberin Eğitim Metodu	29
1.2.3.Yaşlılık Dönemi Hz. Peygamberin Eğitim Metodu	31
1.3.HZ. PEYGAMBERİN EĞİTİM VERDİĞİ ORTAMLAR.....	33
1.3.1.Daru’l Erkam.....	34

1.3.2.Hz. Peygamberin Evi.....	36
1.3.3.Panayrlar	37
1.3.4.Mescidi Nebevi	38
1.3.5.Suffe	39
İKİNCİ BÖLÜM	41
ÇOCUKLUK DÖNEMİ HZ. PEYGAMBERİN AHLAKİ EĞİTİMİ	41
2.1.ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİ.....	41
2.1.1.Erken Çocukluk Dönemi Gelişim Özellikleri.....	41
2.1.2.Erken Çocukluk Dönemi Dini Gelişim	42
2.1.3.Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi	44
2.1.3.Erken Çocukluk Dönemi Hz. Peygamberin Ahlak Eğitimi.....	48
2.1.3.1.Sevgi	50
2.1.3.2.Merhamet	51
2.1.3.3.İbadet Alışkanlığı	53
2.1.3.4.Değer.....	56
2.2.ÇOCUKLUK DÖNEMİ	58
2.2.1.Çocukluk Dönemi Gelişim Özellikleri.....	58
2.2.2.Çocukluk Döneminde Dini Gelişim	60
2.2.3.Çocukluk Döneminde Din Eğitimi.....	61
2.2.3.Çocukluk Dönemi Hz. Peygamberin Ahlak Eğitimi	64
2.2.3.1.Sevgi-Merhamet	65
2.2.3.2.Sır Saklamak	67
2.2.3.3.Doğruluk	69
2.2.3.4.Hoşgörü.....	72
2.2.3.5.Saygı	74
SONUÇ	77
KAYNAKÇA	80

KISALTMALAR

Bkz:	: Bakınız
Bs.	: Basım
c.	: Cilt
cc	: Celle Celaluhu
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Hız.	: Hazreti
sav	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
ra	: Radıyallahu Anh
Ed.	: Editör
s.	: Sayfa
sy	: Sayı
vs.	: Vesaire
vb.	: Ve benzeri

GİRİŞ

1.Araştırmanın Problemi:

Çocukların ahlaki gelişimi, toplumların geleceği açısından son derece önemlidir. Ahlaki değerlerin erken yaşlarda öğretilmesi ve benimsenmesi, çocukların karakterlerini olumlu yönde şekillendirmelerine yardımcı olabilir ve onları toplumun değerlerine uyumlu bireyler haline getirebilir. İslam inancında, Hz. Muhammed'in yaşamı ve davranışları, müminler için örnek bir model olarak kabul edilmektedir. Hz. Peygamber'in sünneti, Müslüman toplumlar için ahlaki rehberlik sağlamaktadır.

Ancak, Hz. Peygamberin sünnetinde çocukluk dönemi ahlak eğitimi konusunda yapılan araştırmalar ve literatür incelemesi sınırlıdır. Özellikle, çocukluk döneminde Hz. Peygamber'in ahlaki öğretilerinin nasıl uygulandığı, hangi yöntemlerin kullanıldığı ve bu öğretilerin çocukların ahlaki gelişimine nasıl etki ettiği konularında detaylı bir çalışma yapılmamıştır.

Bu araştırmanın temel amacı, Hz. Peygamberin sünnetinde çocukluk dönemi ahlak eğitimi konusunu detaylı bir şekilde incelemektir. Araştırma, Hz. Peygamberin çocukluk dönemindeki davranışlarına, öğretilerine ve eğitim metodolojisine odaklanarak, çocukluk dönemi ahlak eğitiminde İslam'ın rehberliğini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Bu araştırma, çocukluk dönemi ahlak eğitimi ile ilgili literatürü zenginleştirecek ve İslam'ın ahlaki değerlerini çocuklarla ilişkilendirerek bu değerlerin modern eğitim süreçlerine nasıl entegre edilebileceği konusunda katkıda bulunacaktır. Ayrıca, çocukluk dönemi ahlak eğitimi için rehberlik sunan Hz. Peygamber'in yöntem ve uygulamalarının günümüz eğitimcilerine ve ailelere nasıl ilham verebileceği üzerinde odaklanacak ve pratik öneriler sunacaktır.

Sonuç olarak, bu araştırma, Hz. Peygamberin sünneti üzerinden çocukluk

dönemi ahlak eğitimine dair eksiklikleri doldurmayı amaçlamaktadır ve İslam'ın rehberliğini modern eğitim süreçlerine uyarlamak için önemli bir kaynak oluşturacaktır. Araştırmanın sonuçları, çocukların ahlaki gelişimine katkıda bulunabilecek eğitimciler, aileler ve toplum liderleri için önemli bir bilgi kaynağı olacaktır.

Bu bağlamda, "Hz. Peygamberin Sünnetinde Çocukluk Dönemi Ahlak Eğitimi" adlı yüksek lisans tezini de araştırmanın problemi, Hz. Peygamber'in sünnetinde çocukluk dönemi ahlak eğitiminin yeterince incelenmemiş olması ve bu alanda literatürün sınırlı olmasıdır. Bu tez, eksiklikleri gidermek ve çocukluk dönemi ahlak eğitimi konusunda Hz. Peygamber'in sünnetinin rehberliğini ortaya koymak amacıyla yapılan detaylı bir çalışmayı içermektedir.

2.Araştırmanın Amacı

İlk insan ve ilk peygamber Hz. Adem'den son peygamber Hz. Muhammed'e (sav) kadar bütün peygamberler, Allah'ın emir ve yasaklarını O'nun (cc) kullarına ulaştırmak ve onlara doğru yolu göstermekle görevlendirilmiş hidayet elçileridir. Son peygamber Hz. Muhammed de (sav), ümmetine Allah'ın istediği şekilde yaşamaları için gerekli bilgileri uygulamalı olarak aktarmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği üzere insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet Hz. Muhammed'in (sav) ümmetidir. Bu ümmet içinde Hz. Peygamber'in beyanıyla, en hayırlı insan da kendisidir. Yine Kur'an-ı Kerim'in tabiriyle, O da bizler için güzel örnekler vardır. Bu araştırmanın amacı, faziletli hasletlerin tümünde insanlığın iftihar tablosu olan Hz. Muhammed'in (sav) birçok güzel hasletinin yanında, çocukluklara verdiği ahlak eğitimin açıklığa kavuşturulmasıdır.

Hz. Peygamberin sünnetinin, erken ve çocukluk dönemi bireylerinin ahlak eğitiminde nasıl bir rol oynadığını ve bu rolün günümüzde devam ettirilebilmesinin mümkün olabilecek kolaylıkta olduğunu belirlemek de araştırmanın amaçları arasında yer almaktadır. Çalışmamız, diğer gelişimsel dönemdeki bireylerle beraber, sünnetin çocuk eğitimindeki önemini, çocuklara verdiği değeri, çocuklara örnek olduğu

davranışları ve çocuklara öğrettiği ahlaki ilkeleri analiz ederek, sünnetin çocukların ahlaki gelişimine katkısını ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Bu çalışma, Kur'an ve hadis kaynaklarına dayanarak, Hz. Peygamberin sünnetinin, çağlar üstü bir ahlak modeli sunduğunu ve çocukların ahlak eğitiminde bir rehber olabileceğini göstermeyi amaçlamaktadır.

3.Araştırmanın Önemi

Hz. Peygamber, sahabe-i kirama anlatmış olduğu her olayı, vermiş olduğu her bilgiyi uygulamalı olarak göstermiş ve hayatının her aşamasında bizzat kendisi örnek olmuştur. Her konuda olduğu gibi eğitim-öğretimde de en güzel örnek olarak vasıflandırılmıştır. Hz. Peygamber bu örnekliğinin yanında insanlara aynı şekilde davranmaları hususunda tavsiyelerde bulunmuştur. O'nun, ahlaki durumlar karşısındaki tutumu, bu davranışların nasıl olması gerektiği, insani ilişkilerde nelere dikkat edilmesi gerektiği ve bu davranışları yapma konusunda İslam dininin insanlara yüklemiş olduğu sorumlulukları eksiksiz bir şekilde izah etmiştir. Bu sayede çalışmamız İslam ahlak anlayışının temellerini ve uygulamalarını, Hz. Peygamber'in terbiye metodu özelinde ortaya koyarak, günümüzde karşılaşılan ahlaki sorunlara çözüm önerileri sunmaktadır. Araştırma, aynı zamanda, çocuk eğitimi alanında çalışan ebeveynlere, öğretmenlere ve eğitimcilere de faydalı olabilecek bir kaynak niteliği taşımaktadır.

4.Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma kapsamında, Hz. Peygamberin sünnetinde çocukluk dönemi ahlak eğitimi konusunda bilgi veren yazılı kaynakları incelenmiştir. Bu kaynaklar arasında Kur'an-ı Kerim, hadis kitapları, siyer kitapları, fıkıh kitapları, ahlak kitapları ve ilgili akademik çalışmalar yer almaktadır. Bu kaynaklardan elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiş ve günümüz bilimsel verileriyle yorumlanmıştır.

Hz. Peygamber'in çocukları terbiye etme yöntemi, belirli başlıklar altında zikredilmiş ve değerlendirilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in eğitici kimliğine ve farklı gelişimsel dönemlerdeki bireylere yaklaşımına da yer verilmiştir. Bundan dolayı

çalışmamızda Hz. Peygamber'in eğitim anlayışına ve gerçekleştirdiği eğitim faaliyetlerine genel bir çerçeveden bakma imkânı sunulmuştur.

Araştırmanın sonucunda, Hz. Peygamberin sünnetinin, çocukluk dönemi ahlak eğitiminde nasıl bir rol oynadığı ve bu rolün günümüze ışık tutabilecek yönleri ortaya konulmuştur.

5.Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmamızda Hz. Peygamber'in farklı gelişimsel dönemlerdeki bireylere verdiği eğitimin yanı sıra çocuklara verdiği ahlaki eğitim konuları incelenmiştir. Bu inceleme, Hz. Peygamber'in çocuklara karşı davranışları, bu doğrultuda anne-babalara, eğitimcilere ve tüm Müslümanlara vermiş olduğu tavsiyeler çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Hz. Peygamber'in onlara yaklaşımı ve tavsiyeleri din eğitimi perspektifiyle değerlendirilmiştir.

6. Kavramsal Çerçeve

6.1. Ahlak

Arapça “Hulk” kelimesinin çoğulu olan ahlak; mizaç, din ve alışkanlıklar anlamına gelmektedir. Karakter manasına da gelen ahlak, insanın düşünce ve fikirlerinin eyleme dönüşmesinde önemli rol oynar. Bu yüzden ahlak; kişinin karakterini güzelleştirir.¹ Günümüz toplumunda bazı söylemler bu tanıımı doğrular niteliktedir. Örneğin; fitri olarak hoşla gitmeyen bir eylemle karşı karşıya kalındığında, “Hiç ahlaki değil” veya bu yaptığınız “hiç etik değil” gibi sözlerin sarf edilmesi o kişinin fikirlerinin eyleme dönüşmüş halinin, yani sahip olduğu karakter yansımalarının, ölçüm şeklinin ahlaki değerler ile yapıldığını gösterir.

Literatürde hulk ve ahlak terimleri “iyilik, kötülük” veya “fazilet, rezilet” bağlamında farklı isimlerle karşılanmıştır. Ahlak, davranış ve tavırların özü mahiyetinde

¹ Kılıç, *Âyet ve hadislerin ışığında insan ve ahlâk*, 1.

olan manevi yetileri oluşturan, insanı “İnsan-ı Kâmil” derecesine ulaştırmaya çalışan gerekli malumat ve fikir alanını oluşturur.²

Nefsin fitrattan gelen bir refleksle eylemlerini ortaya koyması şeklinde bir Ahlak tanımlaması yapan İbn Miskeveyh, selef ahlakçılarının tanımlamalarını iki kategoriye ayırır. Bunlardan birincisi, mizaçtan kaynaklanan ve insanın eylemlerinde doğal olarak ortaya çıkan ahlaktır. İkincisi ise eğitimle kazanılandır ve zihin süzgecinden geçirilip meydana gelir, bu durum tekrarlanır ve alışkanlık haline gelir, sonuçta insanda huy olarak ortaya çıkar.³

Ahlakı; beğenilmeyen/kötülenen ahlak ve övülen ahlak diye ikiye ayıran Cahız, ahlakın cömertlik, hilm veya cesaret örneklerinde olduğu gibi bazı insanlarda doğuştan geldiğinden bazılarında ise eğitim ve çabayla ortaya çıkabileceğinden bahseder. İnsanların pek azının çirkin addedilen ahlaki vasıfların tamamından arındığı, her insanın cimrilik, korkaklık veya başkasına zarar verme gibi vasıflardan bazılarını taşıyabileceği ve bunları ortadan kaldırmanın nefsi terbiye etmekle mümkün olabileceğini söyleyen Cahız, övülen ahlaki melekelerin insanda hasıl olabilmesi için güzel ahlaklı insanlarla beraber olmanın öneminden bahseder.⁴

İmam Gazali, Ahlakın insanın nefsinde, benliğinde ve ruhunda yerleşmiş ve kökleşmiş bir meleke olduğunu, insanın düşünsel olarak bir zorlama olmaksızın eylemlerinin oluştuğunu savunur. Ona göre Ahlakın dört temel unsuru vardır. Bunlar; Hikmet, Şecaat, İffet ve Adalettir. Hikmet ile insanın eylemlerinde doğruyu yanlıştan ayırt edebilir. Kişi adalet ile şehvet ve öfkelerini hikmetin rehberliğinde kontrol eder. Şecaat ile insanın aşırı öfkelenmesi veya geri duruş sergilemesi önlenir. İffet ile şehvetin akıl ve meşru daire çerçevesinde eğitilmesi kastedilmektedir.⁵

Bütün bu tanımlamaların sonucunda Ahlakı, iyi ve doğru olan her şeye yönlendiren kurallar olarak özetleyebiliriz. Ahlaki kurallar, insanların davranışlarını düzenlemeyi amaçlayan, bunu yaparken de iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış davranışın ne olduğu sorusuna cevaplar veren kuralların tümüdür.

² Çağrı, “Ahlâk”, 2.

³ Miskeveyh vd., *Tehzibu’ul Ahlak*, 51.

⁴ El-Cahız, *Ahlak ve Eğitimi*, 19-20.

⁵ İmam Gazali, *İhya’u ulum’id-din*, 3:118-200.

6.2. Eğitim

Geçmişten günümüze eğitim tarihi incelediğinde eğitim kavramının birçok tanımının yapıldığı ve bu tanımlamaların yapılmaya devam ettiğini söyleyebiliriz.⁶ Eğitim sadece bilim adamlarını değil de toplumun her kesimindeki bireyleri ilgilendirdiği için bu tanımlamalar artmıştır. O yüzden eğitimci kadar eğitim tanımı vardır demek yersiz olmayacaktır.⁷ Bu sebeple eğitim ile ilgili tanımların tamamını aktarmanın güçlüğü göz önünde bulundurarak burada sadece birkaç tanımı vermekle yetineceğiz.

Eğitim kavramının tanımlamaları arasında daha sık kullanımı olan tanımlamayı yapan Ertürk'e göre eğitim, "bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir."⁸ Ertürk'ün tanımında dikkat çektiği nokta davranış kazandırma sürecidir. Davranış, bireyin eyleme döktüğü her türlü hareket olarak tanımlanırken, yaşantı ise çevreyle olan münasebetin bireyler üzerinde bıraktığı etki olarak ifade edilmektedir.⁹

Tosun'a göre eğitim, "Bireyin davranışında, kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri sürecidir." Eğitim kavramını terbiye kavramı ile ilişkilendiren Tosun, din ve ahlak eğitimi konularında terbiye kavramının daha çok kullanıldığını hatta 1940'lı yıllara kadar eğitim kelimesinin yerine tamamen terbiye kelimesinin kullanıldığını belirtmektedir.¹⁰

Canan, terbiyeyi şöyle açıklamaktadır: "İnsanlar hiçbir şey bilmezken dünyaya gelirler. Yaşamlarını devam ettirmek için birtakım bilgilere ihtiyaç duymaya başlarlar. Hayatlarının sonuna kadar bu durum devam eder ve sürekli öğrenme gerçekleşir. Bu bireyin dünyevi ve uhrevi saadeti için gereklidir. Ayrıca insan sosyal bir varlık olduğu için toplumun refahı ve huzuru için doğumdan ölüme kadar elde edilmesi gereken bilgilere ve bunları pratiğe dökmeye terbiye diyebiliriz."¹¹

⁶ Gündürü ve Buyrukçu, "İman ve Ahlâk Eğitimi Açısından Hucurât Suresi", 4.

⁷ Çelikkaya, "Eğitimin Anlamları ve Farklı Açılardan Görünüşü", 5.

⁸ Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, 13.

⁹ Ayas vd., *Eğitim Bilimine Giriş*, 5.

¹⁰ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 19-20.

¹¹ Canan, *Hz. Peygamber'in (s.a.v) Sünnetinde Terbiye*, 31.

Bir diğerk ifadeyle eğitim, bireyin hayatını düzeyli bir şekilde sürdürebilmesi ve içinde yaşadığı topluma sağlıklı bir şekilde entegre olup, olumlu katkılar sunabilmesi için ihtiyaç duyulan davranışları elde etmesi gerekmektedir. Hem birey hem de toplum açısından oldukça önemli olan bu durum, ancak eğitim veya diğerk ifadeyle terbiye yoluyla gerçekleştirilebilir.¹²

6.3. Din Eğitimi

Din Eğitimi, din ve eğitim kavramlarından meydana geldiğinden kendisini oluşturan bu kavramlardan farklı bir tanımının yapılması gerekmektedir. Din Eğitimi ne tek başına din ile ne de eğitim ile açıklanabilir ama bunlardan bağımsız da değildir. Din eğitimi din ve eğitim kavramlarının bir araya gelmesiyle, din ve eğitimden farklı bir alan haline gelmiştir.¹³

Kendisini oluşturan din ve eğitim kavramlarını ayrı ayrı ele almakta ve bu kavramın tanımlanmasında esas kavramın eğitim, niteleme kavramının ise din kavramının olduğunu belirten Tosun, Din Eğitimi kavramını şöyle tanımlamaktadır: “Bireyin dini davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri sürecidir.”¹⁴

Eğitici ve eğitilenin herhangi bir plan veya program yapmadan aynı mekânda bulunması sonucunda tamamen doğal ve kendiliğinden bir din eğitimi yapılabilir ve bu süreç eğitilen bireyin davranışlarında olumlu veya olumsuz değişiklikler meydana getirebilir. Kasıtlı, planlı, programlı, öğrenme ortamı hazırlanmış ve ölçme değerlendirme süreçleri olan dini öğrenmeler de bireyde davranış değişikliğine neden olabilir.¹⁵ Bireyde kendi yaşantısı yoluyla dinle ilgili meydana gelen davranış değişikliği planlı, programlı ve kasıtlı oluyorsa biz buna “formal din eğitimi”, belirli bir alan veya bölgede sınırlı olmayıp plan ve programsız bir şekilde eğitim gerçekleşiyorsa buna da “informal din eğitimi” diyebiliriz.¹⁶ Hz. Peygamberin sahabenin eylemlerinde bir problem gördüğünde müdahalede bulunması ve bu hatayı gerek hal ve hareketleriyle

¹² Özkan, “POPÜLER KÜLTÜR VE EĞİTİM”, 30.

¹³ Keyifli, “Eğitim ve Din Eğitimi”, 15.

¹⁴ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 23.

¹⁵ Nazıroğlu, “Din Eğitiminde Temel Kavramlar ve Bilimselleşme”, 22.

¹⁶ Aydın, *Din Eğitimi Bilimi*, 88.

gerekse sözleriyle düzeltmesi, doğru bir eylemi tasvip ettiğini belirtmesi ve daha güzelinin yapılması için teşvik edici sözler sarf etmesi informal din eğitime verilebilecek güzel bir örnektir. Günümüzde ise okullarda verilen eğitime formal, Kur'an kursları veya camilerde yapılan eğitime informal din eğitimi diyebiliriz.

6.4. Ahlak Eğitim İlişkisi

Eğitim ile ahlak iç içedir. Klasik bazı ahlakçıların tespitlerine göre ahlak bir öğrenme işidir ve birey de olumlu veya olumsuz davranışlar oluşumu şeklinde tezahür eder. Ortaya çıkan bu olguya güzel ve çirkin ahlak diyebiliriz.

Eğitim ile ahlak kavramlarını insani olarak ele alalım. Kişinin bedenini geliştirmesi ve sağlığını koruması bedeni eğitimidir. Lisanını güçlendirmesi ve hitabet yönünden kendini geliştirmesi edebi eğitimidir. Düşünce ve hükümlerini sağlamlaştırması akli eğitimidir. İnsanın doğru ve faydalı kaynaklardan beslenmesi ilmi eğitimidir. İnsanın geçimini sağlayacak bir iş öğrenmesi mesleki eğitimidir. Bilinci kâinatın güzelliği karşısında uyandırmak ve bu güzellikleri ifade etmeyi öğrenmek sanatsal eğitimidir. Eylemleri devamlı olarak doğruya yönlendirmek ve buna bağlı olarak güzel ahlaki alışkanlıklar köklü güzel huylar oluşturmak ise ahlaki eğitimidir.¹⁷

Topçu'ya göre insan, doğuştan düşünme kabiliyetine sahip olduğu gibi ahlak yetisine de sahiptir. Aklın gelişmesi için zihin eğitime ihtiyaç olduğu gibi ahlakın gelişmesinde de ahlak eğitime ihtiyaç vardır. Ahlakın üzerinde çevresel faktörlerde etkilidir. Nitekim iyi bir çevre bireyi iyiliğe doğru yönelttiği gibi kötü bir çevre bireyin ahlakını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu sebeple kötülükten uzaklaşmak ve iyi huylu insanları daha ileri bir seviyeye taşımak ahlak eğitiminin işidir.¹⁸

Ahlak ve eğitim kavramlarını beraber toplumsal açıdan ele alırsak, ahlak eğitiminin sağlıklı bir şekilde verilmesi en çok toplumu etkiler diyebiliriz. Bireylerin toplum içindeki rollerini anlamalarını, ahlaki değerleri öğrenmelerini ve bu değerleri yaşamlarına yansıtma ve yayılmasını sağlar. Eğitim, toplumsal ahlakın yayılmasını ve sürdürülmesini destekleyen kritik bir araçtır.

¹⁷ Draz, "Ahlak ile Eğitimin Alakası", 114.

¹⁸ Cihan, "NURETTİN TOPÇU VE AHLAK EĞİTİMİ", 56.

Toplumsal ahlak, içinde yaşanılan toplumu oluşturan; dini, dili, ırkı veya kültürü farklı olan insanların barış ve huzur içinde yaşamalarına yönelik kuralları içeren ahlaktır. Bunların huzur içinde yaşaması için ahlaka büyük görev düşmektedir.¹⁹

İnsanoğlu dünyaya eğitmeye ve eğitimeye müsait bir yaratılışla gelir. İnsan yaşamı boyunca birçok davranış kazanır. Edinilen davranışların bir kısmı bireyde ve toplumda huzur ve mutluluğu oluştururken bir kısmı toplumsal huzursuzluğa sebep olmaktadır.²⁰

İnsan hayatının temelinde yer alan ve birbirlerini var eden olgular ahlak ve eğitimidir. Birinin eksikliği tüm toplumu diğer birçok toplumsal olgu ve durumlardan daha çok etkiler. İnsanların yaşadıkları sorunların temelinde başarılı bir ahlak eğitiminin gerçekleştirilememiş olması yatar. Bu yüzden geçmişte ve günümüzde dünyanın bütün toplumları bu durumdan dolayı ahlak ve eğitim üzerinde hassasiyetle durmuşlardır.²¹

7. İlgili Araştırmalar

Araştırmanın temel konusu olan “Hz. Peygamberin Sünnetinde Çocukluk Dönemi Ahlak Eğitimi” ile ilgili benzer çalışmalar yapılmıştır. Benzer çalışmalardan bazıları şunlardır:

Faruk KANGER (2007) Hz. Muhammed (sav) ahlâkını referans alan bir karakter eğitimi modeli (Doktora Tezi): Hayatın her alanında iyi karakterli insana duyulan ihtiyaç, eğitim sistemlerini, öğretim programlarını, öğrencilerin karakter gelişimine katkı sağlayabilecek yeni arayışlara yönlendirmektedir. Öğreneni merkeze alan ve doğru eğitim-öğretim teknikleriyle hazırlanıp uygulanacak karakter eğitimi çalışmalarıyla iyi karakterli insanların yetişmesi, bugün her zamankinden daha çok ihtiyaç duyulan bir husustur. Bu karakter eğitimi modeli, 10-14 yaş çocuklarının zihinsel ve ahlâkî gelişimine uygunluğu gözeterek Hz. Muhammed’in (sav) ahlâkî hayatından referanslar almakta ve on dört temel evrensel ahlâkî değeri, dört ayrı özgün öğretim

¹⁹ Yaran, *İslam Ahlak Felsefesine Giriş*, 169.

²⁰ Çin, “İLK ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÇOCUĞUN AHLAK EĞİTİMİ”, 4.

²¹ Gündüz, *Ahlak Sosyolojisi*, 186.

teknîği ile çocuklara kazandırmayı hedeflemektedir. Modelin, İlköğretim okullarında DKAB Öğretim Programıyla eşgüdümlü uygulandığında çocukların güzel davranışları ve ahlâkî değerleri içselleştirmelerine katkıda bulunması amaçlanmaktadır. Karakter eğitimi modeli, uygulamaların öğrenciler üzerindeki başarısını ölçmeye ve durumu öğretmenin ve öğrencin ayrı ayrı kendi perspektifinden değerlendirmesine önem vermektedir. Çocukların ahlâkî gelişimi, Hz. Muhammed ahlâkî ve özgün öğretim tekniklerinin önemi ve gereğinin öne çıkarıldığı bu çalışma, hayatın gerçeklerine uygun ve hayatın bizzat öğrenme alanı kabul edildiği yardımcı bir öğretim modeli olarak kabul edilebilir. Modelde kullanılan tekniklerin elverişliliği ve verimliliğini sınamak için bir deneysel araştırma yapılmıştır. Elde edilen sonuçlarla modelin hedefleri arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Ahmet ÇIN (2019) İlk çocukluk döneminde çocuğun din eğitimi ve ailenin din eğitimi etkisi (Diyarbakır örneği) (Doktora Tezi): Bu çalışmada, ilk çocukluk döneminde çocuklara din eğitimi verirken ebeveynin etkisine ait düşünce ve tutumlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Ebeveynlere uygulanan ölçme aracıyla elde edilen verilerden yola çıkılmıştır. Çocuğa din eğitimi verme sürecinde ebeveynlerin tutumları ve bu çerçevede yerine getirmeleri gereken sorumluluk ve görevleri incelenmiştir. Araştırmanın temel problemi, ebeveynlerin sahip olduğu dini bilgi ve eğitimin, ilk çocukluk döneminde çocuklarına verdikleri din eğitimi katkı sağlayıp sağlamadığını ortaya koymaktır. Araştırmanın evrenini Diyarbakır'daki aileler oluşturmaktadır. Araştırmamızın örneklemini Diyarbakır merkez dört ilçe olan Kayapınar, Sur, Yenişehir, Bağlar ve nüfus yoğunluğu ve kozmopolit yapısından dolayı Bismil ilçesinde ikamet eden çocuk sahibi ebeveynler oluşturmuştur. Araştırmada kullanılan ölçeğin pilot uygulaması yapılarak, geçerlik, güvenirlik ve faktör analizleri yapılmıştır. Yapılan ön uygulama sonucunda gerekli ön düzenlemeler yapıldıktan sonra dört boyuttan oluşan ölçme aracına son şekli verilmiştir. Anket verilerini toplamak için gerekli izinler valilikten alınmış ve örneklem olarak Diyarbakır'da 500 kişiye uygulanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde, ebeveynlerin din eğitimi konusundaki yeterlik düzeylerine ilişkin cevapları esas alınmıştır. Yapılan araştırma ilk çocukluk dönemi din eğitiminin önemini ortaya çıkarmıştır. Bu minvalde ebeveynler çocuk gelişimi ve eğitimi konusundaki var

olan bilgilerini geliştirmeli özellikle de çocuğun din ve ahlak gelişimi konusunda bilinçlenmelidir. Ebeveyn ilk çocukluk dönemi çocuğunun din anlayışı hakkında bilgi sahibi olmalı, çocuktan bu yaşta ne gibi davranışlar ortaya çıkacağı bilinmelidir. Ebeveynlerin sağlıklı bir din eğitimi almış olmasının çocukta sağlıklı bir din eğitiminin alt yapısının oluşumuna katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Eda Aktaş (2019) Hz. Peygamber'in nübüvvet delili olarak ahlâk (Yüksek Lisans Tezi): İnsan hayatının her saha ve aşamasında din belirleyici bir rol oynamaktadır. Din, yaratıcı ile insanlar arasındaki ilişkiyi tesis etmekte, dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştıracak öğretiler ihtiva etmektedir. İslâm dininin üç ana esası uluhiyet, nübüvvet ve ahirettir. Aşkın bir varlık olan yaratıcı ile fizik âlemdeki insan arasındaki ilişki vahiy ve nübüvvet aracılığıyla sağlanabilmektedir. Bu nedenle İslâm düşüncesinde nübüvvet müessesesi büyük bir önem taşır. Nübüvvete yöneltilen itirazlar kelâm, felsefe ve tasavvuf ekollerince fikrî zeminde tartışılmıştır. İslâm dini evrensel olduğu için bu dinin peygamberi olan Hz. Muhammed'in risâleti de bütün insanlığı muhatap almaktadır. Bu nedenle her dönemde Hz. Muhammed'in nübüvveti aklî ve naklî delillerle ele alınmıştır. Nübüvvetin başka açılardan ele alınması zihnî olgunlukları ve kavrayış kabiliyetleri birbirinden farklı olan insanların bu müesseseye dair şüphelerini giderme veya imanlarını sağlamlaştırma imkânı tanıyacaktır. Bu fikirde olan İslâm mütefekkirleri Hz. Muhammed'in nübüvvetini ele alırken mucizeye dayandırmakla kalmamış, O'nun ahlâkını da ön plana çıkararak böylesine yetkin bir ahlâkın ancak bir peygamberde bulunabileceğini ispatlamaya çalışmışlardır. Bu çalışmada delâil'ün-nübüvve literatüründe ve nübüvveti konu edinen eserlerde Hz. Peygamber'in ahlâkının onun nübüvvetine delil oluş keyfiyetinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Hasan SÖZEN (2014) Çocuğun din eğitimine Hz. Muhammed'in hayatı bağlamında kuramsal bir yaklaşım (Yüksek Lisans Tezi): Hz. Muhammed, hayatı boyunca ortaya koyduğu hayat tarzı insanlar için en güzel örnek olarak nitelendirilmiştir. Hz. Muhammed'in örnekliğini çeşitli açılardan ele alan, bunun eğitim öğretim sürecine dâhil edilebilirliğine yönelik teklif ve değerlendirmeler içeren çok sayıda çalışma

yapılmıştır. Ancak konuyu bir öğrenme örneği sunmaya yönelik olarak Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı kapsamında ele alan ve onu Kur ‘an ayetleriyle temellendiren bir çalışma yapılmamıştır. Yöntem olarak alan yazın taraması kullanılan bu çalışmada, çocukların gelişen ve değişen kişilik özelliklerini desteklemek için Hz. Muhammed'i seçkin ve övülmüş kişilik özelliklerini tatbik etme konusunda teşvik eden, onu özendiren, kimi zaman da ona davranış ve ifade yükümlülüğü getiren ayetlere yer verilmiş, Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı kapsamında örgün eğitime yönelik öğrenme örneği sunulmuştur.

Sevda SAKÇA (2020) Hz. Muhammed (S.A.V.)'in çocuk eğitimine verdiği önem (Yüksek Lisans Tezi): Bu araştırmanın amacı; Hz. Muhammed'in (sav) çocuk eğitim ve öğretimine verdiği önemin; eğitim, din ve ahlak felsefesi açısından derinlemesine incelenmesidir. Araştırmada; veri toplama aracı olarak, nitel araştırma yaklaşımıyla doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Her bir doküman betimsel analize tabi tutulmuştur. Elde edilen veriler betimsel analiz işlem basamaklarına göre incelenmiştir. Araştırmada incelenen çocuk eğitimi ve öğretimi ile ilgili kitapların her bir araştırma sorusu çerçevesinde kodlanarak belli temaların bulunup bulunmadığına bakılmıştır. Kodların ve temaların belirlenmesinde kitaplarda geçen ifadeler değerlendirilmiştir.

İhsan Asfur (2018) Hz. Peygamber'in çocuklara davranışı ile ilgili hadislerin değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi): İslâm toplumunun geleceğini inşa etmek için günümüzde en çok ihtiyaç duyulan konuların başında çocuk terbiyesi gelmektedir. Bu çalışmada Hz. Peygamber'in gelmiş geçmiş bütün İslam ümmeti ve bütün insanlık için her alanda ve özellikle çocuk eğitiminde örnek bir rehber olduğu işlenmekte ve bununla ilgili hadisler değerlendirilmektedir. Tezin birinci bölümünde Hz. Peygamber'in Kişiliği ve Çevresinde Bulunanlara Etkisi, ikinci bölümünde Kuran-ı Kerimdeki Çocuklarla İlgili Ayetler, üçüncü bölümünde ise Hz. Peygamber'in Çocuklara Davranışı ile İlgili Kütüb-i Sitte'de Yer Alan Hadislerin Metni, Anlamı, Tahriri ve Değerlendirilmesi ele alınmaktadır.

Süleyman EMİROĞLU (2019) *Asr-ı Saâdet'te değerler eğitimi (Yüksek Lisans Tezi)*: 21. yüzyıldaki siyasî ve ekonomik gelişmeler, özelde bireyin genelde ise toplumun hayatında hızlı bir dönüşüme sebep olmuş; bu hızlı değişim bireyin topluma olan uyumunu zorlaştırarak değer bunalımına neden olmuştur. Söz konusu probleme çözüm arayışında değerler eğitimi, bütün dünyada ilgi odağı haline gelmiş; ancak yapılan teorik çalışmaların pratiğe yansımada karşılaşılan güçlükler, dinin temel kaynağı konumundaki nassın bu çerçevede yeniden incelenmesini zorunlu kılmıştır. Değerlere kaynaklık teşkil eden İslâm dininin, erdemli bir toplumun inşasında ortaya koyduğu ahlakî prensipler ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bu değerleri topluma benimsetme sürecindeki eğitim stratejisi çalışmamızın temel konusunu teşkil etmiştir. Kaynak taraması yapılarak dokümantasyon metodunun kullanıldığı araştırmamızda öncelikle değer kavramı üzerinde durulmuş daha sonra da Asr-ı Saâdet'te değerler eğitimi sürecinin arka planı ele alınmış; son bölümde ise temel kaynaklardan yola çıkılarak Hz. Peygamber'in eğitim sistemine yön veren temel ahlakî değerler ve bu değerleri topluma benimsetme sürecinde kullandığı yöntemler ortaya konulmuştur. İslâm dini, on dört asır önce Hz. Muhammed'in (s.a.v.) örnek şahsında ortaya koyduğu bu prensiplerle günümüze ışık tutmakta, değerlerin topluma kazandırılmasında çağlara ve nesillere hitap eden eşsiz prensipler ortaya koymaktadır.

Adem KIZILTUNÇDEN (2019) *Çocuk eğitiminde âdâb-ı muâşeret öğretimi (Enes b. Mâlik'in rivâyetleri özelinde) (Yüksek Lisans Tezi)*: Bu tez, Hz. Peygamber ile Enes b. Mâlik arasındaki ilişkiyi çocuk eğitimi bakımından ele almaktadır. Araştırma boyunca dokümantasyon ve belgesel yöntem metoduna yer verilmiştir. Hadislerin tespitinde Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde Enes b. Mâlik başlığı altında bulunan 2170 hadis taranmıştır. Araştırmada pedagojik terminoloji de dikkate alınarak Hz. Peygamber'in çocuklara âdâb-ı muâşeret öğretiminde takip ettiği yöntem incelenmiştir. Tezde Hz. Peygamber'in terbiye metodu; çocuk ve ergenlere yaklaşımının yanısıra başta Sahâbe-i Kirâm olmak üzere yetişkin bireylerle münasebetleri çerçevesinde çok boyutlu olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Âdâb-ı muâşeret içeren örnek olaylar, Hz.

Peygamber'le birlikteliği çocukluk ve ergenlik dönemlerine tekabül eden Enes b. Mâlik'in gözünden ve kendisindeki yansımaları çerçevesinde ele alınmıştır. Zira Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber ile birlikteliği "eğitim çağı" denen bir dönemle başlayıp, "erken, orta ve ileri ergenlik dönemlerini de içine alacak biçimde on yıl sürmüştür. Enes b. Mâlik'in okuma yazma bilmesi ve gözlemlerini güçlü bir şekilde aktarabilme kabiliyeti Hz. Peygamber'le geçirdiği her bir anı "çocuk eğitimi" açısından değerli kılmaktadır.

Aysel DÖNMEZ (2019) Hadis kıssalarında değerler eğitimi (Sahihayn özelinde) (Yüksek Lisans Tezi): İslam'ın ilk yıllarında Kur'an-ı Kerim'de yer alan kıssalar "İslam eğitimi dersleri" niteliğindedir. İşte Hz. Peygamberin de, kıssanın önemli ve etkili bir eğitim yöntemi olduğundan hareketle ondan önemli derecede faydalandığı görülmektedir. Sahihayn (İmam Buhari ve İmam Müslim'in Sahihlerinin birlikte anıldıkları isim), içinde yer alan hadis kıssaları ve aynı zamanda bu kıssaların, birçok dini ve ahlaki değeri ihtiva etmesi açısından dikkat çekici önemli başvuru kaynaklarıdır. Bu eserlerdeki hadis kıssaları değerler eğitimi açısından oldukça önem arz ettiğinden hem dini ve ahlaki hem de doğrudan davranışa dönüşebilen değerleri içermesi yönünden ele alınmış ve kazandırılması gereken ahlaki değerler açısından incelenmiştir. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde değer, çeşitleri, kaynağı, özellikleri, işlevleri ve değerler eğitimi üzerinde durulmuş, ikinci bölümde hadis kıssaları ve önemi başlığı altında kıssanın tanımı ve mahiyeti, dinde kıssaların kullanımı, kıssaların önemi ve değeri, kıssaların eğitimdeki ve değerler eğitimindeki yeri eserinin önemi hakkında bilgiler verilmiş, üçüncü bölümde ise Sahihayn'da geçen hadis kıssaları ve içerdiği değerlerin tespit edilip açıklanmasına ve değerler eğitimi açısından incelenmesine çalışılmıştır.

Regaibe KALYON (2020) Hadislerde 0-7 yaş dönemi çocuk eğitimi (Yüksek Lisans Tezi): Eğitimin insan üzerindeki etkileri herkesçe bilinen bir gerçektir. Bu nedenle eğitim konusu tarih boyunca ele alınmış, üzerinde birçok yöntem ve teknik geliştirilmiştir. Yapılan çalışmalar çocukluk döneminin eğitimde kritik dönem olduğunu göstermektedir. Çocukluk dönemindeki doğru eğitim bireyin tüm hayatını etkiler. Son

peygamber olan Hz. Muhammed' in (sav) çocuk eğitimi metot ve uygulamaları bizlere bu konuda rehberdir. İslam'ın iki temel kaynaklarından biri olan Peygamberimizin sünneti çocuk eğitimi konusunda da başvurduğumuz kaynaklar içinde önemini korumaktadır. Peygamberimiz, hayatın her alanında bizler için örnek alınacak bir rehber olduğu için çocuk eğitiminde de onun uygulamaları ve tavsiyelerini bilmeli ve çocuklarımızı o şekilde yetiştirmeliyiz. Esasında eğitim bir anlamıyla insanı ulaşabileceği en mükemmel seviyeye ulaştırmaktır. Bu amaca ulaşmanın yolu da en mükemmel insan olan Hz. Muhammed'in (sav) çocuk eğitimiyle ilgili uygulamalarını ve tavsiyelerini bilip hayata geçirmekle mümkündür. 'Hadislerde 0-7 Yaş Dönemi Çocuk Eğitimi' başlığı ile çocuk eğitiminin ele alındığı bu çalışmada, Peygamberimiz 'in çocuk eğitimi ile ilgili tavsiye ve uygulamalarına genel bir bakış sunulmuştur. Dört bölüme ayrılarak incelenen bu çalışmanın birinci bölümünde eğitimin tanımı yapılarak çocuk eğitiminin önemi açıklanmıştır. İkinci bölümde ise Peygamberimiz' in çocuklara yaklaşımı konusu açıklanmıştır. Üçüncü bölümde doğum öncesi ve ilk çocukluk döneminde eğitim konusu aktarılmıştır. Nihai kısım olan dördüncü bölümde ise ilk çocukluk döneminden yedi yaşına kadar çocuk eğitimi konusu değerlendirilmiştir. Peygamberimiz' in çocukları ayrı bir kitle olarak görüp onların eğitimini son derece dikkate aldığı görülmüştür. Çocukların yetiştirilme sorumluluğu büyük oranda anne ve babaya aittir. Dolayısıyla eğitimlerinin merkezinde de anne baba olduğu ortaya çıkmaktadır. Yine Peygamberimiz' in çocuk eğitiminde emredici veya nasihat edici biri olmaktan öte onlara örnek olarak onları eğittiği ve eğitim metodunun merkezinde sevgi, şefkat ve sabır olduğu tespit edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED VE EĞİTİM

1.1.HZ. MUHAMMED'İN GENEL ÖZELLİKLERİ

Hiz. Muhammed (sav), İslam peygamberi olarak bilinen son peygamberdir.²² Kur'an-ı Kerim'de: "O, Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur."²³ diye buyrulmaktadır. Hiz. Muhammed, ahlaki değerleri ve insanlık erdemlerini en yüksek düzeyde yaşayan bir lider ve örnek bir insan olarak tarihte kendine özel bir yer edinmiştir. Onun hayatı ve öğretileri, Müslümanlar için kılavuz niteliğindedir.

İnsanlar arasından seçilmiş bir elçi olan, hayatı ve davranışlarıyla örnek olarak gösterilen Hiz. Peygamber, kaynaklara bakıldığında;

Güvenilirdi. Hakem olayı meselesinde Kâbe'nin yanına ilk gelen kişiyi hakem tayin etme fikri kabul edildi. İlk giren kişi Resulullah (sav) olunca, işte el-emin dediler.²⁴ Sadece O'nu sevenler değil kendisine muhalefet edenler de onun sözüne güvenirdi. Verdiği sözde durur, emaneti sahibine teslim ederdi.²⁵

Cömertti. O'ndan bir şey istendiği zaman asla "yok" demezdi.²⁶ Verebileceği şeyleri karşılık beklemeden en çok veren kimseydi.²⁷

Kararlıydı. Adalet ve hukuk alanlarında, ashabıyla istişareye başvurmasında, verdiği taahhütlerde ve bir anlaşma yaptığı durumda ve Dini tebliğ konusunda; güneşi sağ eline, ayı da sol eline verseler azim ve kararlılığından vazgeçmezdi.²⁸

Adildi. "İşte bunun için sen çağrına devam et ve emrolunduğun gibi doğru çizgini sürdür. Onların arzularına uyma ve şöyle de: "Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim ve bana aranızda âdil davranmam emredildi. Allah bizim de rabbimiz, sizin

²² Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâili*, 7.

²³ Ahzâb 33/40.

²⁴ Hişam, *Siret-i İbn-i Hişam İslam Tarihi*, I:262.

²⁵ Kollektif, *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 381.

²⁶ Buhari, "Edeb", 39.

²⁷ el-Askalanî, *Fethu'l-Bârî*, XII:123.

²⁸ Bayraktutar, "Hz. Peygamber'in Örnekliliği Bağlamında Olaylar Karşısındaki Azim ve Kararlılığı", 74-85.

de rabbinizdir. Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız size. Sizinle bizim aramızda mesele yok. Allah hepimizi bir araya getirecektir. Dönüş ancak O'nadır.”²⁹ ayeti gereğince tarafsız bir şekilde herkese insaflyı davranırdı. Daima haklının yanındaydı. En yakını bile olursa olsun, kişi haksız ise onun karşıсындаydı.³⁰

Cesurdu. Karşılaştığı yüzlerce felaket, işkence, tehlike ve birçok savaşı rağmen hiçbir zaman azim ve sebatı yerinden oynamadı. Bedirde, üç yüz zayıf Müslümana karşı bin kişilik silahlı ordu kuran müşriklerle savaş sırasında; sahabenin sarsılmaya başladığı anda, O'nun eteğine sığınılıyordu. Huneyn savaşında, okların yağmaya başladığı anda, birkaç fedaisiyle savaş alanında dimdik duruyordu.³¹ O, her alanda olduğu gibi cesaretiyle de ümmetine örnek oluyordu.

Merhametliydi. O'nun merhametinden sadece arkadaşları değil kendisinden sonra gelecek insanlarda payını alıyordu. Taife, insanları Allah'ın dinine davet etmek için gittiğinde oradaki halkın türlü eziyetlerine maruz kaldı.³² Bunun üzerine Allah (cc) ona dağlar meleğini gönderdi ve melek iki dağı onların üzerine geçirmek için izin istedi. Aleyhissalatu vesselam: "Hayır! Bilakis, Allah'ın onların sulbundan Allah'a ihlasla ibadet edip hiçbir şeyi ortak koşmayacak kimseler çıkarmasını dilerim" dedi.³³

Hayalidydi. Hayanın imandan geldiğini ve hayalı olan kimsenin cennete olacağını söylerdi.³⁴ O, örtünme çağına girmiş bir genç kızdan daha hayâlı idi. Hoşlanmadığı bir şey gördüğünde bu durum, mübarek vech-i pâkinden hemen anlaşıldı.³⁵

Sabırlıydı. Küçük yaşlardan itibaren sevdiklerini kaybetti, İslam'ı tebliğ yolunda türlü eziyetlere maruz kaldı. Açlıkla, fakirlikle, yurdundan çıkarılmayla ve savaşlarla imtihan olundu. Lakin o tüm bu meşakkatlere karşı sabrından ve şükründen bir an dahi taviz vermedi.

Rabbi tarafından görevlendirilen ve terbiye edilen,³⁶ vazifesini hakkıyla yerine getiren,³⁷ alemlere rahmet olarak gönderilmiş,³⁸ ismi ve şanı yüceltilen³⁹ Efendimiz (sav)

²⁹ Şûrâ 40/15.

³⁰ Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an - Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, t.y., V:231.

³¹ Numani, *Son Peygamber Hazret-i Muhammed*, 2:617.

³² En-Nedvi, *Son Peygamber*, 58-60.

³³ Müslim, "Cihad", 111.

³⁴ Buhari, "İman", 16.

³⁵ Buhari, "Menâkıb", 23.

bu güzel hasletleriyle ümmetine dünden bugüne en güzel örnek oldu. Biz burada sadece O'nun bazı nitelikleriyle beraber sınırlı sayıda özelliğine yer verdik. Hz. Peygamberin hayatı, öğretileri ve örnek liderliğiyle beraber; diğer canlılara karşı tutumu, kadın haklarına saygısı, inancı ve peygamberlik görevini yerine getirmedeki titizliği gibi daha pek çok güzel vasıfları bulunmaktadır.

1.1.1.Hz. Muhammed'in Kişiliği

Alemlere rahmet olarak gönderildiği bildirilen⁴⁰ Hz. Muhammed'in (sav), üstün kişilik özellikleri, insanlık tarihinde en etkili liderlerden biri olmasını sağlamıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere O'nda diğer insanlarda olmayan birçok üstün yetenek ve güzel hasletler bulunmaktadır. İşte biz burada her şeyden evvel bir insan olan Hz. Muhammed'in (sav) söz konusu üstün yetenek ve güzel hasletlerinin yoğunlaştığı kişiliğini ana hatlarıyla anlatmaya çalışacağız.⁴¹

Hz. Peygamber, 40 yaşında iken Hira Mağarasında Cebrail (as) vasıtasıyla kendisine ilk vahiy gelmişti. “Oku!” emrine karşılık, Peygamber (sav); ben okuma bilmem diye cevap vermiş, bunun üzerine Hz. Cebrail kendisini kucaklamış ve sıkıp bıraktıktan sonra tekrar, “Oku!” diye seslenmişti. Allah Resulü, yine ben okuma bilmem diye cevap vermiş, Cebrail (as), ikinci kez Peygamberimizi kucaklayıp sıktıktan sonra yine seslenmiş: “Oku!” bu kez Hz. Peygamber, okuma bilmediğini, ne okuması gerektiğini sormuş, bunun üzerine Cebrail (as), Alak Suresi'nin ilk ayetlerini indirmiştir.⁴² Burada bir hususa dikkat çekmek istiyoruz. Hz. Cebrail, Peygamberimize ilk görüldüğünde O'nu sıkıyor. Halbuki O'nu karşısına alıp Ey Muhammed! Sen Allah (cc) tarafından son peygamber olarak görevlendirildin. Vahiy alacaksın ve insanları İslam'a davet edeceksin tarzında bir brifing verebilirdi. Lakin böyle olmadı. Vahyin ilk gelmeye başladığı anda Hz. Peygambere vahiy ile beraber sıkıntı da geldi. Buradan

³⁶ Bakara 2/252.

³⁷ Bakara 2/119.

³⁸ Enbiya 21/107.

³⁹ İnşirah 94/4.

⁴⁰ Enbiya 21/107.

⁴¹ Akyüz, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, 2007, 1:120-21.

⁴² Suruç, *Peygamberimizin Hayatı*, 1:196.

anlıyoruz ki bu davetin fitratında sıkıntı ve eziyet bulunmaktadır. İniş sırasına göre üçüncü sırada olan Müzemmil suresi 5. ayetinde Allah (cc) “Doğrusu biz sana (taşınması) ağır bir söz vahyedeceğiz.”⁴³ diye buyurarak bu duruma dikkat çekmiştir. Allah Resulünün üstün kişiliğinin kritiğini tam da bu nokta da yapmamız mümkündür. Peygamber (sav) yetim kalıp, anne baba şefkatinden uzak kaldı. Lakin “Ey inananlar! And olsun ki, içinizden size, sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelen, size düşkün, inananlara şefkatli ve merhametli bir peygamber gelmiştir.”⁴⁴ ayetinde belirtildiği üzere Allah Resulünün kişilik çerçevesini sevgi, şefkat, merhamet, toplumsal sorunlara duyarlılık gibi noktalar oluşturmuştur.

Yine Peygamber (sav) çocukluğunda dedesinin ve amcasının evinde zorluklar içinde büyüdü. Risalet’ten sonra özellikle boykot döneminde ve Medine’de, Allah(cc) O’nu açlıkla iptila etti. Buna karşılık O, öylesine cömertti ki bu haslet O’nun karakterinin ayrılmaz bir parçası olmuştu. İbn-i Abbas (ra) bir rivayetinde şöyle demektedir. “O, bütün insanlardan daha cömertti. Özellikle Ramazan aylarında çok daha fazla cömert olurdu.”⁴⁵ “Hayatı boyunca hiç kimsenin isteğine hayır demedi.”⁴⁶ Kim ondan hangi istekte bulunmuşsa ya talep ettiği şeyi ya da onu memnun edecek başka bir şeyi kendisine verirdi. Bu onun beşerî kişiliğinin hangi seviyede olduğunu anlatır.⁴⁷

O’nun üstün insani özelliklerini burada birkaç sayfa da vermemiz mümkün olmayacağı için genel çerçevede şunları söyleyebiliriz. O yaşadığı toplumda ve kendisinden sonra gelecek insanlar arasında; İbadet ve taatiyle, Allah’a (cc) olan sevgisi, şükürü ve tevekkülüyle, insanlara iyi davranması, insafı, adaleti, misafirperverliği, sadeliği, alçak gönüllüğü, doğru sözlülüğü, sözünde durması, cesareti, edep ve hayası, bağışlayıcılığı, insanlara ve diğer canlılara karşı tutumunda ki mükemmelliğiyle beraber şahsiyetini yoğuran bu hasletleri kendinde barındırması Kur’an-ı Kerim’in deyişiyle “güzel bir örnek” haline gelmesine sebep olmuştur. İslam inancına göre, Hz. Muhammed’in yaşamı (Sünnet) de bu ilkelerin pratikte nasıl uygulandığını gösterir.

⁴³ Müzemmil 73/5.

⁴⁴ Tevbe 9/128.

⁴⁵ Buhari, “Bed’ul Vahy”, 5,6.

⁴⁶ Buhari, “Edeb”, 39.

⁴⁷ Numani, *Son Peygamber Hazret-i Muhammed*, 2:586.

1.1.2.Hz. Muhammed'in Ahlaki Şahsiyeti

Hiz. Muhammed'in ahlaki özellikleri İslam inancına göre müminler için örnek bir davranış modeli olmuştur. İslam peygamberi olarak kabul edilen Hiz. Muhammed'in ahlaki özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir.

“Sevgili Peygamberimiz, hayatın bütün alanlarında olduğu gibi ahlak konusunda da en güzel örnektir. O, her yönüyle mükemmel bir kişiliğe sahipti. Ahlaken kemale ermiş olup bütün kötü huy ve davranışlardan şiddetle kaçınmıştı.”⁴⁸ Sa'd adlı sahabi, Hiz. Aişe annemize gece namazı ve vitir namazı hakkında sorular sorduktan sonra Hiz. Peygamber'in ahlakını anlatmasını istemiş. Hiz. Aişe'de “Nebi'nin (sav) ahlakının Kur'an olduğunu”⁴⁹ belirtmiştir. “Zira Kur'an'ı bizzat tebliğ eden ve yaşayan Hiz. Peygamber, onun öngördüğü ahlâkı hayatı boyunca en ideal düzeyde temsil etmişti.”⁵⁰

Kalem suresinde “Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.”⁵¹ diye buyurulmuş, burada Hiz. Peygamberin diğer güzel özelliklerinden ziyade ahlakına vurgu yapılmıştır. Allah (cc), sen çok adaletlisin, cesaret üzeresin veya sözünde durarsın vb. nitelendirilmelerle ayet indirmemiş O'nun yüce bir ahlak üzere olduğunu belirten sözleri Kur'an'da belirtmiştir. Bu vurgu başlığımızın ilk cümlesinde belirttiğimiz ahlaki şahsiyetinin O'nun güzel hasletlerinin en önemlilerinden olduğu tezini kanıtlamaya yeterli olacaktır.

Allah Resulü, üstün ahlak sahibi olma melekesini kendisine peygamberlik geldikten sonra elde etmemiştir. O, Risalet'ten önce de yüce bir ahlak üzereydi.⁵² Hiz. Peygamber'e Hira mağarasında Alak suresinin ilk beş ayeti indikten sonra evine döndü. İlk vahyi almanın endişesiyle titrer bir vaziyette eşi Hiz. Hatice'ye kendisini örtmesini söyledi. Uykuya dalıp uyandıktan sonra olanları eşine anlattı. Sadık eşi O'nu teselli ederek şunları söyledi: “Müjdeler olsun, sebat et. Hayatımı elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki, sen bu ümmetin peygamberi olacaksın; Yüce Allah seni asla bırakmaz. Zira sen, akrabalık haklarına riayet edersin. Sözünde doğrusun. Güçlüklere dayanırsın. Misafirleri ağırlarsın, felakete uğrayanların yardımına koşarsın. Böyle olan kulunu Allah

⁴⁸ Önkal ve Apak, *Hiz. Peygamber'in izinde*, 205.

⁴⁹ Müslim, “Müsâfirin”, 139.

⁵⁰ Özaşar ve Görmez, *Hadislerle İslâm*, III:16.

⁵¹ Kalem 68/4.

⁵² Derveze, *Kur'an'a Göre Hiz. Muhammed'in Hayatı*, 1:557.

yalnız bırakmaz.”⁵³Hz. Hatice’nin eşine sarf etmiş olduğu bu sözler O’nun ahlakının kendisine peygamberlik gelmeden önce de güzel olduğunu ortaya koymaktadır.

Risâlet’ten sonra muhaliflerinin en kötü ve en iğrenç eylem ve söylemleri üzerine öfkeye kapılmamıştır. Yanlışa yanlışa cevap vermemiş, düşmanlarının son derece üzücü, hakaret edici, seviyesiz ve kışkırtıcı hareketlerine karşılık tevazu ve nezaketle mukavemet göstermiştir. Özellikle Mekke’de uzun süreli eziyet ve çileli dönemde Hz. Peygamber’in bir kez olsun nezaket kuralları dışına çıktığı görülmemiştir.⁵⁴ Medine döneminde de bazı bedevilerin sert tutumları karşısında, savaşlarda ve benzeri sıkıntılı durumlarda bu özeliğini aynı şekilde devam ettirmiştir.

Öne çıkan yönü ahlakı olan Hz. Muhammed’in (sav) belirgin diğer bir özelliği de dili idi. O, insanlarda nefret uyandıracak bir dil kullanmanın aksine onlara güzel söz ve hikmetle yaklaşırdı. Kendisini ilgilendirmeyen konulara kulak asmaz, konuştuğu zaman sözü açık ve anlaşılır olurdu. Hoşlanmadığı bir durumla karşılaştığında onu görmezden gelirdi. Lakin ilahi yasakların çiğnendiğini gördüğü zaman mutlaka hakkı söylerdi. Peygamber efendimizi ahlaki nitelikleri açısından ele aldığımızda ashabıyla ülfet kurması önemli ve değerlidir. O, arkadaşlarıyla duygu bütünlüğü sağlayan; kibirden uzak ve sevgisini onların arasında eşit dağıtan bir yapıya sahipti. Mütevazı ve kerem sahibi olan Peygamberimiz, bir topluluğa girdiğinde boş bulduğu yere oturur, arkadaşlarına da bunu tavsiye ederdi. Ev işlerinde eşine yardım eder, onların da gönlünü hoş tutardı. Peygamber efendimizin bir başka sıfatı ise katılık ve kabalıktan uzak olmasıydı. Hiç kimseye karşı kaba ve katı davranmayan Hz. Peygamber, kimseyi kötülemez ve ayıplamazdı.⁵⁵

Hz. Peygamberin bu ahlaki melekelerini Allah (cc), Kur’an-ı Kerimde şöyle övmektedir: “O vakit Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu hâlde onları

⁵³ Keskiöglü, *Siyer-i Nebî*, 33-34.

⁵⁴ Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı*, 1992, III:418.

⁵⁵ Ebu Zehra, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, 1:279-83.

affet; bağışlanmaları için dua et, iş hakkında onlara danış. Kararını verdiği zamanda artık Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever.⁵⁶

Allah Resulü, altmış üç yıllık hayatı boyunca güzel ahlak örnekleri sergilemiş, sahabelerini bu konuda eğitmiş ve bu güzel örneklikleri tüm insanlığa miras olarak bırakmıştır.

1.1.3.Hz. Muhammed'in Örnekliği

Hiz. Muhammed'in (sav) örnekliği, tüm Müslümanlar için hayatında ve davranışlarında takip edilecek bir model olmasını ifade eder. İslam peygamberi olarak kabul edilen Hiz. Muhammed'in (sav) hayatı ve öğretileri, Müslümanlar için bir kılavuz niteliğindedir. Dürüstlük ve güvenilirlik, adalet ve eşitlik, merhamet ve şefkat, hoşgörü ve saygı, mütevazî yaşam tarzı, ideal bir lider, sabır ve metanet, insanlara karşı ilgi ve ilgilenme, Allah'a (cc) ibadet ve teslimiyet gibi konularda tüm Müslümanlar için örnek alınacak bir tutum sergileyen Hiz. Peygamberin bu özelliği, "Andolsun, Allah'ın Resulünde sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır."⁵⁷ ayetiyle vurgulanmıştır.

Bu ayet, Hiz. Muhammed'in (sav) örnek alınacak yönlerini İslami veya gayri İslami alanlar olarak sınırlandırmamıştır. Dolayısıyla Peygamber efendimiz, inananlar için dini, siyasi, sosyal, idari, iktisadi kısacası hayatın her alanında örnek teşkil etmektedir.⁵⁸

Nebi (sav), hangi zaman ve hangi durumda ne söylemiş veya ne yapmışsa bir peygamber olarak yapmıştır. Yaptığı her iş ve attığı her adım, Allah'ın (cc) çizdiği sınırlar içinde olmuş ve O, hiçbir zaman bu sınırlardan dışarı çıkmamıştır. Bu nedenle, O'nun bu pak ve temiz hayatının her anı Müslümanlar için örnektir.⁵⁹

⁵⁶ Ali İmran 2/159.

⁵⁷ Ahzab 33/21.

⁵⁸ Yazıcı, "Toplumsal Birliği Sağlamada Hiz. Peygamber'in Örnekliği", 333.

⁵⁹ Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hiz. Peygamberin Hayatı*, 1992, I:196.

1.2. HZ. PEYGAMBERİN EĞİTİM METODU

Önceki bölümlerde Hz. Muhammed'in şahsiyeti hakkında kısa bilgiler vermeye çalıştık. Hz. Peygamber'de bulunan bu özellikler eğitim sürecinin dışında değildir. Çünkü bir eğitim ve öğretimde, muallimin bilgisi ve kişisel özellikleri birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Burada öncelikle Hz. Muhammed'in (sav) nasıl eğitildiğine değinelim.

Yetim olarak dünyaya gelen sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (sav), doğumundan itibaren birer birer sevdiklerini kaybettiğine değinmiştik. Kız çocuklarının diri diri gömüldüğü,⁶⁰ putlara kulluk edildiği,⁶¹ yetim malının haksız yere yendiği⁶² ve zulüm ve haksızlığın kol gezdiği⁶³ ; Ebu Cehil ve Ebu Leheb karakterli insanların yetişmesine elverişli olan böylesi bir çevrede büyüyen Nebi'nin (sav), doğumundan kırk yaşına kadar şirke bulaşmadan, düzgün karakterli, kişilikli ve güzel ahlak sahibi olarak yetişmesinde Allah'ın (cc) etki ve katkısı bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır.⁶⁴ Nitekim, "O, seni yetim olarak bulup barındırmadı mı?"⁶⁵ ayetinde bu etki ve katkıya işaret edilmektedir.

Yüce Allah (cc), kırk yaşından sonra da Resulünü terbiye etmeye devam etmiş, O'nun eğitiminin ilahi kaynaklı olduğunu bizlere bildirmiştir." (Ey Muhammed!) Eğer Allah'ın sana lütuf ve merhameti olmasaydı, onlardan bir grup seni saptırmaya çalışırdı. Hâlbuki onlar, ancak kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. Allah, sana kitabı (Kur'an'ı) ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah'ın sana lütfu çok büyüktür."⁶⁶

Rabbi tarafından terbiye edilen Nebi (sav), öğrendiği bu bilgileri hayatına tatbik etmek ve ümmetine öğretmekle mükellef idi. İşte bu noktada O'nun muallim olma

⁶⁰ Tekvir 81/8.

⁶¹ Zümer 39/3.

⁶² Nisa 4/10.

⁶³ Hac 22/71.

⁶⁴ Tosun, "Öğretmen Olarak Hz. Muhammed Ya da Din Eğitimi-Öğretiminde Hz. Muhammed'in Örnekliği Meselesi", 80.

⁶⁵ Duha 93/6.

⁶⁶ Nisa 92/113.

özelliği ortaya çıkmaktadır. O (sav), hayatı boyunca insanlara tebliğ görevini yerini getirmiş ve almış olduğu bilgileri ümmetine öğretmiştir.

O'nun öğretilerinin özü Tevhid üzere bina edilmiştir. O (cc), her türlü beşerî algılamamanın ötesinde; eşi, çocukları ve benzeri olmayan, şekil ve heykellerle temsil edilemeyen, yerlerin ve göklerin Rabbi, Allah'tır (cc).⁶⁷ Hz. Peygamberin bu eğitim ve öğretim tarzı şu ayette kendini gösterir: "İşte sizin Rabbiniz Allah. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, her şeyin yaratıcısıdır. Öyle ise O'na kulluk edin. O, her şeye vekil (her şeyi yöneten, görüp gözeten)dir."⁶⁸

Hz. Muhammed'in (sav) eğitim faaliyetleri incelendiğinde, O'nun en çok kullandığı yöntemin tebliğ (anlatım) metodunun olduğu görülecektir. Hemen her konuda bu yöntemi kullanan Nebi (sav), anlatımının yerini ve süresini iyi seçmiştir. Nebi (sav), anlatım esnasında görünümüne, jest ve mimiklerine, açık ve sade konuşmaya dikkat etmiştir.⁶⁹

Kur'an-ı Kerimde geçtiği üzere insanın bilmediklerini sorması gerekir.⁷⁰ Sahabe efendilerimiz de bilmediklerini öğrenmek, karşılaştıkları sorunları çözmek ve sorunları gidererek imanlarını arttırmak istemelerinden dolayı Hz. Peygambere sorular sorardı. Nebi (sav), her bir soruyu gönülleri ferahlatacak şekilde cevapladı. O, birçok durumda soru soranın öğrenmek istediğinden daha fazlasını anlatırdı. Bu, onun şefkatli olmasından ve konuyu anlamaya çalışanları fazlasıyla gözetmesinden kaynaklanmaktaydı.⁷¹

Bir konunun daha iyi anlaşılabilmesi için bazı kavram veya olguların misal yoluyla anlatılması öğretim metotları açısından etkili bir yöntemdir. Bu sayede soyut olan manevi hakikatlerin benzetme yönü tespit edilerek buradan hareketle o hakikati kalbe ve zihne yakınlaştırmak amaçlanmaktadır. Bundan dolayıdır ki Kur'an-ı Kerimde temsil ile anlatıma çokça rastlamaktayız. Hz. Peygamber de bu metodu kullanmış ve

⁶⁷ Hamidullah, *İslam peygamberi*, 595.

⁶⁸ En'am 6/102.

⁶⁹ Demil, "Hadisler Çerçevesinde Hz. Peygamber'in Eğitim Metodu.", 226.

⁷⁰ Enbiya 21/7.

⁷¹ Ebu Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (s.a.s) ve Öğretim Metotları*, 121-25.

darb-ı meselleri çokça getirmiştir.⁷² Örneğin; Ebû Mûsâ el-Eşarî (ra)'dan rivayet edildiğine göre, Nebî (sav) şöyle buyurmuştur: “Kuran okuyan mü'min turunçgiller gibidir. Kokusu hoş, tadı güzeldir. Kuran okumayan mü'min hurma gibidir; kokusu yoktur tadı güzeldir. Kuran okuyan münafık fesleğen gibidir. Kokusu hoş fakat tadı acıdır. Kuran okumayan münafık Ebû Cehil karpuzu gibidir, kokusu yoktur ve tadı da acıdır.”⁷³ Hadisten hareketle Allah Resulünün vermiş olduğu temsil o dönemde yaşayanların anlayabileceği şekilde ve somutlaştırılarak anlatılmıştır.

Hız. Peygamberin sürekli uyguladığı bir diğer eğitim metodu da tekrar metodudur. Allah Resulü, konunun ehemmiyetine binaen veya söylediği sözün iyice anlaşılması için üç kez tekrar ederdi.⁷⁴ Buhari bu maksadı kitabında "İyice Anlaşılsın Diye Sözü Üç Kez Tekrar Eden Kimse" adıyla bölüm başlığı yapmıştır.

Dini literatürde terğib ve terhib diye adlandırılan ödül ve ceza yöntemini de kullanan Nebi (sav), etrafındaki insanları son derece ölçülü bir şekilde iyi davranışlara özendirir, kötü huylardan da uzaklaştırmaya çalışırdı. Sünnette terğib ve terhib, ikna esasına dayanır. Çoğunlukla doğrudan ya da dolaylı olarak Allah'a ve ahirete iman konusu alınır. Terğibde, açık bir üslupla, cennet nimetlerinin tasviri, terhibde de aynı şekilde cehennem azabının tasviri yer almaktadır.⁷⁵ Örneğin; ““Size cennetlikleri bildireyim mi? Onlar hem zayıf oldukları hem de halk tarafından zayıf görüldükleri için kimsenin önemsemediği, fakat şöyle olacak diye yemin etseler, isteklerini Allah'ın gerçekleştireceği kimselerdir.”⁷⁶Başka bir hadiste ise: “Size cehennemliklerin kimler olduğunu söyleyeyim mi? Katı kalpli, kaba, cimri ve kurularak yürüyen kibirli kimselerdir.”⁷⁷ buyurularak ödül ve ceza yöntemi kullanılmıştır.

Son olarak değineceğimiz Tahkiye metodu, bir diğer adıyla kıssa ile eğitim metodu, Nebi'nin (sav) sıkça başvurduğu eğitim metotlarından. Allah Resulünün anlattığı tarihi kıssalar ayrıntıya girilmeden herkesin anlayacağı sadelik ve açıklıktadır.

⁷² Sallabi, *Siyer-i Nebi*, I:674.

⁷³ Buhari, “Et'ime”, 30.

⁷⁴ Buhari, “İlim”, 30.

⁷⁵ Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, 225.

⁷⁶ Buhari, “Eymân”, 9.

⁷⁷ Buhari, “Edeb”, 61.

Konular güzel ve ilgi çekici olarak seçilmiş, dinleyenlerin gönül dünyasına hitap edilmiştir.⁷⁸

Hiz. Peygamber, inandığı ve iman ettiğı hususları öğretim konusu yapıyordu. Dolayısıyla dinin esaslarını öğretirken sadece öğretmekle kalmıyor aynı zamanda anlattıklarını da yaşıyordu. Bir diğ er ifadeyle öğrettiklerini kişisel yaşantısıyla destekliyor ve tamamlıyordu. O'nun eğitim-öğretimdeki başarısında kendisinin bu tutum ve davranışlarıyla örnek olmasının etkisi tartışma götürmez bir gerçektir.⁷⁹

Hiz. Peygamber, Allah (cc) dan aldığı vahyi yukarıda değ indığımız eğitim metotlarıyla beraber gençlere, yetişkinlere ve yaş lılara nasıl verdiğ ine kısaca değ inelim.

1.2.1.Gençlik Dönemi Hiz. Peygamberin Eğitim Metodu

Yüce Allah (cc), insanlık tarihi boyunca birçok peygamber göndermiş, en son peygamber olarak da Hiz. Muhammed'i (sav), kıyamete kadar insanlara rehberlik etmesi için görevlendirmiştir. O, Hira mağarasında kendisine verilen bu görevi önce içinde bulunduğu topluma sonra diğ er kabileler ve devletlerde yaşayan insanlara aktarmış ve gelecek nesillere ışık tutup, insanları hak din olan İslam ile eğ itmiştir.

Hiz. Peygamberin bu eğitim sürecinde ilk muhatap olduğı kesim ağırlıklı olarak gençlerdi. Literatürde buluğa ermeyle başlayan gençlik dönemi, genelde 12-24 yaş aralığında ele alınır. Çocukluk döneminin bitmesiyle,⁸⁰psikolojik ve biyolojik birtakım değ işmelerin yaş andığı ve duygusal yoğunluğun arttığı⁸¹ bu dönemde, Kur'an'ın kalplere tesiri bu duygusal yoğunluğu fazlasıyla etkisi altına aldı.

İslam dini gençliğ e büyük önem vermiş; Ashab-ı Kehf'ten Kur'an'da bahsedilirken onların inançlarına olan samimiyetlerinin yanı sıra genç oldukları vurgusu da ön plana çıkarılmıştır.⁸² Nebi (sav), gençliği bir hal olarak cennet nimetlerinden saymış,⁸³ hiçbir gölgeğ in bulunmadığı kıyamet gününde Allah'ın kendi arş ının

⁷⁸ Bayraktar, *İslam Eğ itiminde Öğ retmen-Öğ renci Münasebetleri*, 70.

⁷⁹ Aydın, "Muallim Peygamber", 60-62.

⁸⁰ Kulaksızoğlu, "Gençlik Çağı ve Ülkemizde Gençlik Sorunları", 134.

⁸¹ Koç, "Geliş im Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri", 235.

⁸² Kehf 18/13.

⁸³ Müslim, "Cennet", 21.

gölgesinde barındıracağı yedi sınıf insan arasında Rabbine kulluk ederek temiz bir hayat içinde serpilip büyüyen gençler olacağını belirtmiştir.⁸⁴

Gençliğin, Allah'ın (cc) bir lütfu olan her türlü nimeti gibi bir nimet olduğu, “Beş şey gelmeden önce beş şeyi ganimet bil: İhtiyarlığından önce gençliğini, hastalanmadan önce sıhhatini, fakirliğinden önce zenginliğini, meşgul zamanlarından önce boş vakitlerini ve ölümünden önce hayatını!”⁸⁵ hadisiyle ifade edilmiştir. Ayrıca her nimet gibi gençlik nimetinden de hesaba çekileceği “Nihayet o gün nimetlerden elbette ve elbette hesaba çekileceksiniz.”⁸⁶ ayeti ve “İnsanoğlu şu beş şeyden sorulmadıkça onun ayakları kıyamet gününde Rabbinin huzurundan ayrılmayacaktır: Ömrünü nerede tükettiğinden, gençliğini nerede geçirdiğinden, malını nerede kazanıp nereye harcadığından ve öğrendiği ilimle nasıl davrandığından.” hadisiyle belirtilmiştir.⁸⁷

Her toplumda olduğu gibi Hz. Muhammed'in (sav) kendisine peygamberlik verildiği toplumda da gençler vardı ve ilk Müslümanların ekseriyetini onlar teşkil ediyordu.⁸⁸Örneğin: Zeyd b. Harise (Genç), Sa'd b. Ebi Vakkas (17-19), Zübeyr b. el-Avvam (15-16), Talha b. Ubeydullah (14-18), Osman b. Maz'un (Genç), Erkam b. ebi'l-Erkam (Genç), Said b. Zeyd (Genç), Halid b. Said (Genç), Ümeyne bt. Halef (Genç), Habbab b. Eret (17), Cafer b. Ebi Talib (Genç), Mus'ab b. Umeyr (25), Ammar b. Yasir (Genç), Bilal-i Habeşi (Genç), Esmâ bt. Ebi Bekir (Genç), Abdullah b. Mesud (16)⁸⁹ bu gençlerden bazılarıydılar.

Hz. Peygamber gençlerin sorumluluk bilincinin gelişmesi için onlara güvenip görevler vermiş ve onları bu noktada destekleyip eğitmiştir. Mesela; Tebük Savaşı'nda Beni Neccar Kabilesi'nin sancağını, henüz yirmi yaşlarında olan Zeyd b. Sabit'e vermiştir. Bedir Savaşı'nda, Hayber'in fethinde ve Hendek Savaşı'nda aynı şekilde Hz. Ali'ye önemli görevler vermiştir. Uhud Savaşı'nda, şehit olana kadar Müslümanların

⁸⁴ Buhari, “Ezan”, 36.

⁸⁵ Buhari, “Rikak”, 3.

⁸⁶ Tekasür 102/8.

⁸⁷ Tirmizi, “Kiyame”, 1

⁸⁸ Şenyayla, “Asr-ı Saâdet ve Günümüzde Gençlik Kavramı”, 996-97.

⁸⁹ Kurt, “Demografik Değişkenler Açısından İlk Müslümanlar”, 30.

sancağını taşıma görevini Mus'ab b. Umeyr'e veren Hz. Peygamber, henüz 25 yaşlarındayken Medine'ye insanlara Allah'ın dinini anlatması, onlara Kur'an-ı Kerim'i okuması ve namaz kıldırması içinde yine bu genç sahabeyi görevlendirmiştir.⁹⁰ Mus'ab bin Umeyr, Peygamberinin verdiği bu görevi layıkıyla yerine getirmiş ve birçok insanın Müslüman olmasına vesile olmuştur.

Gençlik döneminin en önemli özelliklerinden biri bu dönemde cinsel bilincin uyanması ve cinsel olgunlaşmanın meydana gelmesidir. Cinsel olgunlaşma, aynı zamanda cinsel dürtülerin, şehvi arzuların ve cinsel tatmin arayışlarının da ortaya çıkması anlamına gelir. Cinsel duygu ve heyecanların coştuğu bu dönemde genç bazen nefesine hâkim olmakta güçlük çekebilir.⁹¹ Bu duyguları yoğun bir şekilde yaşayan bir genç Peygamber Efendimizin yanına gelerek kendisinden zina yapmak için izin istedi. Allah Resulü kendisini kırmadan ve böyle bir şeyin annesiyle veya kızıyla yapılmasından hoşlanıp hoşlanmayacağını sorarak, onu kırmadan ve azarlamadan empati duygularını da ortaya çıkararak bu düşünceden vazgeçirmiş ve ona dua etmiştir.⁹²

Hz. Muhammed (sav) döneminde gençler arasında aksiyoner durumlar olmuştur. Bazı gençler, aşırı zühde dayanan bir hayat yaşamaya yönelmiş, Hz. Peygamber onları bu tutumlarından vazgeçmeleri konusunda uyarmış ve bu gençlerle yakından ilgilenmiştir. Kendilerini Allah rızasını kazanmak için geceleri namaz kılıp gündüzleri oruç tutmaya ve kadınlarını terk etmeye azmeden bu gençlerin davranışlarını tasvip etmeyen Hz. Peygamber, onlara kendi sünnetine uygun bir hayat sürmelerini tavsiye etmiştir.⁹³

Onun, gençlerin eğitimiyle ilgili olarak kullandığı metotları ana hatlarıyla, onların duygularına hitap etmesi, onları utandırmaktan sakınması ve onlara yumuşak ve müsamahalı davranması⁹⁴ ve sorumluluk vermesi olarak sıralayabiliriz.

⁹⁰ Güzel, "Nebevî Eğitimin Semeresi Olarak Mus'ab b. Umeyr", 165-69.

⁹¹ Gündüz, *İslam, gençlik ve din eğitimi*, 179.

⁹² Ahmed b. Hanbel, c. V, s. 256-257.

⁹³ Buhari, Nikâh, 1.

⁹⁴ Kara, "Hz. Peygamber Döneminde Gençliğin Eğitime Tarihsel Bir Yaklaşım", 65.

1.2.2.Yetişkinlik Dönemi Hz. Peygamberin Eğitim Metodu

Yetişkin kavramı sözlük anlamı itibariyle "yetişmiş, olgunlaşmış, evlenme çağına gelmiş, beden, ruh ve duygu bakımlarından da olgunluğa erişmiş, kanunların belirttiği belli bir yaşı aşmış, toplumsal sorumluluklarını bilme durumunda olan genç veya kimse" anlamlarına gelmektedir.⁹⁵

Yetişkinliğin tanımını farklı açılardan şu şekilde ortaya koyabiliriz. Biyolojik olarak insanlar üretken duruma geldiklerinde yetişkin olurlar. Buradan maksat; yetişkinlik, biyolojik olarak üreme olgunluğuna erişmeyle başlar demektir. Bireyler psikolojik olarak kendi yaşamları için kendilerini sorumlu olarak hissettikleri zaman psikolojik olarak yetişkin olurlar. Kişinin psikolojik olarak kendini yetişkin kabul etmesi büyük ölçüde onun biyolojik ve sosyal gelişimlerini de içermektedir. Sosyal olarak kişiler kendilerini kendi kültürlerinin, yetişkinlik yıllarına münhasır rolleri icra etmeyi uygun buldukları zaman, sosyal olarak yetişkin sınıfına girerler. Yetişkinlik kavramına hukukî olarak baktığımızda, bu temel disiplinde yetişkinlik konusu kronolojik yaşla belirlenmiştir. Bu yaş genellikle 18 ile 20 yaş arası kabul edilse de bu durum ülkeden ülkeye, kültürden kültüre farklılık gösterebilir. Son olarak dinî ve kültürel gelenekler açısından yetişkinlikten, tüm büyük din ve kültürler, dinî inanç ve uygulama konusunda olgun, mükemmel, iyi ve erdemli kişi ideallerinden söz edip onların vasıflarından bahsetmişlerdir.⁹⁶

Yetişkinlik dönemleri ayrımı konusunda ortak bir fikir oluşmamakla birlikte, yetişkinliğin, genç (23-35 yaş), orta (36-54 yaş) ve ileri erişkinlik (55-64 yaş) olarak üç aşamadan oluştuğu söylenebilir. Son ergenlik dönemi ile orta yaş arasında bir geçiş dönemi olan genç yetişkinlik döneminde birey, bağımsız ve özgün kişilik özellikleri sergilemeye başlar. Bu kişilik özellikleri arasında istikrar ve denge, kendine özgü bir hayat felsefesi bulunmaktadır. Ayrıca, yakın ilişki ve dostluklar geliştirme bu evrenin temel gelişimsel karakteristikleri arasındadır. Gençken zamanı, kaç yılı geride bıraktığını

⁹⁵ Türk Dil Kurumu (TDK), “Yetişkin” (Erişim 2 Mart 2023).

⁹⁶ Köylü, *Yetişkinlik dönemi din eğitimi*, 51-52.

düşünerek algılayan birey, kaç yılı kaldığını düşünmeye başladığı andan itibaren ise orta yaşa girmiş olur. Bu yaştaki bireylerin çoğu için artık fiziksel düşüş fark edilmeye başlar. Bu dönemde ilgi ve faaliyetlerdeki çeşitlilik giderek azalmaya başlar. Önemsiz olarak değerlendirilen şeyler elenir ve sadelik başlar. Orta yetişkinlik döneminde üretkenlik, erdemlilik, sevgi ve merhamet gibi bazı özellikler kâmil hale gelir. Son olarak ileri erişkinlik döneminde bireyler kendilerini ölüme daha yakın hissedip geçmişte yaptıklarından veya yapamadıklarından dolayı kendileriyle iç muhasebeye girişirler. Bu durum dine yönelmeyi arttırır.⁹⁷

İslam toplumlarında, Hz. Peygamber dönemi ve sonrasında eğitim ve öğretim sadece belirli yaş grubuyla sınırlı kalmayıp, hayat boyu devam eden bir süreç olmuştur. Yetişkinler, yukarıda da değindiğimiz gibi biyolojik ve psikolojik olarak diğer evrelerden ayrı bir fizik ve zihin yapısına sahiptirler. O yüzden bu evrede olanların gelişimsel özellikleri bilinip onların ihtiyaçları doğrultusunda bir din eğitimi verilmelidir. Bu dönemdekilerin ekonomik, sosyal, dini ve kültürel özellikleri dikkate alınarak ilgili yöntem ve tekniklerle verilecek bir din eğitimi sağlıklı sonuçlar doğuracaktır.⁹⁸

Hz. Peygamber yetişkinlere karşı bu doğrultuda bazı adımlar atmıştır. Örneğin, yukarıda zikrettiğimiz yetişkinlik döneminin en temel gelişimsel karakteristik özelliği, yakın ilişki ve dostluklar geliştirme güdüsüdür. Mekke'li Müslümanlar, Medine'ye hicret ettiklerinde arkalarında bütün servet ve varlıklarının⁹⁹ yanında; doğup büyüdüğü yerde çocukluk arkadaşlarını, samimi dostlarını ve yakın ilişki kurdukları insanları da geride bırakmışlardı. Hicretten sonra Hz. Peygamber'in yapmış olduğu ilk işlerden biri Ensar ve Muhaciri birbirine kardeş yapmak oldu. Bu sayede yetişkin Müslümanlar arasında yeni dostluklar kurulacak ve aralarındaki sevgi ve muhabbet artacaktı.

Allah Resulü sadece yetişkin erkeklerin eğitimi ile ilgilenmemiş, O aynı zamanda yetişkin kadınların eğitimi ile de ilgilemiştir. Hz. Peygamber'in kadınlara yönelik eğitim faaliyetleri; onları öğrenime teşvik etmesi, bunun için ortam hazırlaması,

⁹⁷ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 177-185.

⁹⁸ Köylü, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, 178-179.

⁹⁹ Yücel, *Peygamberimizin Hayatı*, 96.

bütün bunlar yapılırken onların psikolojik özelliklerine göre hareket etmesi, kısaca toplumun aktif birer üyesi olmaları için çaba sarf etmesi ve sonunda hanımların erkekler gibi İslam toplumunun aslî unsurları haline getirmesi olarak özetlenebilir.¹⁰⁰

Bu uygulamalara bakıldığında zaman Hz. Peygamber'in yetişkin sahabesini eğitirken onların üzerinde otorite kurmaktan ziyade dostluk, sevgi ve psikolojik durumlarını gözetme esasına dayalı bir eğitimi benimsediğini görebiliriz.

1.2.3.Yaşlılık Dönemi Hz. Peygamberin Eğitim Metodu

Yaşlılık, fizyolojik yetersizlerin görüldüğü, kaza ve hastalıkların arttığı bir dönem olarak tanımlanır. Çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemlerinin kendi aralarında dilimlere ayrıldığı gibi yaşlılık dönemi de kendi arasında genç yaşlılık (65-74) orta yaşlılık (75-84) ve ileri yaşlılık (85+) olmak üzere üç kategoriye ayrılır. Yaşlılık döneminde gelişim devam etmekle beraber, bu dönemdeki gelişimi; bir bütün olarak vücutta meydana gelen fizyolojik değişikliklerden çok, hayat tecrübelerini anlamlandırma biçimine göre şekillendirme olarak ifade edebiliriz.¹⁰¹

Yaşlılarda bu gelişim sürecinin yanında diğer dönemlerde daha öz görülen veya hiç görülmeyen bazı olumsuz psikolojik sorunlar ortaya çıkabilmektedir.

Bireyin hayatının sonlarına doğru toplumsal rolünde değişmelerin meydana geldiği bu dönemde; akraba sayısının artması, aileye yeni kuşakların katılması, emeklilik, evlilik, çalışma şartlarından dolayı çocukların evden uzaklaşması ve akran ölümlerinin artması gibi çeşitli durumlar onları hayatın dışına itebilmekte ve kendilerini yalnız ve işe yaramaz hissetmelerine yol açabilmektedir. Ayrıca aile fertlerinin ve arkadaşlarının ölümleri yaşlı kimseler için yıkıcı olabilmektedir. Ölüm gerçeğini yakından hisseden, sevdiklerinin ölümüne sıklıkla şahit olan ve sıranın yakında kendisine geleceğini düşünen yaşlı kimselerde, ölümle ilgili ciddi kaygılar ve düşünceler kendisini göstermektedir.¹⁰²

¹⁰⁰ Coşkun, "YETİŞKİN EĞİTİMİ BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER'İN KADINLARI EĞİTİM SİYASETİ", 93.

¹⁰¹ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 215-216.

¹⁰² Hökelekli, *Psikolojiye giriş*, 52-53.

Bu bağlamda yaşlıların gerek toplum içindeki konumları gerekse iç dünyalarında yaşadıkları bir takım olumsuz düşüncelerin giderilmesinde yakın çevrelerinin ilgisi, sevgisi ve sahip oldukları dini inançları etkili olabilmektedir.

Hız. Peygamber'in hayatı, yaşlılık döneminin ilişkileri bağlamında incelendiğinde O'nun yaşlılara karşı tutum ve davranışlarının bu dönemin özelliklerine uygun olduğu görülecektir. Ayrıca Hız. Peygamber, diğer Müslümanlara da aynı şekilde davranmaları konusunda öğütlerde bulunmuştur.¹⁰³

Hız. Peygamber, sütanesi ziyarete geldiğinde onun rahat oturabilmesi için elbisesinin üst bölümünü çıkarıp yere sermiş¹⁰⁴, ve ona saygısını bu şekilde göstermiştir. Aynı şekilde büyüklere karşı saygı göstermenin Müslümanın özelliklerinden olduğunu belirtip¹⁰⁵, diğer insanlara da bu şekilde davranmalarını öğütlemiştir.

Nebi (sav), yaş açısından büyük olanların önce söze başlamasını¹⁰⁶, kalabalık yerlerde içecek ikram edilirken yaşça büyük olanlara öncelik verilmesini¹⁰⁷, bir şey ikram edilirken önce yaşlılardan başlanılmasını¹⁰⁸ ve bir topluluğun büyüğü ile karşılaştığında onun en güzel şekilde ağırlanmasını¹⁰⁹ tavsiye etmiştir. Yaşlıların eksikliğini hissettiği sevgi, şefkat ve saygı gibi değerlerin onlara gösterilmesinde Hız. Peygamberin davranışları ve bu tavsiyeleri önem arz etmektedir.

Yaşlılık döneminde eğitim, bireysel bir ihtiyaç olan topluma yardımcı olma güdüsünün devamlılığını sağlayıp, her yaş grubu insanla ilişkide bulunma, toplumsal etkinliklerle ilgilenme fırsatı sunar. Ayrıca yaşlılıkta öğrenme, zihinsel ve fizyolojik gelişmeye katkı sağlar.¹¹⁰Hız. Peygamber yaşlıların eğitim etkinliklerine katılımını sağlamak için, namaz kıldırana cemaat içerisinde yaşlıların olabileceğini göz önünde bulundurarak, namazın uzun tutulmaması önerisinde bulunmuştur.¹¹¹

¹⁰³ Dağci, "Hız. Muhammed'in Yaşlılara ve Yaşlılığa Yaklaşımı Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir İnceleme", 83-87.

¹⁰⁴ Ebu Davud, "Edeb", 120.

¹⁰⁵ Tirmizi, "Birr", 15.

¹⁰⁶ Buhari, "Edeb", 89.

¹⁰⁷ Buhârî, "Eş-ribe", 18.

¹⁰⁸ Müslim, "Zühd", 70.

¹⁰⁹ İbn Mâce, "Edeb", 19.

¹¹⁰ Kilavuz, "Yetişkinlik ve Yaşlılık Döneminde Eğitim ve Din Eğitiminin Önemi", 63.

¹¹¹ Buhari, "Ahkam", 13.

1.3.HZ. PEYGAMBERİN EĞİTİM VERDİĞİ ORTAMLAR

“İslam’ın ilme bakışı cehaleti ortadan kaldırmakla kalmamış hayatın her sahasında olduğu gibi ilimde de dönüşüm başlatmıştır. Okuma ve yazmayı aklından bile geçirmeyen bir toplum iman eder etmez ilmi, her şeyden daha fazla önemser bir hale gelmişti. Yıllarca aç susuz kalmış, bağrına taş bağlamış yine de büyük bir aşk ve şevkle ilme sarılmıştı.”¹¹²

Mekke’de ilk vahyin inmesiyle tebliğ çalışmalarına başlayan Hz. Peygamber; ailesine, güvendiği şahıslara ve yakınlarına İslam dininin öğretilerini benimsetmekle işe başladı.¹¹³ Yaygın eğitimin gizli olarak yapıldığı bu üç yıllık dönemde; daha çok İslam’a meyilli olan kişilere tebliğ çalışması yapılmış ve onların dine girmeleri sağlanmıştır. İslam’a giren ilk Müslümanlara sadece teorik öğretim yapılmamış bunun yanında Hz. Peygamber tarafından uygulamalı olarak gösterilmiştir. İslami eğitimin daha geniş kitlelere nasıl ulaştırılacağı, çeşitli olaylar karşısında birlikte takınacakları tavırlar tartışılmış ve bu bağlamda yeni stratejiler belirlenmiştir. Eğitim açısından en önemli durum ise yaygın din eğitimini başarıyla gerçekleştirebilecek bir eğitimci kadrosu yetiştirilmesi olmuştur.¹¹⁴

Mekke’de başlayan bu ilim seferberliği Müslümanların sayısı çoğaldıkça, eğitim ve öğretimin yapıldığı mekân ve ibadethanelerde nitelik ve nicelik yönünden gelişme gösterdi. Bu çerçevede eğitim ortamları olarak başlangıcından itibaren badiye (çöl), şahsi evler, panayırlar, ders halkaları vb. mekanlar ile devam etti.¹¹⁵

Medine’de dini anlatma faaliyetlerine devam eden Hz. Peygamber, mescitler, camiler ve suffe gibi kurumlar aracılığıyla eğitim faaliyetlerine devam etti. Biz, eğitim ve öğretim faaliyetinde özel bir yeri olan beş ortama kısaca temas edeceğiz.

¹¹² Kara ve Kara, *Ashâb-ı Suffe*, 9.

¹¹³ Önkal ve Apak, Hz. Peygamber’in izinde, 132.

¹¹⁴ Yıldız, “Hz. Peygamber’in Mekke Dönemi Yaygın Eğitim Çalışmaları -Din Eğitimi Açısından Bir Temellendirme Denemesi-”, 311-12.

¹¹⁵ Işıkdogan, “Medrese Öncesi Dönemde Eğitim ve Din Eğitimi”, 62.

1.3.1.Daru'l Erkam

İslam'ın erken devirlerinde ve mescidlerin inşasından önce İslami öğretim, evlerde yürütülüyordu. Hz. Peygamber, ashabına ve İslam'a yeni girenlere dinin esaslarını öğretmek ve nazil olan Kur'an-ı Kerim ayetlerini onlara okumak için Erkam b. Ebi'l Erkam'ın evini merkez olarak belirlemişti.¹¹⁶

Hz. Peygamber'in Erkam'ın evini bir eğitim merkezi olarak belirlemesinde birçok sebep ve hikmetler vardır. Biz, Hz. Peygamberin bu evi seçmesindeki önemli hususlardan 4 tanesini ele alacağız.

- 1) Evin sahibi Erkam, Mahzum oğulları kabilesine mensup bir gençti. Mekkeli Müşrikler, o dönemde İslam dinine en fazla düşmanlık yapan bu kabileye mensup birinin evinde toplandıklarını tahmin etmezlerdi. Zaten Hz. Ömer'in Müslüman olduğu Nübüvvetin 6. yılına kadar da bu evin yerini kimse tespit edememişti.
- 2) Erkam'ın evi hem stratejik bir konuma hem de yapı itibariyle bir okula/medreseye çok müsait idi. Kabe'ye dört ayrı yoldan gelinip, gidilebilen ve kalabalığın yoğun olduğu işlek bir cadde üzerinde bulunan bu eve gelip gidenleri tespit etmek pek mümkün değildi. Ayrıca Hacıların yol güzergahı olması sebebiyle, hacılardan davet edilecekler bu eve götürülebilir ve kimsenin de bundan haberi olmazdı. Bundan dolayı konum itibariyle bu iş için daha uygun bir yer olamazdı. Yapı itibariyle güzel bir bahçesi ve büyük bir salonu vardı. Unutmayalım ki; Hz. Ömer Müslüman olduğu esnada Erkam'ın evinde 39 talebe olduğu rivayet edilir. Buradan da Erkam'ın evinin, bir eğitim yuvasına uygunluğunu anlayabiliriz.
- 3) Erkam, Müslüman olmadan önce Hz. Peygamber'in yanına gelip bazı sorular sormuş ve iman etmişti. Akabinde Allah Resulünü evine davet etmiş, O bunu gizlemesini kendisinden istemiştir. Dolayısıyla Mekkeliler Erkam'ın Müslüman olduğundan haberdar değillerdi.

¹¹⁶ Çelebi, *İslam'da eğitim-öğretim tarihi*, 43.

- 4) Erkam b. Ebi'l Erkam Müslüman olduğunda 18 yaşlarında bir gençti. Hiç kimse böyle büyük bir iş için, bu yaşlarda bir delikanlının evinin tercih edileceğini düşünmezdi. Mekkeliler, böyle bir ev varsa ya Hz. Ebubekir'in ya da Abdurrahman b. Avf'ın evinin olabileceğini tahmin ediyorlardı. Nitekim 18 yaşlarında bir delikanlının evi, İslam'ın ilk medresesi ve okulu olmuştu.¹¹⁷

Bu sebepleri göz önünde bulunduran Hz. Peygamber, Erkam'ın evini İslam'ın ilk medresesi ve okulu olarak tercih etmiştir. Şimdi Efendimizin bu eğitim yuvasında hangi konularda eğitim verdiğine değinelim.

Hız. Peygamber ve İslam'ın ilk talebeleri, Daru'l Erkam'da toplanıyor, Kur'an'ın ilk inen ayetlerini burada mütalaa edip genel hatlarıyla şu konulara değiniyorlardı: Tek bir Allah vardır, O (cc) doğmamış ve doğrulmamıştır; diri ve her şeye gücü yetendir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Öldükten sonra insanları yargılayacak, bu dünyada yapmış oldukları işlere göre onları cezalandırıp mükafatlandıracak O'dur. Yeri geldikçe putlara tapmanın kötü ve iğrenç bir şey olduğuna değiniliyor ve kendi eliyle yapmış olduğu bir şeye tapınmanın insanoğlu için onur kırıcı bir şey olduğu dile getiriliyordu. Allah'a (cc) kulak verilmesi, iyi ve güzel işler yapıp kötülüklerden sakınılması gerektiği belirtiliyordu.¹¹⁸

Bu önemli evin sahibi, vefat etmeden önce satılmamak ve tevarüs olunmamak vasiyeti ile evini çocuklarına bırakmıştır. Daru'l Erkam, bu vasiyet gereği uzun bir müddet çocuklarının elinde kalmış, Erkam'ın torunu Abdullah b. Osman, evi Abbasi Halifesi Cafer-i Mansur'a vermiştir. O günden sonra devlet eline geçen Daru'l Erkam, tarih boyunca birçok evreler geçirmiştir. Bu yapı günümüzde Suudi Arabistan Krallığına başlatılan Mescid-i Haram'ın genişletme inşaatında yıkılarak Harem'in içerisine dâhil edilmiştir.¹¹⁹

¹¹⁷ Yıldırım, *Nebevi eğitim modeli Darü'l-erkam*, 60-64.

¹¹⁸ Hamidullah, *İslam peygamberi*, 89.

¹¹⁹ Köksal, *İslam tarihi*, 234-36.

1.3.2.Hz. Peygamberin Evi

Hız. Peygamber, insanları Allah'ın dininin öğretileriyle eğitmek ve yeni Müslüman olanlara bir şeyler öğretmek amacıyla Erkam'ın evine ilave olarak kendi evini de kullanmaktaydı. Müslümanlar, bu öğretileri dinlemek, anlamak ve benimsemek için Nebi'nin (sav) etrafını sarıp O'nu dinlerlerdi.¹²⁰

Hız. Peygamber, Mekke'de sadece ahlaktan veya nefislerin arındırılması konularından bahsetmiyordu. Nebi (sav), insanları Allah'ın birliğine davet eder, putların aşâğılık ve boş bir şey olduğunu ve bunlara tapınılmaması gerektiğini söylerdi. Kureyşliler de buna karşılık Müslüman olanları dinden döndürmek, İslâm'ın nurunu söndürmek için onlara eziyet eder, çeşitli zulüm ve işkencelerde bulunurlardı. Kureyş'in düşmanlığının böylesine açık olduğu bir zamanda Hız. Peygamberin, tüm tehlikelere rağmen kendi evini eğitim müessesesi olarak kullanması, O'nun İslam davası için yapmış olduğu fedakarlığının boyutunu ve eğitim ve öğretim faaliyetlerinin her koşulda kesintisiz bir şekilde devam etmesi gerektiğini bizlere gösterir.

Bu faaliyetler uzun seneler yoğun bir şekilde devam etmekle birlikte Medine'de, "Ey iman edenler! Siz, bir yemeğe çağırılmadıkça, zamanını gözetmeksizin, Peygamber'in evlerine girmeyin. Ancak davet edildiğiniz vakit girin. Yemeği yediğinizde hemen dağılın, sohbete dalmayın. Çünkü bu hareketiniz Peygamber'i üzmemekte, fakat o (size bunu söylemekten) utanmaktadır. Ama Allah, hakkı söylemekten çekinmez. Peygamber'in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu, hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır. Sizin Allah'ın Resulünü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikâhlamanız asla caiz olamaz. Çünkü bu, Allah katında büyük (bir günah)tır." ¹²¹ ayetinin inişiyile birlikte Hız. Peygamber'in evindeki eğitim ve öğretim faaliyetlerine bir sınırlandırma getirilmiştir.

Medine'de eğitim ve öğretimin yapıldığı muhtelif yerlerin devreye girmesiyle Hız. Peygamberin evi eğitim kurumu olmaktan çıkmıştır.

¹²⁰ Gözütok, *Hız. Peygamber Döneminde Eğitim Öğretim*, 122.

¹²¹ Ahzab 33/53.

1.3.3.Panayırlar

İslam'ın beşiği durumundaki Arabistan Yarımadası, oldukça geniş ama büyük bölümü çöllerle kaplı bir ülkedir. Bu durumdan dolayı tarım ve sanayinin yerine ticaret gelişmiştir. Özellikle bu gelişmeyle beraber bir takım ticari, inanç ve kültürel faaliyetleri icra etmek amacıyla yılın belirli günlerinde panayırlar kurulurdu. Bu panayırlardan biri de Mekke'deki Ukaz panayırıydı. Ukaz, Arap fuarları arasında en büyüğünü oluşturuyordu.¹²²Taif yolu üzerinde, hac ibadetinin yapıldığı mekanlara yakın olan Ukaz'da şiirler okunur ve önemli hutbeler (konuşmalar) irat edilirdi.¹²³

Hz. Peygamber, böylesine konuşmaların yapıldığı ve karşılıklı kültürlenmenin olduğu bu zaman diliminde ortaya çıkan muazzam fırsatı kaçırmamış. O, Ukaz panayırına gelerek insanların toplu halde bulunduğu ortamda onlara İslam dininin esaslarını anlatmıştır.¹²⁴

Bir önceki konumuzda açıkladığımız gibi Hz. Peygamber, Mekke Döneminin belki de en sıkıntılı dönemlerini yaşarken; müşriklerin O'nu susturmak için ellerinden geleni yaptığı böylesi bir zaman ve zeminde, panayırların ruhuna uygun adımlar atarak hareket etmesi bir öğretici olarak O'nun, eğitim ortamına ve zamanına ne denli dikkat ettiğini göstermektedir.¹²⁵Nitekim Allah Resul'ünün bu adımları insanlar üzerinde etkili olmuş, yaptığı propaganda çalışmaları başarıya ulaşmıştır.

Tufeyl b. Amr ed-Devsî adındaki Yemenli bir şair, bu menfi propagandadan çok etkilenmişti. Hac mevsiminde Mekke'yi ziyarette gelen Tufeyl, daha Mekke'ye girmeden müşriklerin Hz. Peygamber ile ilgili uyarılarına maruz kalmıştı. Tufeyl de O'nun sözlerinden etkilenmemek için özel çaba sarfetmiş hatta kulaklarına pamuk tıkamıştı. Bir müddet bu tuhaf uygulamaya devam ettikten sonra kendi kendini ayıplamaya başlayan Tufeyl, kendisinin şair olduğunu ve doğruyu yanlıştan ayırt edebileceğini söylemişti.

Ertesi gün, Hz. Peygamber'i Kâbe'nin yanında namaz kıldığı esnada gören Tufeyl, O'nun hareketlerinden ve sarfettiği sözlerden çok etkilenmiş, Resulullah'ı eve

¹²² Hamidullah, *İslam peygamberi*, 783-90.

¹²³ Saricik, "CAHİLİYE DÖNEMİNDE ARAP YARIMADASI PANAYIRLARI", 120-24.

¹²⁴ Gözütok, *Hz. Peygamber Döneminde Eğitim Öğretim*, 70.

¹²⁵ Demircan, "Tebliğde Hz. Peygamber'in Örnekliği", 25.

kadar takip ettikten sonra orada bazı sorular yöneltmiş ve Müslüman olmuştu. Hz. Peygamber Tufeyl'i, kendi kavmini İslam dinine davet etmekle görevlendirdi. Onun daveti neticesinde birçok Devsli İslâmiyet'i kabul etti.¹²⁶

Görüldüğü üzere Tufeyl, Kureyşlilerin kendisi hakkında olumsuz konuşmalarına rağmen Hz. Peygamber, yaşantısı, dik duruşu ve Kur'an'dan aldığı güçle; akla, mantığa ve gönüllere tesir etmiş ve İslama'a giden yolları tıkama çabalarını boşa çıkarmıştır.¹²⁷

1.3.4.Mescidi Nebevi

Hz. Peygamberin Medine'ye hicret ettikten sonra yaptığı ilk işlerden birisi, devesinin oturduğu yer olan Neccaroğulları mahallesinde, iki yetim kardeşe ait olan arazinin üzerine, bir mescid inşa etmesidir. Genç kardeşler araziye hibe etmek isteseler de Hz. Peygamber, bu teklifi kabul etmeyip araziye satın almıştır. Mescidin inşasında bilfiil çalışan Nebi (sav), ashaba dualar ve güzel sözlerle çalışmalarında şevk vermiş, onlarda şiirler ve ilahiler okuyarak canla başla çalışmışlar. İnşasında lükse kaçılmayan Mescid-i Nebevi, hiçbir süsleme yapılmadan gösterişten uzak bir şekilde tamamlandı. Başlangıçta üç kapısı bulunan mescidin kible tarafı Mescid-i Aksa'ya uygun dönük şekilde inşa edildi. O sırada iki evli olan Nebi (sav) için mescide bitişik iki oda inşa edildi. Yeni evlilikler yapınca da başka odalar inşa edildi.¹²⁸

Mescid-i Nebevi sadece ibadet için kullanılmıyor aynı zamanda idari, siyasi, sosyal, kültürel ve benzeri faaliyetlerinde bir arada yürütüldüğü bir merkez olarak kullanılıyordu. Bunlara maddeler halinde değinecek olursak;

-Mescid-i Nebevi'de, toplumu ve devleti ilgilendiren önemli meselelere dair konular konuşulup karara bağlanır, diplomatik görüşmeler burada yapılırdı.

-Dışarıdan gelen elçiler ve heyetler ağırlanır ve onlarla burada görüşülürdü. Elçilerle görüşülen yer: "Üstüvânetü'l-vüfûd" yani Elçiler Sütunu olarak adlandırılmıştı.

-İktisadi konular gündeme gelir; Sadakaların, zekâtların toplanıp ihtiyaç sahiplerine dağıtıldığı yer olarak kullanılırdı.

¹²⁶ el-Bâşa vd., *Sahabe hayatından tablolar*, 14-17.

¹²⁷ Sağlam, "Kabilesini İslam'la Şereflendiren Sahabî; Tufeyl Bin Amr Ed-Devsî", 62.

¹²⁸ El-Hudari, *Nuru'l Yakın Muhammed*, 140-41.

- Hukuki düzenlemeler Mescid’de sahabeye duyurulmuş, ashabın anlaşmazlık yaşadığı konularda olaylar burada çözülmüştür. Burası bir nevi adli vakalara bakılan mahkeme işlevi de görmüştür.

-Ordu karargâhı olarak kullanılmış; dış tehditlere karşı alınması gereken önlemler, tertip edilecek seriyye ve gazveler ve sefer dönüşü değerlendirmeler burada görüşülürdü.¹²⁹

Bütün bu özellikleriyle birlikte Mescid, eğitim ve öğretimin yapıldığı önemli bir merkezdi. Müslümanlar namaz kılmak ve bu faaliyetlere katılmak için mescide koşuyor, Hz. Peygamber’in etrafında yerini alıyordu. Diğer taraftan Nebi (sav), orada namaz kıldırıyor, hutbe ve vaaz şeklinde Müslümanlara dinin esaslarını öğretiyordu.¹³⁰

1.3.5.Suffe

Asr-ı Saadet döneminde Hz. Peygamberin eğitim verdiği önemli merkezlerden biri de hiç şüphesiz Suffe’dir. Sözlükte “gölgelik” anlamına gelen Suffe, Mescid-i Nebvî’nin giriş kısmında inşa edilmiş, Medine’de evleri ve kalabilecek yakınları olmayan sahâbîlerin barınması için yapılan mekânın adı olmuştur. Burada kalan ve çoğunluğunu muhacirlerden oluşan topluluğa “ashâbü’s-Suffe / ashâb-ı Suffe” veya “ehlü’s-Suffe / ehl-i Suffe” denilmiştir.¹³¹

İslam’ın ilk üniversitesi olarak nitelendirebileceğimiz Suffe’de; genelde Kur’an eğitimi, henüz işe yeni başlayanlar için okuma yazma öğretimi, sosyal, hukuki vb. konular hakkında eğitimler verilirdi. Hz. Peygamberin bizzat ders verdiği bu eğitim kurumunda başka öğretmenlerde görev almıştır. Kur’an dersleri, Müslümanların günlük ibadetlerini yerine getirirken okuduğu bazı surelerin öğretilmesinden ve ayrıca bunun belirli bir tonda ahenkli seslerle okunup tilavet edilmesinden ibaretti. Ayrıca Kur’an, inançlardan ve din ilgili kavramlardan, aynı zamanda birçok hukuk kuralından ve ahlak esaslarından bahsettiğinden bu buyrukların gündelik hayata uygulanabilmesi için ayet

¹²⁹ Önkal ve Apak, *Hz. Peygamber’in izinde*, 87.

¹³⁰ Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, 84.

¹³¹ Baktır, “Suffe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 24 Nisan 2023).

metinlerinin açıklanıp yorumlanması bu alanlarda da eğitim verildiğini göstermektedir.¹³²

Sayıları 70 ile 400 arasında değişen Suffe ashabı son derece fakirdi. İş buldukları zaman çalışırlar, diğer zamanlarda Mescitte ilim ve ibadetle meşgul olurlardı. Bu sahabelerin ihtiyaçları, ashabın zenginleri tarafından karşılanıyordu. Resulullah (sav) her akşam bunlardan bir kısmını kendi sofrasına alır, bir kısmını da ashab arasına dağıtırdı. Getirilen sadakaları tamamen bunlara gönderir, kendisine gelen hediyelerden de Suffe ashabı için hisse ayırırdı. Medine'nin dışında yeni Müslüman olan topluluklara İslam'ı öğretmek üzere bir öğretmen göndermek gerektiğinde, bunlar arasından gönderiliyordu. Hz. Peygamberden en çok hadis rivayet eden Ebu Hureyre de Suffe ashabındandı.¹³³

¹³² Hamidullah, *İslam peygamberi*, 634-35.

¹³³ Yücel, *Peygamberimizin Hayatı*, 94.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUKLUK DÖNEMİ HZ. PEYGAMBERİN AHLAKİ EĞİTİMİ

2.1.ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİ

2.1.1.Erken Çocukluk Dönemi Gelişim Özellikleri

Erken Çocukluk dönemi insan hayatının 0-8 yaş aralığını kapsamaktadır. Çocuklar hayatları boyunca birçok gelişim alanında kat edeceği mesafenin yarısını bu evrede almaktadır.¹³⁴ Bu yüzden sağlıklı ve topluma faydalı bireyler yetiştirebilmek için bu dönemin gelişimsel özellikleri iyice bilinmeli ve ona göre davranılmalıdır. Dönemin farklı gelişimsel özelliklerini inceleyelim.

Çocukluk dönemi gelişimsel özellikleri idrak edebilmek için öncelikle onun erken gelişim döneminde bedensel olarak neler yapabileceğini ve neleri kavrayabileceğini bilmemiz gerekir. Yaşamın ilk yıllarında gelişim, hayli yoğun ve devamlıdır. Bu dönemde kişinin boyu ortalama üç kat uzarken, ağırlığı yaklaşık on-on beş kat artış gösterir. Çocuğun fiziksel hareketleri genellikle refleks şeklinde olup bu durum açlık-tokluk veya uykuda-uyanıklık durumuna göre farklılık arz edebilir. Bebek doğduğu andan itibaren görebilir, dokunabilir, tat alabilir ve koklayabilir. Çevreye oldukça duyarlıdır.¹³⁵

Çocuğun çevresindeki dünyayı algılaması, kavraması ve öğrenmesini sağlayan faal zihinsel faaliyetler gelişimine bilişsel gelişim adı verilmektedir. Erken çocukluk dönemindeki çocuk bu süreçte yaşadığı çevrede gelişen hareket ve olayları anlama ve geliştirme eğilimindedir. Fikirlerin gelişimi ise dil tarafından belirlenir. Çocuğun dilsel gelişimi beş yaşına kadar 2/3 oranında tamamlanır ve bu da ortalama 2000 kelime eder. Yani çocuk anadilinde kendini rahatlıkla ifade edebilir.¹³⁶

Her çocuk doğduğunda bir topluluk içinde var olur ve temas halinde olduğu bu insanlarla zorunlu bir iletişime geçer. Çocuğun, bu birey-çevre etkileşimi sonucunda

¹³⁴ Tunçeli ve Zembat, “Erken Çocukluk Döneminde Gelişimin Değerlendirilmesi ve Önemi”, 1.

¹³⁵ Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, 72-73.

¹³⁶ Kol, “ERKEN ÇOCUKLUKTA BİLİŞSEL GELİŞİM VE DİL GELİŞİMİ”, 1.

sosyal ve duygusal gelişimi bir yapı arz eder. Çocuğun ilk iki yılında temas halinde olduğu anne-baba ve yakın çevresi, sosyal ve duygusal gelişiminde önemli rol oynar. Bu nedenle özellikle annenin çocuğuna dokunması, okşaması veya onu öpmesi yoğun bir sevgi aktarımına ve bu gibi duyguların çocukta yer edinmesine sebep olacaktır. Fiziksel özelliklerinin gelişmesiyle çocuklar birtakım davranışların bazı ortamlarda uygulanması gerektiğini anlamaya başlarlar. Yine yakın çevresinin hal ve hareketlerini taklit edip buna göre düzenleyecek çocuk sosyalleşmenin ilk adımlarını da atmış olacak. Bu durum dört yaşlarında da aynıdır. Bu yaşlarda bir yandan yetişkinlerle ilişkilerini sürdüren çocuk diğer yandan akranlarıyla daha fazla vakit geçirmektedir. Bu dönemin son evrelerinde toplumsal rolleri öğrenen çocuk kendisinin de toplumun bir parçası olduğunu hissettirecek bazı davranışlar sergiler.¹³⁷

Bireyi diğer insanlardan ayıran genetik ve sonradan edinilen özelliklerin tümüne kişilik denmektedir. Çocuğun kişilik gelişimi doğuştan getirdiği etkenlerden daha çok çevresel etkenlere bağlıdır. Diğer bazı gelişimsel özelliklerde olduğu gibi çocuğun kişilik gelişiminde de anne babaların çocuklarına karşı davranışları etkin rol oynamaktadır. Çocuk ahlaki ve kültürel değerleri önce anne ve babasından almaktadır. Çocuğun büyümesiyle hayatına giren arkadaş çevresi, okul, öğretmen, kültür gibi diğer parametrelerin kişilik gelişimine katkısı çeşitlenmektedir.¹³⁸

Son olarak, bu evredeki çocukların ahlaki gelişimleri hakkında bizlere önemli bir bakış açısı sunan Kohlberg, onların ahlaki düşüncelerini ceza ve ödül kavramlarına dayandırır. Genellikle ödül ve ceza çerçevesinde eylemlerini düzenlediklerini belirten Kohlberg, onların, olumlu sonuçlar elde etmek için itaatkâr davranışlar sergilemeye çalışırken, cezalandırıcı sonuçlardan kaçınmaya çalıştıklarını belirtir.¹³⁹

2.1.2.Erken Çocukluk Dönemi Dini Gelişim

İnsanın doğuştan itibaren dini bir karaktere sahip olup olmadığı, dünyaya gelişinden itibaren bir kutsallık taşıyıp taşımadığı, inanma eğiliminin fitratında yer alıp

¹³⁷ Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, 90-96.

¹³⁸ Özdemir vd., “Kişilik Gelişimi”, 568.

¹³⁹ İTUBİRLİK, İstanbul Teknik Üniversiteler Birliği. “Piaget’in Ahlaki Gelişim Kuramı” (Erişim 12 Mart 2023)

almadığı ile ilgili konular öteden beri tartışılır. Ancak, tarih boyunca insanın bütün gelişimsel dönemlerinde din veya inanç olgusu ile karşı karşıya geldiği bir gerçektir. Dini metinler incelendiğinde, insanın doğuştan itibaren bir inanma yeteneğiyle donatıldığı ve uygun koşullarda bu eğilimin kendini gösterdiği görülecektir.¹⁴⁰

Bebeklik evresinde (0-2 yaş), dini bakımdan gözle görülür belirtiler bulunmaz ve dini belirtilere pek rastlanılmaz. Dini gelişimin duygularla sınırlı olduğu bu evrede; güven, sevgi, bağlanma gibi temel duygular hissedilir.¹⁴¹

Anne ve babasına muhtaç bir şekilde dünyaya gelmiş olan bebekler, 0-2 yaş arasını kapsayan bu dönemde, ihtiyaçlarının karşılanmasına ihtiyaç duyarlar. Anne ve babanın, bireyin bebeklik döneminde bu temel duyguları temin edememesi yani bebeğin bu duyguları ailesinde bulamaması ileride özellikle kişilik gelişiminde ve dinî gelişiminde aksaklıklar görülmesine yol açabilmektedir. Bu nedenle ailelerin hayatın her diliminde çocuklarının tüm gelişim dönemleri için sevgi, huzur ve güven duygusunun çok önemli olduğunu unutmamaları gerekmektedir. Ailelerin bu dönemdeki çocuklarının dini gelişimi için yapacağı en önemli şeyde çocuklarının bu duyguları hissedeceği ortamları oluşturmak olacaktır. Bununla birlikte bebeğin dinî gelişimi için anne-babanın nasıl hareket etmesi gerektiğiyle ilgili örnekleri Hz. Peygamberin, torunlarının doğumuyla birlikte uyguladığı fiillerin uygulanmasında görebiliriz. Örneğin bebek doğduğunda akika kurbanı kesilmesi, bebeğin kulağına ezan okunması, bebeğe güzel manaya gelen isim koyulması, bebeğin ağzının tatlıyla açılması, saçının tıraş edilmesi ve ağırlığınca gümüş sadaka verilmesi gibi sünnetlerin yerine getirilmesi bebeğin dini gelişimini oldukça kolaylaştıracaktır.¹⁴²

2-3 yaşlarındaki çocuklarda anne-baba ilişkilerinin yanında yavaş yavaş akran ilişkileri de gelişmeye başlar. 3-4 yaşlarında akranları ile rahat oyun oynayabilen çocukların davranışları daha olumlu ve dengelidir. 4-5 yaşlarında akranları ve yetişkinler iletişimde daha başarılı bir duruma gelen çocuklar, sorumluluk almaktan hoşlanır, duygusal açıdan daha dengeli bir hale gelirler. Yetişkin desteğine daha az ihtiyaç

¹⁴⁰ Oruç, “Erken Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Teorileri Bağlamında Din Eğitimi”, 973.

¹⁴¹ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 95.

¹⁴² Çınar ve Şener, “ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİ DİNİ GELİŞİM ÖZELLİKLERİNE UYGUN AİLEDE DİN EĞİTİMİ”, 608.

duyulan bu evrede, kendilerini daha özgür hisseden çocuklar, kuralları anlayabilir ve uygulayabilirler.¹⁴³

Çocuklar yaklaşık üç yaşlarından itibaren dini duyguyla ilgili durumları nakıs bir şekilde anlamaya başlar. Her ne kadar duygusal birçok etkinin altında bilinçsel ve gerçekçi düşünmeyi tam olarak başaramamış olsalar da çevresinde olup bitenle yüksek düzeyde ilgilenmeye başlar ve diğer konularda olduğu gibi dini içerikli mefhumları ve fiilleri anlamak isterler. Çocuğun doğasında bulunun dini duygunun ilk formu her ne kadar hürmet etme, baş eğme gibi bazı davranışlarla açıklansa bile, henüz zihinsel olgunluğa ulaşmadığı için taklit boyutunda kalmaktadır. Fakat bu taklit davranışlarında bile ailenin dini davranışlarındaki huşu ve içtenlikle orantılı olarak, kutsal bir yön bulunmaktadır. Çocuğun çevresiyle olan bu etkileşimi sonucu kendisine duygusallıkla dolu dini bir dünya kurmasını sağlar. Dini içerikli duygu ve kavramlar, çocuğun kurmuş olduğu dünyasına zenginlik kazandırır. Duyguyla karışık bu tür ilk kavram ve davranış formları, dini duygunun gelişiminin ilk basamaklarını oluşturur.¹⁴⁴

3 yaşındaki çocuklarda Allah imajı, baba imajının arkasında ortaya çıkar. 6 yaşından itibaren daha evrensel, insan üstü özelliklere sahip, evrenin ve içindekilerin tamamının yaratıcısı olan daha doğru bir Allah imajı belirir. Konumuzu özetlemek gerekirse erken dönem çocuklukta dini gelişim ilk zamanlarda tamamen ailenin kontrolü altındadır. İlerleyen evrelerde çevre faktörü devreye girmektedir. Bu yüzden çocuğun din ile ilgili bilgi ve ilgisi aile büyüklerinin ve çevresinin çocuğa ve dine gösterdiği ilgiye göre değişiklik gösterebilir.¹⁴⁵

2.1.3. Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi

Din eğitimi ancak belirli bir dinin, yani doğruluğuna inanılan dinin eğitim konusu olabilir. Şu hâlde biz din eğitimi deyince, İslam dininin eğitimini kastedeceğiz. Din eğitiminin amacı, bireyi Allah'a, O'nun peygamberlerine yönelik inanç, ibadet ve ahlak değerleri içinde yetiştirirken, bireyin yaratıcısı ile kendisiyle ve çevresiyle uyum

¹⁴³ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 97.

¹⁴⁴ Oruç, "Okul Öncesi Dönemde Dini Duygunun Kökenleri ve Gelişimi", 91-93.

¹⁴⁵ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 95-100.

içinde olmasını sağlamaktır. Yani din eğitimi, din kültürünün verilmesi, din kişiliğinin kazandırılması olarak tanımlanabilir.¹⁴⁶

Çocuğun dini duygularının gelişimi bakımından en kritik dönem olan erken çocukluk döneminde çocuğa sunulacak din eğitiminin belirli ilkeler gözetilerek uygulanması gerekir. Şimdi bu ilkelere kısaca değinelim.

1. *Din Eğitimi Doğumdan İtibaren Başlamalıdır:* Bu dönemde çocuğa verilmesi uygun olan dini bilgiler hazırlık mahiyetinde olmalıdır. Nasıl ki bir çocuk okuma yazma öğrenmeden önce ona sözel olarak okuma yapılıyorsa veya boyama, kesme, katlama gibi faaliyetlerle yazmaya hazırlık yapılıyorsa, din eğitiminin bu safhasında da çocuğun günlük hayatta karşılaştığı olaylarla beraber kendisine sevgi, şefkat, doğruluk, af ve yardımlaşma gibi değerlerler verilmelidir.
2. *Din Eğitiminde Gelişimsel Özellikler Dikkate Alınmalıdır:* Çocuğun doğumundan itibaren belirli bir süreç içerisinde istikrarlı gelişimine uygun olarak yetenek ve kişilik gelişimi de dikkate alınmalı ve bu evrelere uygun bir din eğitimi verilmelidir.
3. *Din Eğitimi Sevgi ve Güven Üzerine Olmalıdır:* Çocuğun ilerleyen yaşıyla orantılı olarak gelişen ve olgunlaşan duygu dünyasına yönelik bir din eğitimi verilmelidir.
4. *Çocuğa İyi Örnek Olunmalıdır:* İnsan öğrenmelerinin çoğu, doğumdan itibaren çevresindekiler görmesi, benimsemesi ve taklit etmesi yoluyla olur. Bu yüzden aile ve çocuğun çevresindekilerin gelişen bu süreçte hal, hareket, söz ve tavırlarına dikkat etmesi gerekir.
5. *Dini İçerikli Hikayelerden Faydalanılmalıdır:* Erken dönem çocukluklarında taklit, kendisiyle özdeşleştirme ve benimseme özellikleri bulunmaktadır. Bu dönemde sadece bilgi aktarımına dayalı bir din eğitiminin sunulması eksik

¹⁴⁶ Bilgin, “Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri”, 474-76.

kalacaktır. Kuran ve hadislerde de kullanılan hikâye yöntemi, eğitsel hikayeler okunmak veya izlettirmek suretiyle çocuğa sunulmalıdır.¹⁴⁷

Çocuğun ilk eğitim aldığı kurum olmasından dolayı, ailenin eğitimde çok önemli bir yeri vardır. Kurumsal bir yapısı olan ailenin, özellikle de anne ve babanın çocuğun eğitimi açısından rolü oldukça önemlidir.¹⁴⁸ Aile ortamında verilen din eğitimi tarzının, sonraki yıllarda çocuğu dini değerlere bir daha kopmamak üzere bağlayan ya da dinden uzaklaştıran iki yönünün bulunması bakımından oldukça önem arz ettiği söylenebilir. Dolayısıyla anne ve babanın, çocuğa verilecek din eğitiminde nasıl bir yol takip etmesi, ya da bu konuda izlenmesi gereken prensiplerin neler olduğuyla ilgili bilinçli olması gerekir.¹⁴⁹

Bu bağlamda çocuk önce ailesinde ve ilerleyen dönemlerde çevresinde gördüğü dini sembol, öğreti ve pratikleri içselleştirerek gelecek dönemlerdeki inanç yapısının gidişatını belirleyecektir.¹⁵⁰ Bu veriler Hz. Peygamber'in, bu evredeki bir çocuğun inanç dünyasına ailesinin etkisi ile ilgili sözlerini destekler mahiyettedir. Hz. Peygamberin bir hadisi bu duruma işaret etmektedir:

“Her doğan çocuk, İslam fitratı üzere doğar. Daha sonra anne babası onu ya Hristiyan ya Yahudi ya da Mecusi yapar.”¹⁵¹

“Peygamberimiz, çocuğun inanç bakımından mutlaka ailesinden etkileneceği ve eğitimde ailenin mutlak rolü olduğu gerçeklerini dile getirmektedir. Bu gerçeklerden hareketle hiçbir Müslümanın küçük yaşta İslam dinini araştırarak Müslüman olduğunu, aynı şekilde hiçbir Yahudi'nin ya da Hristiyan'ın küçük yaşta bu dinleri araştırarak seçtiğini söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla bu konuda ana babanın, çevrenin mutlak etkisi tartışılmaz bir gerçektir.”¹⁵²

¹⁴⁷ Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, 156-76.

¹⁴⁸ Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, 77.

¹⁴⁹ Ay, “Okul Öncesi Dönemde Din Eğitimi”, 567-68.

¹⁵⁰ Cihandide, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, 187-94.

¹⁵¹ Buhârî, “Cenaiz”, 92

¹⁵² Evgin, “HADİSLERDE ‘FİTRAT’ KAVRAMI VE ‘İSLAM FİTRATI’ SÖYLEMİNİN TENKİDİ”, 102.

Hız. Peygamber, çocukların eğitime önem vermiş ve yukarıdaki hadiste olduğu gibi ebeveynlere tavsiyede bulunmuştur. Özellikle çocuğun eğitimi hususunda vurguyu anne babanın eğitici rolü üzerine yapmıştır. Şimdi bu hadisi erken çocukluk dönemi din eğitimi açısından maddeler halinde inceleyelim.

- 1) *Her doğan çocuk, İslam fıtratı üzere doğar*: Fıtrat kelimesi Arapça olup, “fatır” kökünden isimdir. Anlamı “yaratılış, belli yetenek ve yatkınlığa sahip oluş” tur.¹⁵³

Hız. Peygamber, "her çocuk İslam fıtratı üzerine doğar" derken çocuğun Allah'a inanmaya kabiliyetli ve dini inancı kabul edebilecek bir hazırbulunuşlukla yaratılmış olduğuna işaret etmiştir.¹⁵⁴ İlk çocukluk dönemindeki bireyin gelişimsel özelliklerine göre çocuk, “Allah tasavvuru”, “Ahiret inancı”, “Dua” ve “Ölüm” gibi kavramları anlayabilecek şekilde doğar ve bilişsel kabiliyetleri olgunlaştıkça kavrayışı artar. Temsili bir anlatım ile bu hadisi açıklayalım.

Bir çiftçi tarlasını ekmek için güneşe, yağmura ve toprağa ihtiyaç duyar. Allah (cc) hasat için güneşi, yağmuru, toprağı ve rüzgârı yeryüzüne gönderir. Çiftçiye de tohumu atmak ve emek vermek kalır. Fıtrat üzere doğan çocuk da böyledir. Allah (cc), onu kendisini kavrayabilecek bilişsel zekayla, duayı anlayabilecek zihinsel zekayla yine dua edebilecek psikomotor beceriyle, Ölümü görebilecek gözlerle ve dönemin ilerleyen evrelerinde onu kavrayabilecek üstün bir zekayla yaratmıştır. Yani hasat mevsiminde verim alınabilecek tüm şartlar hazırdır. Dolayısıyla çocuk din eğitimi alabilecek bir kapasiteyle dünyaya gönderilir. Artık tohumu atmak anne ve babaya kalmıştır.

Tohumu attıktan sonra tarla da suyun tohuma rahat ulaşabilmesi veya güneşi daha iyi görebilmesi yani fide haline gelebilmesi için bazı işlemlerin yapılması gerekir. Bu işlemler tohum atıldıktan belirli bir süre sonra yapılır.

¹⁵³ Abdülber, *Lisânü'l- Arab*, XVIII:57.

¹⁵⁴ Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*, 40.

Yapılan bu işlemleri konumuza uyarlayalım. Erken çocukluk döneminin ilerleyen evrelerinde, çocuğun dini gelişimine katkısı açısından çevresel etmenler devreye girer ve çocuğa verilen din eğitimi çok yönlü bir yapıya bürünür. Atılan bu ilk tohumda verim alabilmek için farklı etkenler gereklidir. Bilinçli akran, okul ve öğretmen bu rolü üstlenir.

- 2) *Daha sonra anne babası onu ya Hristiyan ya da Mecusi... yapar:* Hz. Peygamberin hadisinin bu kısmı temsili hikayemizde verilecek emek olarak açıklanabilir. Hasat mevsiminde ürün alabilmek için sadece tohumu atmak yeterli değildir. Süreç içerisinde bitkiye faydalı vitamin veya mineraller verilir, hava alması için toprakta bazı işlemler yapılır, sulama ve diğer bakımları derken ürün alınır. Çocukta da dönemin gelişimsel özelliklerine göre gerekli dini argümanlar öğretildikten sonra süreç içerisinde emek vermek dini bir şahsiyetin oluşabilmesi olması gerekenlerdendir.

2.1.3. Erken Çocukluk Dönemi Hz. Peygamberin Ahlak Eğitimi

İnsan, doğuştan itibaren bazı eksiklikleri kendinde barındırır. Kur'an insan özelliklerini bütün yönleriyle ele almış, onun yaratılışı ve doğumu ile gelen yönlerini bazı ayetlerde temellendirmiştir. Allah (cc) bir ayeti kerimesinde: “Allah, sizi annelerinizin karnından siz hiçbir şey bilmez halde iken çıkardı. Size, şükredesiniz diye kulaklar, gözler ve gönüller (akıllar) verdi. Ta ki şükredesiniz.”¹⁵⁵ diye buyurmuştur. Nevevi bu ayetin tefsirinde, insanoğlunun dünyaya muhtaç bir halde geldiğini; Allah'ın insanlara işitecek kulaklar, görececek gözler ve düşünen akıllar verdiğini ve bu nimetlerin, insanların dünyevi işlerini mükemmel bir şekilde yürütmelerine yarayan bilgileri elde etmelerini sağladığını belirtmiştir.¹⁵⁶ Aslında Allah'ın (cc), bazı özellikler yanında insanlara “akıllar” verdiğini hatırlatması insanın en değerli özelliklerinden birinin de bilgiyi elde etme kapasitesinin olduğuna işarettir.

¹⁵⁵ Nahl 16/78.

¹⁵⁶ Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an- Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, t.y., III:46.

Bu bağlamda insan doğumundan itibaren öğrenmeye müsait olarak yaratılmışsa ve konumuzla alakalı olarak ahlak da bir şekilde sonradan öğreniliyorsa, çocuk-ebeveyn ve çocuk-çevre etkileşimi sonucunda bir ahlâk eğitiminden bahsedilebilir.

Doğumdan itibaren çocuğun özdeşleştiği kişiler kendi ebeveynidir. Bu kayıtsız şartsız özdeşleşmenin sebebi ise güven ve bunun doğurduğu sevgidir. Çünkü bu yaşlara kadar çocuğun bu duygularının yegâne muhatapları anne ve babadır. Çocuğun ahlâk eğitiminde hayati bir yer edinen ebeveynin birbirleriyle, ailenin diğer üyeleriyle ve çocukla kurdukları ilişkinin kalitesi kişilik ve ahlak eğitimi açısından önemlidir. Bu dönemde çocuk eğitimi açısından en iyi eğitim modeli iyi örnek olmaktır. Bu süreçte özellikle ödül ve ceza konusundaki aşırılıklar, aşırı sevgi ve başıboşluk ile aşırı ceza çocuğun ahlaki gelişimini olumsuz etkiler. Çocuğun bu süreçte karşı karşıya kaldığı her türlü davranış, onun öğrenmelerinin niteliğini etkiler. Sevgi ve güvene dayalı ilişki çocuğa sevgi ve güveni öğretirken cezaya dayalı ilişki çocuğa daha iyi nasıl ceza verileceğini öğretir.¹⁵⁷

Dövme, dayak atma, maddi imkânlardan mahrum bırakma gibi uygulamalar olan fiziksel disiplin yöntemlerine sıkça başvurmak çocukta korkuya dayalı bir ahlak geliştirir. Dayak yiyen çocuk üzülmeden edemez; bu duruma içerenen çocukta düşmanlık duyguları gelişir. Saldırgan ana-baba modeli ile kolayca özdeşlesen çocuk, aynı tür davranışı ana-babasına korku nedeniyle yöneltmese bile, arkadaşlarına ya da küçük kardeşlerine karşı acımasızca uygulayabilir. Eğer çocuk yaptığı kötü davranışı herkesten gizliyorsa, ona göz yummak ve bunu yüzüne vurmamak en uygunudur. Fakat ısrarlı ve bilinçli olarak yaptığı kötü davranışlar için, akla uygun ceza ve yasaklama sisteminin uygulanması, çocuğun ahlaki gelişimi için gereklidir. Ayrıca utanç ve suçluluk duygusu uyandırma, sevgiden yoksun bırakma, azarlama, alay etme ve küçük düşürme gibi fiziksel olmayan disiplin yöntemlerine sıkça başvurulması, onda ahlaki duyarsızlık, utanmazlık ve isyankârlık gibi davranışlara yol açacaktır. Bu yollara sık sık başvurmaktansa çocuğun iyi davranışları karşısında sevgi, şefkat ve ödüllendirme gibi yöntemlere başvurmak çocuğun ahlaki gelişimi açısından oldukça etkili olacaktır.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, 127-34.

¹⁵⁸ Hökelekli, *Çocuk, genç, aile psikolojisi ve din*, 27-28.

İslam, yaratılış itibarıyla varlıkların en güzeli ve şerefli olarak bakar insana. Dolayısıyla Hz. Peygamberin uygulamalarında insanlara karşı sevgi, şefkat, merhamet ve saygı gibi davranış biçimlerini sıkça görmek mümkündür. Biz burada erken çocukluk döneminde çocuğun hayatında önem arz eden ve ahlaki eğitime katkısı açısından belirli başlıklar altında; Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamberin hadis ve uygulamalarından bazı örnekler vererek konuyu açıklamaya çalışacağız.

2.1.3.1. Sevgi

İnsanı bir şeye veya bir kimseye yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu olarak tanımlanan sevgi, insanın kendini değerli hissetme gibi bir duygusal ihtiyacından kaynaklanmaktadır.¹⁵⁹

İlk çocukluk döneminde çocuğun ihtiyaç duyduğu en önemli şey sevgi ve şefkat görmektir.¹⁶⁰ Bu evredeki çocuklara verilecek sevgi ve şefkatin çok yönlü faydası olacaktır. John Bowlby, sevginin sadece çocuğun zihinsel gelişimi için değil aynı zamanda fiziksel gelişimi için de şart olduğunu söylemektedir.¹⁶¹

Hz. Peygamber, kendisini ziyarete gelen insanlara karşı sevgi ve şefkatle muamelede bulunmuş,¹⁶² insanlık için evrensel bir öğreti haline gelen: “Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz; kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız.”¹⁶³ sözünü söylemiştir.

Ayrıca Hz. Peygamber, “Canımı elinde bulunduran Allah’a yemin olsun ki siz iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız.”¹⁶⁴ diye buyurarak Müslümanların birbirini sevmesini iman etmenin temel şartlarından biri olarak saymıştır.

Hz. Muhammed (sav), çocuklara sevginin gösterilmesini, onlara bu duygunun hissettirilmesini emrederdi. Kendisinin hayatında bu uygulamalara çokça rastlamak mümkündür.

¹⁵⁹ Türk Dil Kurumu (TDK), “Sevgi” (Erişim 17 Mayıs 2023)

¹⁶⁰ Şimşek, “Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri ve Din Eğitimi”, 209.

¹⁶¹ Sayar ve Dinç, *Psikolojiye giris*, 117.

¹⁶² Ebu Davud, “Edeb”, 5,12.

¹⁶³ Ebu Davud, “Edeb”, 63.

¹⁶⁴ Ebu Davud, “Edeb”, 130-131.

Ebu Hureyre (ra) anlatıyor: Peygamber (sav), Hz. Ali'nin oğlu Hasan'ı öpmüştü. Derken Akra b. Habis:

-Benim on çocuğum var, onlardan hiçbirisini öpmedim, dedi. Bunun üzerine Peygamber (sav):

Merhamet etmeyene merhamet edilmez, buyurdu.¹⁶⁵

Ebu Katade (ra) şöyle diyor: Resulullah (sav), kerimesi Zeyneb'in kızı Ümame kucağında olduğu halde insanlara namaz kıldırdı. Secdeye vardığında onu bırakır, ayağı kalktığından onu kucağına alırdı.¹⁶⁶

Hz. Peygamberin çocukları öpmesi, onlara karşı sevgisini göstermesi ve hissettirmesi olarak yorumlanabilir. Onun çocuklara olan sevgisinin ve bu doğrultuda insanlara verdiği eğitimin ne denli etkili olduğuna en güzel örnek, cahiliye döneminde utanç kaynağı olarak görülen kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesi uygulamasını sonlandırıp toplum içinde onlara değer verilmesini sağlamak olarak verilebilir.

2.1.3.2.Merhamet

Merhamet kelimesi sözlükte, Bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü veya acıma olarak tanımlanmaktadır.¹⁶⁷

“Merhamet, insanın fitratından öyle yüce bir haslettir ki onunla başkalarının elemi ile duygulanır, izalesine koşar; yaptıkları hataların dönüşmesini talep eder. Bu özellik insandaki faziletleri alıp onu hayvan seviyesine indirebildiği gibi, insandaki sevgi ve muhabbetin fişkırmasına da en canlı sebep yine odur. Aslında hayvanlarda da onlar yavrularına karşı elemlendirip duygulandıran iç güdülerı mevcuttur. Onun içindir ki kabalık (merhametsizlik) insan fitratını hayvanlardan aşağıya, şuursuz cansız seviyesine düşürür. Rahmet en geniş ve mutlak manasıyla Allah'ın (cc.) bir sıfatıdır. O'nun rahmeti bütün kâinatı ihata etmiştir. Her şeyi kuşatan ilminin şuaları ile mutlak olarak rahmetinin şuaları da mevcuttur.”¹⁶⁸

¹⁶⁵ Buhari, “Edeb”, 18,27.

¹⁶⁶ Buhari, “Ezan”, 65.

¹⁶⁷ Türk Dil Kurumu (TDK), “Merhamet” (Erişim 17 Mayıs 2023)

¹⁶⁸ Gazali, *Müslüman Ahlakı*, 171.

Onun içindir ki meleklerin Allah'a (cc.) karşı yaptıkları dualardan bir kısmı şu ayette toplanmıştır. “Arş’ı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar (melekler) Rablerini hamd ederek tespih ederler, O’na inanırlar ve inananlar için (şöyle diyerek) bağışlanma dilerler: “Ey Rabbimiz! Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O hâlde tövbe eden ve senin yoluna uyanları bağışla ve onları cehennem azâbından koru.”¹⁶⁹

Allah (cc), insanların yaralarına merhem sürecektir, onların hataları için üzülecek ve ellerinden tutacak ve onları doğru yola iletmek için gerekirse ölümü göze alacak birini insanlığa hediye etmiş ve Hz. Muhammed’i (sav) göndermiştir. O insanların en merhametlisi ve ahlakında iyiliği, acımayı, cömertliği ve keremi barındırmıştır. Allah (cc), onun etrafında insanların toplanmasını: “Sen onlara sırf Allah’ın lütfettiği merhamet sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah’a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever.”¹⁷⁰ şeklinde buyurarak, bunun kaynağının Allah’ın merhametinin olduğunu vurgulamıştır.

Hız. Peygamber, “Allah, merhametli olanlara rahmetle muamele eder. Öyleyse, sizler yeryüzündekilere karşı merhametli olun ki, semada bulunanlar da size rahmet etsinler. Rahim (akrabalık bağı) Rahman’dan bir bağıdır. Kim bunu korursa Allah onunla (rahmet bağı) kurar, kim de koparırsa, Allah da ondan (rahmet bağı) koparır.”¹⁷¹ buyurarak insanlar arasındaki ilişkilerde merhametin önemini belirtmiştir.

Hız. Aişe’den rivayet edildiğine göre çölde yaşayan bedevilerden bir grup Hız. Peygamberin huzuruna geldiler ve:

-Siz çocuklarınızı öpüyor musunuz? diye sordular.

Peygamberimiz:

- “Evet” buyurdu. Onlar.

-Fakat biz, Allah’a yemin ederiz ki, onları öpmüyoruz, dediler. Hız. Peygamber:

¹⁶⁹ Mü’min 40/7.

¹⁷⁰ Ali İmran 3/159.

¹⁷¹ Ebu Davud, “Edeb”, 58

- “Allah sizin kalplerinizden merhamet duygusunu çıkarıp almışsa, ben ne yapabilirim ki!” buyurdu.¹⁷²

Çocuğa sevgi ile yaklaşp bu duygunun onda gelişmesini sağlamak çocuğu yeterli ve ölçülü bir şekilde sevmekle mümkün olur. Ebeveynleri, çocuğa karşı sevgisini söz ve davranışlarında göstermeli ve çocuğun sevildiğini ona hissettirmelidir. Bu dönemde verilecek sevgi ve şefkatin çocuğun ruhunda yer edineceği ve ahlaki erdemlerden olan merhamet erdeminin çocukta gelişeceği bilinmektedir. Bedevilerin kendi çocuklarına sevgi ve şefkat göstermemesi, yetişen nesillerinin sert ve katı yürekli olmasına sebep olmuştur. Bu durum Hz. Peygamber tarafından farklı zamanlarda dile getirilmiştir.

Hz. Peygamber, sadece çocuklara merhamet örneği göstermemiş aynı zamanda Allah’ın (cc) ‘da onlara merhamet etmesi için dua etmiştir. Üsame bin Zeyd den (ra) söyle dediği rivayet edilmiştir: Resulullah (sav) beni alır, dizine oturturdu. Hasan bin Ali’yi de diğer dizine oturturdu. Sonra bizi kucaklar ve ardından: “Allah’ım, onlara rahmet et! Ben onlara acıyorum!” derdi.¹⁷³

2.1.3.3. İbadet Alışkanlığı

Kur’an-ı Kerim ve Peygamber Efendimizin hadislerinde ahlakın çoğu zaman iman ve ibadetlerle ilişkili olarak ele alındığına şahit olunur.¹⁷⁴ Aslında İslam dini, yapılan her hayırlı ibadeti hayırlı bir iş olarak görmüş. Bu ibadetleri ahlaki fazilet olarak tespit etmiş ve mükafat vadetmiştir. “Ey müslüman hanımlar! Hiçbir komşu hanım, bir koyun paçası bile olsa, komşusuna vereceğini küçük görüp vermemezlik etmesin.”¹⁷⁵ ve “Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, haksızlık yapmaz, onu düşmana teslim etmez. Müslüman kardeşinin ihtiyacını gideren kimsenin Allah da ihtiyacını giderir. Kim bir müslümandan bir sıkıntıyı giderirse, Allah Teâlâ o kimsenin kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Kim bir müslümanın ayıp ve kusurunu örterse,

¹⁷² Buhari, “Edeb”, 18; Müslüm, “Fezail”, 164. Ayrıca bk. İbn Mace, “Edeb”, 3

¹⁷³ Buhari, “Edeb”, 5544

¹⁷⁴ Kaymakcan ve Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, 107.

¹⁷⁵ Buhari, “Hibe”, 1

Allah Teâlâ da o kimsenin ayıp ve kusurunu örter.”¹⁷⁶vb. birçok hadislerde bu durum vurgulanır.

Yapılan ibadetlerin hem sevap hem de ahlaki faziletlerin edinimine katkısı açısından en güzel örnek Kur'an okumak ve öğretmek olabilir. Bu sebeple anne ve babalar çocuk eğitiminde Kur'an öğretimini aksatmamalıdır. Bu; İslam dini inancına yöneltmek, Kur'an'ın çocuğun ruhuna, düşüncelerine, idrakine ve hislerine yerleşmesi açısından önemlidir. Çocuğun küçüklükten itibaren Kur'an öğretilerini anlaması; onun sevgisi ve ona bağlı olarak büyümesini, emirlerine uyup nefyettiklerinden kaçınmasını ve ahlakıyla ahlaklanıp metodu üzere yol almasını sağlayacaktır.¹⁷⁷

Çocukların hem dinî terbiyelerinde hem de ibadet anlamında üzerinde en fazla durulması gereken husus, onlara ibadet alışkanlığının kazandırılması ve namaz, oruç gibi ibadetlerle ilgili bilgilerin verilmesidir.

Çocukluk döneminin ilk evrelerinde öğrenme taklit yoluyla olur. Özellikle 7-10 yaş aralığında çocuğun taklit yoluyla öğrendiklerini ahlaki ilkeler ile bağdaştırması başlar.¹⁷⁸Ayrıca yapılan bazı araştırmalara göre erken çocukluk dönemindeki dini yaşantıların sonraki dönemler için önemli bir kaynak teşkil ettiği bilinmektedir.¹⁷⁹

Hiz. Peygamber bir hadisinde:

“Farz namaz müstesna, kişinin en hayırlı namazı evinde kıldığı namazdır.”¹⁸⁰ diye buyurmuştur. Hiz. Peygamberin sünnet ve nafile namazlarının evlerde kılınmasını tavsiye etmesi, içinde Allah'ın kelamının zikredilmesi ve evlerimizin “mezara” dönüştürülmemesi açısından önemlidir. Lakin burada dikkat edilmesi gereken bir başka husus daha vardır. Evde anne ve babanın kılacağı namazı çocuklar görecektir ve namaz hareketlerini taklit yoluyla öğrenme yoluna gidecektir. Hiz. Peygamber bu hadisi söylerken, vakit namazlarında mescide gelmeleri mümkün olmayan çocukların da namazı görmesini ve bu ibadeti taklit ederek öğrenmelerini murat etmiş olabilir.

¹⁷⁶ Buhari, “Mezâlim”, 3

¹⁷⁷ Selim, *Resulullah'ın Eğitim Metodu*, 156-57.

¹⁷⁸ Hökelekli, *Çocuk, genç, aile psikolojisi ve din*, 19.

¹⁷⁹ Köylü, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, 48.

¹⁸⁰ Müslim, “Salâtü'l-Müsâfirin”, 212-213

Nitekim çocukluk yaşlarından itibaren Hz. Peygamberin evinde büyüyen ve O'na (sav) yaklaşık 10 yıl hizmet eden Enes b. Malik'in kıldığı namaz, Hz. Ebu Hureyre'nin tabiriyle Resulullah'ın kıldığı namaza çok benziyordu.¹⁸¹ Burada dikkat edilmesi gereken bir başka hususta çocukluk yaşlarından itibaren Hz. Peygamberden namaz kılmayı öğrenen Hz. Enes'in bunu alışkanlık haline getirdiği ve bu durumun onu "motor öğrenme" ye götürdüğüdür.¹⁸²

Başka bir hadiste ise: "Çocuğa yedi yaşındayken namaz kılmayı öğretiniz. On yaşına bastığı halde kılmazsa, cezalandırınız." diye buyurmuştur.¹⁸³ Bu hadiste de yedi yaşına kadar namaz hareketlerini müşahade eden ve öğrenen çocuğa yedi yaşında telkin yoluyla öğretilmesi, 10 yaşında artık çocuğa namaz kılma alışkanlığının kazandırılması aksi takdirde cezalandırılması vurgulanmıştır. Hadiste 7-10 yaşlarının vurgulanması yukarıda belirttiğimiz gibi ahlaki ilkelerin bağdaştırıldığı yaşlar olması açısından önemlidir.

Hz. Peygamberin, ilk dönem çocukluk evresindekilere namaz alışkanlıklarının edindirilmesi ile ilgili tavsiyeleri bu dönemdeki çocuklara ne tür bir ahlaki meleke kazandıracaktır? Hayatlarının ilerleyen dönemlerinde namaz kılmaya devam etme dışında onlara ne gibi bir faydası olacaktır? Bunu bir ayeti kerime açıklamaya çalışalım. Allah (cc) bir ayeti kerimesinde: "Kitaptan sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl. Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder. Allah'ı anmak her şeyden önemlidir. Allah yaptıklarınızı bilir."¹⁸⁴ diye buyurmaktadır. Ayeti kerimeden açık bir şekilde anlaşılmaktadır ki namaz, hayasızlık ve kötülüklerden meneder. "Hayasızlık", İslami literatürde genellikle çirkin sözler ve fiiller için kullanılır. Konumuzun ilk bölümünde de ifade ettiğimiz gibi güzel ahlakın zıddı kötü ahlaktır. Kötü ahlak ise tasvip edilmeyen kötü fiillerdir. Dolayısıyla birey namaz kılarak ahlakının da güzelleşmesine sebep olacaktır. Kıyamet gününde mümin kulun terazisinde en ağır gelecek olan şeyin güzel ahlak¹⁸⁵ olduğunu belirten Hz. Peygamber, doğrudan ya da

¹⁸¹ Önkal ve Apak, *Hz. Peygamber'in izinde*, 264.

¹⁸² Gözütok, *Hz. Peygamber'in Hadislerinde Eğitim Metodları (Buhari ve Müslim Örneği)*, 68.

¹⁸³ Ebu Davud, "Salat", 26

¹⁸⁴ Ankebut 29/45.

¹⁸⁵ Tirmizi, "Birr", 62

yukarıdaki örnekte olduğu gibi dolaylı olarak çocukların ahlaki melekeleri edinebilmesi için tavsiyelerde bulunmuştur.

2.1.3.4. Değer

“Kur’an’ın insanı merkeze alan varlık izahı yanında onu Allah’ın kudret eliyle yarattığı, ona kendi ruhundan üflediği, şeytandan insana secde etmesini istediği şeklindeki vurguları, varlık içerisinde insana atfedilen özel değere işaret etmektedir. Ayrıca bu seçkinlik, halife kavramıyla taçlandırılmış, kulluk nitelemesiyle de özgün hale getirilmiş olmaktadır. Dolayısıyla Kur’an, insana yönelik açıklamalarında onun maddî varlığı kadar manevî yönüne de işaret etmiş bulunmaktadır. Diğer varlıkların tümü sanki ona hizmet için yaratılmıştır.”¹⁸⁶

Bu minvalde Hz. Peygamber, küçük-büyük veya kadın-erkek fark etmeksizin toplumun her kesimindeki insanlarla ilgilenmiş ve onlarla insani birtakım ilişkiler kurmuştur. Onun hem kendi çocuk ve torunlarına hem de diğer çocuklara karşı davranışları sürekli olumlu olmuş, onları bir insan olarak görmüş, bir eğitimci gibi onlara şefkat ve merhametle davranmıştır. Ayrıca O, kız çocuklarıyla özellikle ilgilenmiş ve cahiliye âdeti olan kız-erkek ayırımına hiçbir zaman gitmemiştir.¹⁸⁷

Hz. Peygamber, çocukları insan yerine koyarak onları da bir şahsiyet olarak kabul etmiş, kendilerine gereken önemi ve değeri vermiştir. Dolayısıyla hadislerde çocuklarla ilgili, çocuğa değer veren, olumlu yaklaşımlar sunan pek çok ilke bulmak mümkündür.

Ümmü Kays binti Mihsan’dan (ra) şöyle dediği rivayet edilmiştir. “Resulullah’ın (sav) yanına henüz yemek yemeyen çocuğumla birlikte girdim. Çocuk, onun üzerine bevletti. Bunun üzerine Resulullah (sav) su istedi ve üzerine su serpti.¹⁸⁸ Hz. Peygamber, üzerine idrar yapan çocuğa kızmamış, üzerini yıkamış ve çocuğun ailesinin öfkelenmediğini düşünmemeleri için çocuğu ailesine geri vermemiştir.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Kaya, “KUR’AN’DA İNSANIN DEĞERİ”, 61.

¹⁸⁷ Sancaklı ve Sancaklı, “HZ. PEYGAMBER’İN ÇOCUKLARA VERDİĞİ DEĞER BAĞLAMINDA SOKAK ÇOCUKLARI SORUNUNA GENEL BİR BAKIŞ”, 22-23.

¹⁸⁸ Buhari, “Tıb”, 5693.

¹⁸⁹ Abdurrahman, *Peygamberimizin Çocuk Eğitimi*, 43.

Hız. Peygamber, çocukları onurlandırmak ve onların kendilerini değerli hissetmelerini sağlamak için onları farklı güzel isimlerle anardı. Bazen bir çocuğa “Ey delikanlı, sana birkaç kelime öğreteyim...”¹⁹⁰ diyerek seslenir, bazen “Evlat, Allah’ın ismini an! Sağ elinle ye!”¹⁹¹ buyururdu.

O, hem torunlarını hem de etrafındaki diğer çocukları düşünmeye yöneltir, fikirlerini dinler ve kararlarını dikkate alırdı. Bir gün elindeki içeceği ikram etmek üzere sağ tarafına dönmüştü. Sağında bir çocuk, solunda ise ashabın yaşlıları vardı. “Meşrubatı önce bu yaşlılara vermeme izin verir misin?” diye çocuğa sormuştu. Ama bu akıllı çocuk

“Hayır! Vallahi, senden gelen nasibimi kimseye kaptıramam.” diye cevap vermişti. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz ikrama çocuktan başlamıştı.¹⁹²

Hız. Peygamber, Abdullah İbn Abbas’ı kendi ifadesiyle devesine bindirir ve ona nasihat ederdi. Bir keresinde Hız. Peygamber tergisinde bulunan Abdullah İbn Abbas’a söyle nasihat etmiştir. “Yavrucuğum, sana bazı kaideler öğreteyim: Allah’ın buyruklarını gözet ki, Allah da seni gözetip korusun. Allah’ın (rızasını) her işte önde tut, Allah’ı önünde bulursun. Bir şey isteyeceksen Allah’tan iste. Yardım dileyeceksen, Allah’tan dile! Ve bil ki, bütün bir ümmet toplanıp sana fayda temin etmeye çalışsalar, ancak Allah’ın senin için takdir ettiği faydayı temin edebilirler. Yine eğer bütün ümmet, sana zarar vermeye kalksalar, ancak Allah’ın senin hakkında takdir ettiği zararı verebilirler. Çünkü artık kaderi yazan kalem yazmaz olmuş, yazıları değişmeyecek şekilde kesinleşmiştir.”¹⁹³ Hız. Peygamber o yıllarda çocukluk döneminde olan Abdullah İbn Abbas’a bazı nasihatlerde bulunmuş. Ahlaki olarak kimseye boyun eğmemesi gerektiğini yalnızca Allah’a dayanıp, güvenmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca onu tergisine bindirmesi ve onu adeta bir yetişkin olarak nasihatlerde bulunması çocuklara verdiği değeri göstermektedir.

Son olarak Hız. Peygamber, çocuklara güvendiğini ve değer verdiğini hissettirmek için onlara alan açıyor ve bazı sorumluluklar veriyordu. Hicret esnasında henüz 8 yaşlarında olan Hız. Ebubekir’in oğlu Abdullah’tan, Mekke’de olup bitenleri

¹⁹⁰ Tirmizi, “Kıyame”, 59.

¹⁹¹ Buhari, “Et’ime” 2, 3.

¹⁹² Müslim, “Eşribe”, 127

¹⁹³ Tirmizi, “Kıyamet”, 59

dinlemesini ve duyduklarını ablası Esmâ'ya anlatmasını istemiştir. Bir nevi onu bu süreçte istihbaratın başına getirmiş ve kendisini değerli hissetmesini sağlamıştır. Yine Mute Savaşının hazırlıklarının yapıldığı esnada 7-8 yaşlarında olan Abdullah b. Zübeyr ve arkadaşları ellerinde tahtadan yapılmış çubuklarla Efendimize geliyorlar. Babalarıyla birlikte Mute'ye gitmek istediklerini belirten çocuklara, Peygamberimiz: “Ben sizin için başka bir görev düşünüyorum. Babalarınız Mute'ye gidiyor. Peki, Medine'yi kim koruyacak? Medine'yi korumak görevi de sizindir” diyor ve onlara bir hedef belirleyip; azarlamadan, kınamadan güzel bir yol açıyor.¹⁹⁴ Ayrıca Hz. Peygamber, hiçbir zaman çocukları savaş meydanlarına sürmek suretiyle onları istismar etmemiş ve emeklerini sömürmemiştir.¹⁹⁵

2.2.ÇOCUKLUK DÖNEMİ

2.2.1.Çocukluk Dönemi Gelişim Özellikleri

Çocukluk, erken çocukluk veya okul öncesi dönemi ile gençlik dönemi arasında olan devredir. Çocuk; bu evrede, erken çocukluk dönemine oranla daha yavaş fakat sürekli bir gelişim ve dönüşüm süreci geçirmektedir.¹⁹⁶

Bu dönemdeki çocukları zihinsel gelişimleri açısından incelediğimizde, onlarda soyut düşünce yeteneklerine karşın somut düşünce kabiliyetlerinin daha gelişmiş olduğunu görmemiz mümkündür. Çocuk, çevresinde cereyan eden yaşamı parça parça değil de bir bütün olarak algılar. Bu yaşlarda dünyayı keşfetme arzusu kuvvetlidir. Hafızasında mevcut eski bilgileri kullanabilir. Ayrıca çocuk eski yaşadıkları ile yeni yaşadıkları arasında bir ilişki kurabilir ve bunlar arasında bazı benzerlikler veya zıtlıklar oluşturma kabiliyetine sahiptir.¹⁹⁷

Bu dönemde çocuğun büyümesi ve okula başlamasıyla sosyal gelişimi hız kazanmaktadır. Çocuk kendini sınıf ortamı, oyun ve akran grubunun içinde bulur. Bu da ergenlerde olduğu gibi çocuklarda kendi akranlarının tüm faaliyetlerine katılma isteğinin

¹⁹⁴ Yıldırım, *Çocuk Yetiştirme Ahlakı*, 132-41.

¹⁹⁵ Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 335.

¹⁹⁶ Yiğit, “Çocuğun Gelişim Özellikleri ve İletişim İlkeleri Doğrultusunda Ailede Din Eğitimi”, 7.

¹⁹⁷ Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*, 95.

doğmasına sebep olur ve onları kendi akranlarıyla iletişim kurmaya doğru yönlendirir. Ayrıca çocuklar bu dönemde bazı toplumsal özellikleri kendinde barındırır. Mesela kendi akran grubu içinde birbirlerinden kolay etkilenme, kendinden yaşça büyük çocukların fikirlerine karşıt görüş belirtme, kendi grup üyeleri veya farklı gruplar arasında rekabet ortamının oluşmasına sebep olma ve son olarak özellikle kendi evinde bazı sorumlulukları üstlenmiş çocuklar, bu dönemde grup içerisinde lider pozisyonunda kendilerine yer bulabilmektedir.¹⁹⁸

Duyguların birçoğu çocukluk döneminde ortaya çıkmaya ve gelişmeye başlar. Duygusal gelişim açısından oldukça hassas bir dönem olan bu evrede oluşan duygular insanın ruhuna işleyerek ömür boyu kalıcı özellikler gösterir.¹⁹⁹ O yüzden bu dönemde çocuğun hayatı boyunca davranışlarına etki edecek sevgi, saygı, güven vb. duyguların oluşumu sırasında ve sonrasında, duygusal gelişim özellikleri de dikkate alınarak bu duygularla ilişkili bir din eğitimi sürecinin yürütülmesi gerekir.

Bu dönemdeki çocukları fiziksel ve devimsel (hareket) açısından incelediğimizde, Kız çocukları 8-10 yaşlarında erinlik evresine girdikleri için çok hızlı bir gelişim gösterirler. Ortalama olarak kızlar 8, erkekler 10 yaşından sonra erinlik evresine girdiklerinde, bedenleri hızla ve değişik oranlarda büyüdüğü için devinimleri (hareketleri) dengeli biçimde yapamazlar. 7-12 yaşlar arasındaki çocukların kol, bel ve bacak kemiklerinin ağır işleri yapmaya henüz hazır olmadığını görmemiz mümkün olacaktır. Özellikle bu yaşlardaki çocuklara ağır yük taşımak kemik yapılarının bozulmasına sebep olabilir. Bu sebeple, çocukların okul çantalarının çok ağır olmaması gerekir. Hangi sebeple olursa olsun bu yaşlardaki çocukların ağır işlerde çalıştırılması uygun görülmemektedir.²⁰⁰

Bu bağlamda bu evredeki çocukların büyük ve küçük kaslarını kullanma yeterliğini geliştirmek için; öğretme-öğrenme etkinliklerinin uygulanması gerekir ve öğrenme etkinliği gerçekleştirilirken; onların bedensel ve devimsel özellikleri dikkate alınmalıdır. Bu evredeki çocuklar sürekli devinmek istedikleri için; onlara devinmelerine

¹⁹⁸ Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, 216-17.

¹⁹⁹ Türk, “Çocukluk Döneminde Duygusal Gelişim ve Din Eğitimi”, 144.

²⁰⁰ Ulusoy vd., *Eğitim psikolojisi*, 63-65.

engel koyacak cezalar verilmemeli ve erinlik evresine giren çocuklarda sakarlıkların oluşması doğal olduğu için; onların bu sakarlıklarının yol açtığı öğrenme ile ilgili sorunlara karşı hoşgörölü olunmalıdır. Her çocuğun bedensel ve devimsel gelişim özellikleri ayrı olabileceği için; onları bedensel ve devimsel acıdan tanımaya alışmalı ve onlara uygun öğretme-öğrenme ortamları hazırlanmalıdır.”²⁰¹

Tezimizin ilerleyen satırlarında Hz. Peygamberin, çocukluk dönemindeki çocuklara verdiği dini ve ahlaki eğitimle ilgili konuların detaylarına inmeye çalışacağız, ancak bundan önce Hz. Peygamber’in (sav), yukarıdaki bilimsel veriler ışığında çocukların fiziksel gelişimlerine katkısı açısından tavsiyelerine değinmemiz, onun bu konudaki başarısını anlamamız açısından önemlidir.

Siyer kaynaklarında Hz. Peygamberin çocuk yaşlarda ok atıcılığı ve yüzme gibi sporları öğrendiğine rastlamaktayız, bu tür çocukların fiziksel gelişimlerine katkısı açısından, teşvik anlamında pek çok hadis bulunmaktadır. Bu meyanda en çok üzerinde durulanlar atıcılık, binicilik, yürüme ve yüzmedir.

Hz. Peygamber; çocuklara ata binme, ok atma ve yüzmenin öğretilmesini istemiştir. Orduya katılmak isteyen çocuklar O’nun önünde güreşe tutturulmuş, kendisi bu müsabakayı yasaklamamış, çocukları azarlamamış ve heyecanlarını anlamaya çalışmıştır.²⁰² Ayrıca “Ok atma, at ve deve yarışı dışında ödöl caiz değildir”²⁰³ buyurarak, bu türden, çocukların psikomotor becerileri kazanmasında etkili olan devinimleri ve sportif faaliyetleri sürekli teşvik etmiştir.

2.2.2.Çocukluk Döneminde Dini Gelişim

Çocukluk dönemi dini gelişim, belirli aşamalara göre şekillenmekte ve buna bağılı olarak bazı temel özellikler arz etmektedir. Yukarıda kısaca değindiğimiz çocukluk dönemi gelişim özelliklerinden biri de bu dönemde oluşan ve gelişen duygulardır. Bu duygulardan biri himaye altında bulunma duygusudur. Bu duygunun, çocukta oluşacak dini yaşantının ana çekirdeğini oluşturan Allah’ın yardımına sığınma duygusuyla

²⁰¹ Ulusoy vd., 66-67.

²⁰² Akyüz, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet’te İslam*, 2007, 4:374-76.

²⁰³ Tirmizi, “Cihad”, 22.

benzerlik gösterdiği, çocukta dini yönelimin ortaya çıkmasında ve dini inancın gelişmesinde rol oynayan ilk ve önemli etken olduğu bilinmektedir.²⁰⁴

Bu yaşlardaki çocuklar, inançlarının nedenlerini araştırmak için yeterli düzeyde yeteneğe sahip değildir. Ama bu onların soru sormayacağı anlamına gelmez. Aksine bu yaşlardaki çocuklarda soru sorma özelliği belirgindir. Çocuğun dini inançlarla ilgili sorduğu sorulara karşılık alacağı cevaplara inanacağı bilinmelidir. İnanmaya samimi bir şekilde hazır olan çocuk aldığı yanıtları kendi zihin dünyasında basitleştirerek içselleştirir. Çocuğun aldığı bu cevaplar karşısında hiç itiraz etmeden inanması onun, dini gelişim açısından çocukluk döneminin bir diğer özelliği kolay inanılrlık özelliğine sahip olduğunu gösterir.²⁰⁵

Bu sebeple çocukluk döneminde ortaya çıkan dini tutum ve davranışların belirlenmesi ve şekillenmesinde ailesi ile beraber, çocuğun çevresinin genişlemesi ve özellikle okul dönemine girişi en önemli etkenlerdendir. Aile yine bu süreçte çocuk üzerinde en önemli etkidir. Aile fertlerinin dini ve ahlaki davranışları, çocuk üzerinde son derece önemlidir. Anne-babanın söz ve davranış uyumu, birlikte hareket etmesi, davranışları ile çocuklarına yaparak ve yaşayarak örnek olması çocuğun dini gelişimi açısından önem arz etmektedir.²⁰⁶

2.2.3.Çocukluk Döneminde Din Eğitimi

“Dinin psikolojik kökleri içerisinde yer alan bağlanma, saygı, tevekkül, sevgi, korku, varlığın manasını merak etme, emniyet, korunma gibi birçok duygunun birleşmesiyle iman ortaya çıkar. Bu sebeple, çocuğun ilk din eğitimi, duyguların ortaya çıkarılması, beslenmesi ve geliştirilmesi basamaklarını takip etmelidir. Sonraki süreçlerde de din eğitimi faaliyetleri sevgi üzerine bina edilmeli, Allah inancı ve iman duygusu sevgi ağırlıklı olarak verilmeli gerek aile fertlerinin gerek çocuğun çevresindeki diğer yetişkinlerin gerekse din eğitimcilerinin çocuktaki dini gelişimi zedeleyecek her

²⁰⁴ Köylü, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, 66.

²⁰⁵ Hökelekli, *Çocuk, genç, aile psikolojisi ve din*, 64.

²⁰⁶ Çanakçı, “Çocukluk Dönemi Gelişim Özellikleri ve Din Eğitimi”, 73-74.

türlü söz ve tavırdan uzak durması gerekir. Özellikle ilk çocukluk döneminde korkutma ve yasaklamalardan çok sevdirmek ve kolaylaştırmak din eğitiminde esas olmalıdır.”²⁰⁷

Bu yaştaki çocuklara din eğitimi verilirken çocuğun zihninde doğru bir yaratıcı profili çizilmelidir. Özellikle toplumumuzda, çocuğun yanlış tutumlar sergilediğinin görüldüğü durumlarda ebeveynleri tarafından çocuğa; “Allah seni çarpar!”, “Allah gözünü kör eder!” veya “Allah seni taş eder!” gibi sözlerin sarf edilmesi, çocukların zihinlerinde Allah’ı çok farklı bir şekilde canlandırmalarına neden olmaktadır. Bu durum çocukta şekillenmeye başlanan duygu evrenine; korkulan, hatıra getirilmek istenmeyen veya çekinilen bir güç olan yaratıcının sokulması anlamında bir isteksizlik doğuracaktır. Bu tür söylemler çocuğun zihninde oluşan Allah tasavvuruna da zarar verecektir. Çocuk yanlış tutumlar sergilediğinde bu gibi sözler sarf edilmemelidir.

Anne, baba ve çocuğun çevresindeki diğer bileşenler sorulan sorulara cevap verirken gereksiz ayrıntılardan uzak durmalı. Bu evredeki çocukların anlama kapasitelerine tam anlamıyla hitap edecek hikâye ile anlatım tekniği kullanılarak din eğitimi verilmelidir. Bu bağlamda Kur’an’ın hikâye ile anlatım tekniği, her anne-babanın kendinden bir şeyler bulabileceği; modelleme yoluyla ebeveynlik becerilerini geliştirebileceği önemli bir kaynaktır.²⁰⁸

Çocukluk dönemi din eğitiminde ailenin rolü ve bazı temel ilkeleri toplamak gerekirse:

1. Çocukların en temel öğrenme yollarının gözlem ve taklit yoluyla olmasından dolayı bu evrede ebeveynler davranış ve tutumları noktasında çocuklarına iyi bir model olmalıdırlar.
2. Bu dönemde çocuk; gördüğü, duyduğu kısaca çevresinde olup biten her şeyi anlamaya çalıştığı için soru sorma eğilimindedir. Çocukların sorularının önemli bir kısmını oluşturan dini sorulardan olan; Allah, peygamber, cennet-cehennem, şeytan, ölüm, günah, ibadetler vs. gibi konular karşısında onların sorularını ciddiye almak, anlayışla karşılamak, çok soru soruyor diye çocuğu azarlamamak ve seviyelerine uygun doğru cevaplar vermek gerekir.

²⁰⁷ Türk, “Çocukluk Döneminde Duygusal Gelişim ve Din Eğitimi”, 157.

²⁰⁸ Tongar, *Peygamberlerin Çocuk Eğitimi Metotları*, 11.

3. Çocuğun çevresinden Allah ile ilgili duyup işittiği argümanlardan yanlış olanları tespit edip doğru bir Allah inancı verilmelidir.
4. Çocuğun bu dönemde ihtiyaç duyduğu en temel duygulardan biri de sevgidir. Çocuk hem sevmeye hem de sevmeye ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla onlarda oluşan bu ihtiyacı karşılamakla beraber baskıyla değil de hoşgörü ve sevgiye dayalı bir din eğitimi verilmelidir.
5. Çocuklar bu dönemde sosyal gelişimi için akran gruplarına katılmak isterler. Çocuğun, aileden sonra akran grubuna katılması, kişilik özelliklerinin şekillenmesinde ailenin yanında arkadaş grubunun da etkili olmaya başladığını gösterir. Bu sebeple anne ve babalar çocuklarının arkadaş seçimlerinde dikkatli olmalı, doğrudan müdahale etmeseler bile mahallede veya okulda kiminle arkadaşlık ettiğini takip etmeli, iyi, dürüst ve ahlaki düzgün insanlarla arkadaşlık etmeleri noktasında yardım ve rehberlik etmelidir.
6. Ailedeki dini atmosfer çocuklar için büyük bir değer oluşturduğu için, Ramazan ayında birlikte yapılan iftarlar, sahurlar, kılınan namazlar, mevlitler, kandiller, mübarek gün ve geceler, hac veya umreye gidip gelenleri ziyaret tarzı etkinliklerin anlamları çocukların seviyesine uygun bir şekilde anlatılmalı, dini sembol ve kavramlarla temas kurmaları sağlanmalıdır.²⁰⁹

Son olarak eklemek gerekirse, bu yaşlardaki çocuklara dini ve ahlaki eğitim verilirken onların gelişimsel özellikleri dikkate alınmalıdır. Nitekim eğitimde gelişim önemlidir. Çocuğun bu dönemlerdeki gelişimsel özelliklerinin bilinmesi ona verilecek eğitimin sağlıklı olması ve çocuk tarafından kazanılması açısından son derece önemlidir. Bu durumu bilmeyen bazı anne ve babalar tarafından çocuğun bazı davranışları ahlaksızlık olarak görülmektedir. Burada bilinmesi gereken, bu davranışların, o gelişim çağının doğal bir özelliği ve normal olduğudur.²¹⁰

²⁰⁹ Köylü, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, 88.

²¹⁰ Timur, *Çocuğumuzu Tanıyalım*, 19.

2.2.3.Çocukluk Dönemi Hz. Peygamberin Ahlak Eğitimi

“Eski çağlarda çocuğun yazgısı anasının yazgısına sıkı sıkıya bağlıydı. Her ikisi de toplumda kölelerden biraz daha iyi durumdaydılar. Ama bu, her ikisinin de mal gibi alınıp satılmasını, döve döve sakat bırakılmasını ve kurban edilmesini önleyemiyordu. Örneğin köleci uygarlıklar diye bilinen eski Yunan' da ve Roma' da babaların çocukları üzerindeki hakları sınırsız, egemenlikleri tartışılmazdı. Romalı baba çocuğunu istediği gibi cezalandırabilir, alıp satabilir, sakat bırakabilir veya öldürebilirdi. Modern anlamdaki çocuk ve çocukluk terimlerine orta çağda rastlanmamaktadır. Orta çağda yaklaşık olarak beşinci ve on üçüncü yüzyıllar arasında, insanlar çocukluğu yaşamın farklı bir dönemi olarak görmüyor ya da altı ve on sekiz yaş arasındaki yılları belirleyici olarak kabul etmiyor, büyüyen insanın bakım ve beslenme gereksinimlerini dikkate almıyordu. Çocuklar, beş-yedi yaşına yani yetişkin dünyasına girinceye kadar bebektiler. Çocuklar görünüşte küçük yetişkinler gibi görülüyordu. Aynı dönemde Müslüman coğrafyadaki duruma bakacak olursak, çocuk hak ve özgürlükleri ve eğitimi konusunda diğer kültür ve medeniyetlerden çok ileride olduğunu görürüz. İslam' a göre çocuk temiz bir yaratılışla ve günahsız olarak dünyaya gelir. Ona şekil veren ana baba ve sosyokültürel çevredir. Çocuğun büyüklerin telkin ettiği değerleri ve davranış modellerini içten benimsemesi ve hayatı boyunca kendilerine bağlı kalması, her şeyden önce kendisini yetiştiren insanları sevmesi ve onlara inanıp güvenmesiyle mümkündür. Bu sonucu doğuracak bir yaklaşımla çocuklara yaklaşmak ise büyüklerin görevidir. Hz. Peygamber de bu konuda Müslümanlara örnek teşkil edecek bir hayat yaşamıştır.”²¹¹

Hz. Peygamber, kız çocuklarının diri diri gömüldüğü, onları öpmenin garipsendiği bir toplumda; çocukları kucağına oturarak, onlara şefkat ve merhamet kanatlarını gererek, onları göğsünde taşıyarak, onlara selam vererek en güzel örnekliliği göstermiş ve insanlığa çocuk terbiyesi noktasında incelenmesi gereken dersler ve ibretleri miras olarak bırakmıştır. O’nu görüp, dinleyip iman edenler, çocuklarının müşfik babaları olarak geri dönmüşlerdir.²¹²

²¹¹ İmamoğlu, *Psikolojik ve Ahlaki Açıdan Çocuk Suçluluğu*, 14-16.

²¹² Şenocak, *İslam Evinde Çocuk Terbiyesi*, 34.

Dinimiz çocukların terbiye edilmelerini önemsemiş, bu noktada dikkat edilmesi gereken hususlar tek tek açıklanmıştır. Mesela Allah (cc) bir ayeti kerimesinde, “Ey iman edenler! Ellerinizi altında bulunanlar (köleleriniz) ve sizden henüz bulûğ çağına ermemiş olanlar, günde üç defa; sabah namazından önce, öğleyin elbiselerinizi çıkardığınız vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza girecekleri zaman) sizden izin istesinler. Bu üç vakit sizin soyunup dökündüğünüz vakitlerdir. Bu vakitlerin dışında (izinsiz girme konusunda) ne size, ne onlara bir günah vardır. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. Allah, ayetlerini size işte böylece açıklar. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”²¹³buyurmuştur. Allah (cc) bu ayetle, çocukların ergenlik çağı öncesi döneminde anne ve babaların, büyüklerinin odalarına girerken izin istemeleri hususunda çocuklara aile içi ahlak eğitimi vermeleri gerektiğini belirtmiştir.²¹⁴Bu vb. çocukların terbiyesi konularıyla ilgili ayet, hadis ve sahabe uygulamalarına sık sık rastlamak mümkündür.

Bizlerde bu bölümde Hz. Muhammed’in (sav), çocukların ahlak eğitimine katkısı açısından örnek davranışlarını; sevgi-merhamet, sır tutma, doğruluk, iyilikle muamele, büyüklere saygı ve anne ve babaya saygı şeklinde altı başlık halinde ele alınacaktır.

2.2.3.1.Sevgi-Merhamet

Merhamet, başarılı bir eğitimcinin ve özellikle anne ve babaların çocuklarına göstermesi gereken en önemli unsurlardanıdır. Çocuklara karşı merhametli olmak çocuğun toplumsal ve psikolojik gelişimi açısından önemli esaslardanıdır. Çocuklar sevgiden mahrum kaldıklarında, toplumdan uzaklaşırlar ve başkaları ile yardımlaşmazlar. Bu minvalde eğitimci, uyumlu ve yumuşak olmalıdır. Uyumluluk olaylara, dar çerçeveden bakmanın aksine, diğer insanları anlama kudretine sahip olunduğunun göstergesidir. Yumuşak davranışlar sergilemenin anlamı asla zayıflık ve düşüklük değildir. Bu şekilde davranma İslam’ın insanlara mubah kıldığı bir kolaylıktır.²¹⁵

²¹³ Nur 24/58.

²¹⁴ Ulvan, *Gençlere Aile Eğitimi*, 9.

²¹⁵ Selim, *Resulullah’ın Eğitim Metodu*, 109.

Bir eğitimci olarak Hz. Peygamberin insanlarla iletişimi sevgi ve merhamet kaynaklıydı. Esas noktası sevgi dolu olması tüm canlılara merhamet nazarıyla bakması olarak ifade edilebilir. Sevgi kavramı her ne kadar günümüzde karşılıklı iki kişi arasında geçebileceği şeklinde bir algıya dönüşmüşse de bu doğru değildir. Çünkü İslam sevgiyi hayatın her alanına hâkim kılmak istemektedir. Bu yönüyle sevgi sadece insanlar nezdinde değil yaratıcının var ettiği tüm kâinata varlığını gösterebilir.

Kur'an-ı Kerim'de merhamet konusu işlenirken Allah'ın (cc) insanlara ve diğer varlıklara yönelik lütuf ve ihsanından söz edilmektedir. Örneğin, Kuran-ı Kerim'de, "Ne zaman ki (yaptıklarından dolayı pişmanlık duyup, başları) elleri arasına düşürüldü ve kendilerinin gerçekten şaşırıp-saptıklarını görünce: Eğer Rabbimiz bize merhamet etmez ve bizi bağışlamazsa kesin olarak hüsrana uğrayanlardan olacağız, dediler."²¹⁶ denilerek merhamet ve bağışlanmanın Allah'ın elinde olduğu belirtilmektedir. Bir başka ayette de "De ki: Rabbim! Bağışla, merhamet et. Çünkü sen merhamet edenlerin en hayırlısıdır!"²¹⁷ buyrulurken Allah'ın (cc) ne kadar merhametli olduğu vurgulanmıştır.

Yüce Allah (cc), "Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir."²¹⁸ buyurarak, Hz. Muhammed'in (sav) müminlere karşı tutum ve hissiyatını belirtmiştir.

Hz. Peygamber yaşamı boyunca tüm canlılara sevgi ve merhamet örnekleri göstermiş, hiçbir gönül ondan kırılmamıştır. "Merhametlilere Rahman olan Allah da merhamet eder. Siz yeryüzündekilere merhamet edin ki Yüce Allah da size merhamet etsin."²¹⁹ diyerek Müslümanlara da bu doğrultuda tavsiyede bulunmuştur.

Piaget'e göre ahlaki yaşamla ilgili üç duygusal eğilim çocuğun psikolojisinde önceden mevcuttur. Bunlar, sevgi gereksinmesi, korku duygusu ve bu ikisini kendisinde barındıran saygı duygusudur. Ayrıca çocuğun, çevresindeki diğer bireylerle ilişkileri ahlaki karakterinin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu durum bu evredeki

²¹⁶ Araf 7/149.

²¹⁷ Mü'min 40/118.

²¹⁸ Tevbe 9/128.

²¹⁹ Ebu Davud, "Edeb", 58

çocukların ahlaki gelişiminin bağımlı olduğunu göstermektedir.²²⁰ Piaget'in bu tespitini Hz. Peygamberin bir uygulamalarında görmemiz mümkündür. Örneğin, Ömer bin Ebi Seleme anlatıyor: “Resulullah’ın himâyesinde yetişen bir çocuktum. Yemek yerken elim tabağın her yanına giderdi. Bunun üzerine Efendimiz bana şöyle buyurdu:

“– Yavrum, besmele çek, sağ elinle ve hep önünden ye!”²²¹

O yıllarda çocukluk yaşlarında olan Ömer bin Ebi Seleme’ye, Hz. Peygamberin “Yavrum” diyerek hitap etmesi bir sevgi göstergesidir. Ayrıca, Ebi Seleme’ye kendi önünden yemesini tavsiye etmesi, o sırada yemek yemekte olan diğer sahabilere rahatsızlık vermemesi dolayısıyla onların haklarına saygı göstermesi gerektiğini belirtmek içindir.

2.2.3.2.Sır Saklamak

Kimseye söylenmemesi veya gizli tutulması gereken şey olarak ifade edilen sır, insanlar arasında önemli bir erdem olarak kabul edilir. Açığa çıkmayıp gizli kalması gereken şeylerin saklanması, mutlaka korunması ve yerine getirilmesi gereken büyük bir fazilettir.

İslam sır tutmaya önem vermiş ve Yüce Allah (cc), “Verdiğiniz sözü ve yaptığınız antlaşmayı yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir.”²²² buyurarak yapılan sözleşmelere, anlaşmalara, verilen sözlere ve vaatlere riayet edilmesini tavsiye buyurmaktadır. Kendileriyle sözleşilip anlaşma yapılan kimselerin Müslüman olup olmaması fark etmez. Müslümanın herkese karşı dürüst davranması gerekir.

Sır saklamada önemli bir husus da başkalarının bize emanet ettikleri sırları saklamaktır. Bunlar ya şahıs veya devlet sırrı olabilir. Peygamberimiz ve ashabı kendilerine söylenen sırları muhafaza eder ve kimseye açıklamazlardı. Özellikle aile sırlarının korunması çok önemlidir. Hz. Peygamber, "Şüphesiz ki kıyamet günü Allah'ın en çok ehemmiyet vereceği emanet, karı koca arasındaki emanettir. Karı ile koca

²²⁰ Onur, “Ahlak Eğitiminin Psikolojik Temelleri”, 3.

²²¹ Buhârî, “Et’ime”, 2

²²² İsra 17/34.

birbiriyle içli dışlı olduktan sonra hanımının sırlarını erkeğin etrafa yayması, o gün en büyük ihanettir."²²³buyurarak bu konuya dikkat çekmiştir.

Canlılarla ilişkileri açısından hayatının tüm safhalarında örnek ve yol gösterici olan Nebi (sav), çocukları bu durumdan mahrum bırakmamıştır. O (sav) çocuklara değer verir, onlara karşı gayet müşfik davranırdı. Özellikle çocukların sır tutmayı öğrenmesi, kişilik ve karakterlerinde bu erdemin yer edinmesini sağlamak amacıyla onlara bazı sırlar verir ve çocuklarda bu sırda sadık kalırlardı. Bu noktada Peygamberimizin bir uygulamasını inceleyelim:

“Hz. Peygamberin hizmetinde olan Enes, annesinin yanına dönmekte gecikmişti. Bunun üzerine neden geciktiğini soran annesine, Enes:

- Resulullah’ın (sav) beni bir haceti için göndermişti, dedi.
- Hacet neydi? diye soran annesine, Enes
- O bir sırdır, dedi. Bu cevap üzerine anlayışlı, zeki ve basiretli mümin kadın, çocuğa sır tutmasını öğretme konusunda analara bir ders vererek:
- O halde Resulullah’ın (sav) sırrının hiçbir kimseye söyleme! dedi.”²²⁴

Hz. Peygamberin o yıllarda çocuk yaşlarda olan Hz. Enes’e sırrını vermesi bazı kaynaklarda Allah Resulünün sır tutma ahlakını çocuklara öğretmesi olarak yorumlanmıştır. Bunun doğru bir yorum olmasıyla birlikte burada ders alınması gereken farklı noktalarında olduğunu düşünüyoruz. Yetişkin bir Peygamber olan Hz. Muhammed’in (sav), Hz. Enes’e sırrını vermesi ona değer verdiğini ve güvendiğini gösterir. O yaşlardaki bir çocuğun değerli olduğunu hissetmesi, bunu kendisine hissettiren kişinin söylediklerini daha da dikkatle dinlemesi ve hayatına tatbik etmesi açısından önemlidir. Çocuk, bu sayede İslami öğretileri daha çok benimseyecek ve pratiğe dökecektir. Nitekim çocukluk döneminde İslam ile şereflenen Hz. Ali, Allah Resulünden bu değeri gördü ve hicret esnasında Peygamberimizin yatağına uzanarak ahlaki erdemlerin en güzellerinden olan “cesaret” erdemini gösterdi.

Çocukluk evresinde olan bireyler özellikle kendilerine yakın olan insanlardan gelen fikir, düşünce ve nasihatleri kabullenirler. Kendi tecrübelerine göre bu

²²³ Müslim, “Nikah”, 123-124

²²⁴ Süveyd, *Peygamberimizin Sünnetinde Çocuk Eğitimi*, 183.

düşüncelerin çoğu iyi ve güzel anlamına gelir. Çocuklar, kendinden yaşça büyük olan insanların düşüncelerini o kadar güçlü ve kuvvetli algılarlar ki, bu durum onların her şeyi bildikleriyle inanmalarıyla sonuçlanır. Ebeveyn veya kendisine güven duyduğu insanların söylediklerine itaat ise, faydasını görmeyi öğrendikleri ve çoğu kez bu insanlar tarafından pekiştirilmiş bir davranış haline gelir. Böylece o yaşlarda kendileri için bir anlam ifade etsin veya etmesin yetişkinlerin fikirlerini kabul etmek çocuklar için oldukça kolaydır.²²⁵

Abdullah bin Cafer'den (ra) şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Bir gün Resulullah (sav) beni tergisine aldı. Bana sır olarak öyle bir söz söyledi ki, ben onu insanlardan hiç kimseye söylemem.”²²⁶Şüphesiz Hz. Peygamberin sır verme konusunda çocuklara güvenmesi, onların kalbinde güven köprülerini inşa etmiş, kendi değerlerini ve taşıdıkları sırrın önemini hissettirmiştir.²²⁷Bu yüzden başkalarının bizlere güvenip paylaştığı sırları insanlara anlatmak bize itimat edenlerin güvenini sarsmış olacaktır.²²⁸

2.2.3.3.Doğruluk

Literatürde sıdk ve istikamet kavramlarıyla ifade edilen doğruluk, sözlük anlamı olarak; vakiaya uygun hüküm ifade eden söz, yalanın karşıtı, hakikati konuşma, gerçeğe uygun bilgi verme, dürüst ve güvenilir olma anlamlarına gelir.²²⁹

İslam dini doğruluk ve dürüstlük gibi erdemlere son derece önem vermektedir. Hz. Peygamber'e vahiy gelmeden önce sahip olduğu el-emin sıfatı onun İslam öncesinde de doğruluğu ve güvenilirliği ile toplumda bilinip tanındığını göstermektedir. Kur'an-ı Kerim onu üsve-i hasene -güzel örnek- olarak övmektedir. Nitekim onun düşmanları dahi onun bu yüce ahlakını zaman zaman itiraf etmiştir. “(ey habibim) muhakkak ki sen yüce bir ahlak üzeresin” ayeti bu gerçeği açıkça ifade etmekte bize Hz. Peygamberin ahlakının ne denli yüce olduğunu bildirmektedir. Hz. Muhammed hayatın her alanına doğruluğu yaymak için elinden gelen gayreti göstermiş ve bu konuda asla taviz

²²⁵ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 107.

²²⁶ Müslim, “Hayz”, 342

²²⁷ Abdurrahman, *Peygamberimizin Çocuk Eğitimi*, 91.

²²⁸ Yılmaz, *Peygamberimiz'den Ahlak Hadisleri*, 154.

²²⁹ Mustafa Çağrı, “İhsan”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Erişim 20 Mayıs 2023).

vermemiştir. Bi'setin ilk yıllarında onca baskı ve zulme rağmen Peygambere hicret izni gelince kin tutmamış, doğruluktan taviz vermemiş ve Hz. Ali'yi kendi yatağına yatırıp Mekke müşriklerinin emanetlerini sahiplerine teslim etmelerini istemiştir.

Doğruluk ile ilgili yüce kitabımızda birçok ayet geçmektedir. Bunlara baktığımız zaman, Hz. Peygamber'in kendisini yaşlandıran ayet olarak ifade ettiği "Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!"²³⁰ ayetinde istikamet üzere olmanın, "Dinde zorlama (ve baskı) yoktur. Şüphesiz, doğruluk (rüşd) sapıklıktan apaçık ayrılmıştır. Artık kim tağutu tanımayıp Allah'a inanırsa, o, sapasağlam bir kulpa yapışmıştır; bunun kopması yoktur. Allah, işitendir, bilendir."²³¹ ayetinde ise doğruluğun öneminden bahsedilmiştir.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Hz. Peygamberin doğruluk uğruna gösterdiği çabayı hayatının her döneminde görmemiz mümkündür. Kendisi istikamet üzere bir hayat yaşamakla beraber ashab özelinde tüm insanlığa bu hususta tavsiyelerde bulunmuştur. Burada zikredeceğimiz bazı hadisler, Peygamber efendimizin doğruluğa verdiği önemin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Örneğin Hz. Peygamber bir hadisinde, "Doğruluktan ayrılmayınız. Muhakkak ki doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Kişi devamlı doğru söyler ve doğru olanı ararsa Allah katında 'sıddık' (özü sözü bir olan kişi) olarak yazılır. Yalandan sakının! Çünkü yalan kötülüğe, kötülük de cehenneme götürür. Kişi yalan söyleyip, yalanı araştıra araştıra Allah katında yalancı olarak yazılır."²³² buyurmaktadır. Burada doğruluğa yönlendirmenin yanında yalandan da menedildiği açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Yine Ebu Hureyre (ra)'ın rivayet ettiği başka bir hadiste: Allah Resûlü (Medine pazarında dolaşırken) bir buğday yığınının yanına geldi. Elini yığının içine daldırınca parmakları ıslandı. Satıcıya, "Bu da nedir buğday sahibi?" diye sordu. O da "Üzerine yağmur yağmıştı ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Bunun üzerine Peygamber şöyle buyurdu: "Öyleyse insanların görmeleri için ıslak olan kısmı üste koyman gerekmez miydi? Kim aldatırsa benden değildir."²³³ buyurarak insanların, hayatın her alanında

²³⁰ Hud 11/112.

²³¹ Bakara 2/256.

²³² Müslim, "Birr", 105

²³³ Müslim, "İman", 164

olduğu gibi ticari meslek yaşamında da dürüstçe hareket etmeleri gerektiğini ve kendisinin insanları aldatanlardan beri olduğunu belirtmiştir.

Hız. Peygamber, Doğruluk ahlakının insanlarda olması gereken önemli bir meleke olduğunu düşünür, bu ahlakın çocukta yerleşmesine özen gösterirdi. Anne ve babanın çocuğa yalan söylemek gibi bir yanılsa düşmemesi için onların çocuklarıyla olan ilişkilerini kontrol ediyor ve şu genel prensibi koyuyordu: Çocuk bir insandır. Beşerî ilişkilerde onun birtakım hakları vardır. Hangi yolla olursa olsun anne ve babanın onu aldatması, onunla olan münasebetlerde umursamaz bir tavır takınması uygun değildir.²³⁴

Abdullah b. Âmir anlatıyor: Birgün anam beni çağırdı. Resulullah (sav) da evimizde oturuyordu. Anam:

- Gel, sana bir şey vereceğim! dedi. Resulullah (sav) anama:
- Ona ne vermek istemiştin? dedi. Anam:
- Bir hurma vermek istemiştim, cevabını verdi.

Bunun üzerine Resulullah (sav) şöyle buyurdu:

- Haberin olsun, eğer ona bir şey vermeyecek olsaydın, sana bir yalan (günahı) yazılırdı.²³⁵ İyi ve dürüst bir insanın, bu temel ahlaki nitelik konusunda zaaf içinde olması düşünülemez. Özellikle anne ve babaların ve konuda daha hassas olmaları gerekir. Çünkü onlar her an her yerde öğreten, eğiten, te'dib eden kişilerdir. Çocukların gözleri, daima onların üzerindedir. Onların bütün davranışları çocuk tarafından taklit edilme potansiyeline sahiptir. Çocuklarda sağlıklı bir dürüstlük erdemi gelişimi için anne ve babalarda bilgi, inanç ve davranış bütünlüğü son derece önemlidir.²³⁶

Yine Ebu-l Havra anlatıyor. Ali'nin oğlu Hüseyin'e (ra):

Resulullah'tan (sav) neyi ezberledin? diye sordum. O da:

- "Sana şüphe veren şeyi bırak, şüphe vermeyen şeye bak! Zira doğruluk gönül yatkınlığı, yalan ise kuşkudur."²³⁷ Hız. Peygamberin bu sözü, Hız. Hüseyin (ra)'ın

²³⁴ Süveyd, *Peygamberimizin Sünnetinde Çocuk Eğitimi*, 182.

²³⁵ Ebu Davud, "Edeb", 80

²³⁶ Köylü, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, 187.

²³⁷ Tirmizi, "Sıfatı'l Kıyame", 60

özelinde tüm çocuklara bir tavsiyedir ve O'nun, çocuklara kazandırmak istediği Doğruluk ahlakının güzel bir örneğidir.

2.2.3.4.Hoşgörü

Sözlükte hoşgörü: “Her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, müsamaha, tolerans” anlamlarına gelmektedir.²³⁸Müsamaha ile aynı anlama gelen hoşgörü, ahlâk terimi olarak insanlara yükümlülükler konusunda kolaylık göstermeyi, toplumsal yapıyı sarsıcı mahiyette olmayan hata ve kusurları hoş görmeyi, çeşitli düşünce, inanç ve davranışları özgürce dile getirmeyi ifade eder.²³⁹

İnsanlar arasında iyiliğin yayılması için mücadele etmek İslam dininin temel ilkelerindendir. Nitekim ayette “İyilik ve takva hususunda yardımlaşın, günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın...”²⁴⁰buyrulmaktadır. İnsanlara iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırma faaliyeti icra edilirken hoşgörölü ve müsamahakâr bir şekilde davranılmalıdır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, “Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.”²⁴¹ayetinde de belirtildiği üzere insanların bu dinin etrafında buluşmalarındaki önemli etkenlerden biri de onlara karşı yumuşak davranılmasıdır.

Bu özelliği kendinde en güzel şekilde taşıyan Hz. Peygamber, hayatının hemen her döneminde insanlara iyilikle muamelede bulunmuş ve aynı şekilde davranılmasını tavsiye etmiştir. Nitekim Rahmet Peygamberinin hoşgörü anlayışı hiçbir zaman kin veya intikam duygusuna mağlup olmamıştır. Rahmet Elçisinin çağlar öncesindeki her uygulaması bugünkü insanların dahi zihinlerine ve gönüllerine etki etmeye devam etmektedir.²⁴²

²³⁸ Türk Dil Kurumu (TDK), “Hoşgörü” (Erişim 25 Mayıs 2023).

²³⁹ Mustafa Çağrıcı, “Müsamaha”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Erişim 25 Mayıs 2023).

²⁴⁰ Maide 5/2.

²⁴¹ Ali İmran 3/159.

²⁴² Yiğit, *Peygamberimiz ve Hoşgörü*, 132.

Peygamberliğin ilk yıllarında vahyin karşısında duran insanların ona karşı yaptığı kötü muameleye karşılık, el açıp rabbine dua ve niyazda bulunmuş, Rabbim! bilmiyorlar bilseler böyle yapmazlardı demiştir.

Hz. Peygamber Mekke'nin fethi gününde herkesi toplayıp, kendisine 21 sene boyunca sert davranışları ve akıl almaz tutumlarıyla haksızlık ve işkence eden kimselere, "Şimdi benden ne bekliyorsunuz?" diye sorduğunda, onlar yaptıklarından dolayı utançlarını gizleyememişler, "Sen iyi bir kardeş ve iyi bir kardeş oğlusun." demişlerdi. Rahmet Elçisi de Mekke halkına tevazu ve sükûnetle söyle seslenmiştir: "Size hiçbir ceza yoktur, gidiniz, hepiniz serbestsiniz". Bunun üzerine, Mekkeliler bir lider olan Attab, beklenmeyen bu genel af karşısında o kadar şaşırılmıştı ki, kendisini tutamayıp Hz. Peygamber'e yaklaştı ve "Ey Muhammed! Ben Attab b. Esid'im" dedi, sonra kelime-i şehadet getirerek Müslüman oldu. Bunun üzerine Resulullah (sav) gülümsedi ve "Seni Mekke valisi olarak tayin ediyorum" dedi. Böylece O, çok kısa bir süre öncesine kadar azılı düşmanı olan bir kimseyi, şehrin valisi olarak tayin etmiş ve fethedilen bölgeyi muhafaza edecek tek bir asker bırakmadan Medine'ye dönmüştür. Aksam olunca da Mekkeliler kendi istekleriyle Müslüman olmuşlardır.²⁴³

Hz. Peygamber bu hoşgörü örneklerini çocuklara karşı da sergilemiş, onları sık sık kınamak ve azarlamaktan kaçınmıştır. O, bir çocuğu yaptığı hatadan dolayı kırmamıştır. Resulullah'ın (sav) bu tavrını izlemek, çocukların kalbine utanma duygusunun yerleşmesine sebep olur. Ayrıca çocukta dikkat etme ve gözlemlenebilir kabiliyetini geliştirir. Bütün bunlar, Resulullah'ın (sav) terbiye etmiş olduğu, yüce bir ahlaka sahip Enes (ra)'ın sözlerinde açıkça görülmektedir.²⁴⁴

Hz. Enes, "Resulullah'a (sav) on yıl boyunca hizmet ettim. Allah'a yemin olsun ki, (bir günden bir güne) bana "Üf!" demedi. (Yaptığım bir şeyden dolayı) "Bunu niçin yaptın?" demediği gibi, (Yapmadığım bir şeyden dolayı da) "Bunu niçin yapmadın?" demedi."²⁴⁵

²⁴³ Türkiye, *Âlemlere Rahmet Hz. Muhammed*, 173-74.

²⁴⁴ Abdurrahman, *Peygamberimizin Çocuk Eğitimi*, 81.

²⁴⁵ Buhari, "Edep", 6038

2.2.3.5.Saygı

Saygı; “Büyüklerle, yaşlılara, değeri yüksek olanlara, kutsal bilinen kimselere karşı duyulan, sevgi ve çekinmeyle karışık bağılık duygusu. Başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu, inceliği”²⁴⁶olarak tanımlanmaktadır.

Dinimiz, büyüklerle saygı göstermeyi ve onlara karşı sorumluluklarımızı yerine getirmemizi emreder. Hz. Peygamber, “Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir.”²⁴⁷diyerek bu konunun ne derece önemli olduğunu bizlere göstermiştir. Başka bir hadiste, “Herhangi bir genç, bir kimseye yaşlı olduğu için ikramda bulunursa, Allah Teâlâ da o gence, yaşlılığında kendisine ikramda bulunacak birini nasip eder.”²⁴⁸buyurarak yaşlılara hizmet etmenin ne denli kıymetli olduğunu ve mükafatının ne olacağını bizlere bildirmiştir.

İslam Dininin genel çerçevesini büyüklerle saygı olarak çizdiği bu konunun şüphesiz en önemli başlığı anne ve babaya gösterilmesi gereken saygıdır. Özellikle anne babaya saygı gösterilmesi ve onlara iyilikle muamelede bulunulması gerektiği ile ilgili birçok ayet mevcuttur. Yüce Allah (cc) bir ayette; “Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi ve ana-babaya iyi davranmanıza kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara öf! bile deme; onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle”²⁴⁹ buyurarak anne ve babaya kötülük yapmanın üst sınırını; onları azarlamak, dövmek, kendi evine alıp ihtiyaçlarını gidermemek veya onları kırmak olarak belirlememiş, onlara” öf” bile denilmemesi şeklinde kurallandırmıştır.

İnsanın doğumundan itibaren korunup gözetilmesinde hiç şüphesiz anne babanın rolü çok büyüktür. Onun ilk doğduğu andan yetişkinlik evresine kadar sağlıklı bir şekilde büyümesi için büyük anne ve baba büyük fedakarlıklar gösterir. Giyim kuşamından yiyeceği gıdaya ve en önemlisi terbiye edilmeleri noktalarında evlatlarına imkanlarının en iyisini sunmaya çalışırlar. İslam dini tüm bu yüce hasletlerin karşılıksız

²⁴⁶ Türk Dil Kurumu (TDK), “Saygı” (Erişim 01 Haziran 2023).

²⁴⁷ Tirmizi, “Birr”, 15

²⁴⁸ Tirmizi, “Birr”, 25

²⁴⁹ İsra 17/23.

kalmayacağını dile getirir. Nitekim anne babaya saygı hakkındaki ayetlerin sınırları nettir ve hiçbir şüpheye yer bırakmayacak kadar açıktır. Yüce Allah (cc), “Merhamet duygusuyla onlara karşı mütevazı ol. (Onları sevgi ve merhamet kanatlarının altına al) ve de ki: “Rabbim! Beni büyütüp yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et.”²⁵⁰ ayetiyle kullarına anne babalarına sevgi ve saygı ile muamelede bulunmalarını öğütlemiş ve “İnsana, anne babasına karşı (iyilikle muamelede bulunmasını) tavsiye ettik. Annesi onu zorluklar içerisinde taşır ve (sütten) kesilmesi de iki yıl içindedir. Bana ve ebeveynine şükret. Dönüş banadır.”²⁵¹ ayetiyle de saygının sebebini açıklamıştır.

Yüce Allah (cc) konuyla ilgili ayetlerle, Hz. Peygamber (sav) hadisleri ve uygulamalarıyla, ashab ve ondan sonraki nesillerde yaşam tarzlarıyla; İslam’ın büyüklere ve özellikle anne ve babaya saygı hususunda bir değerler silsilesi oluşturmuş, bu değeri teselsül olarak devam ettirmişlerdir.

Yüce dinimizin ilk öğretmeni Hz. Muhammed (sav) babasını doğmadan, annesini ise henüz çok küçük yaşlarda iken kaybetmiş, anne ve baba sevgisinden mahrum kalmıştır. Yüce Rabbimiz onun bu halini Kur’an Kerim de anlatıp Duha suresinde onu koruyup kolladığını bizlere haber vermektedir.

Anne ve babaya saygı ile ilgili yukarıdaki ayetlerin yanı sıra Hz. Peygamberin ashabına tavsiyeleri dikkate değerdir. Burada Hz. Peygamber ile ashabı arasında geçen ve yaşadığımız bu asra adeta bir mesaj gönderen bazı hadisleri inceleyelim. Hz. Peygamber, “Rabbin hoşnutluğu anne babanın hoşnutluğuna bağlıdır. Rabbin öfkesi ise, anne babanın öfkesine bağlıdır.”²⁵² buyurarak Allah’ın (cc) anne ve babalık makamına verdiği değeri, “Anne baba, kişinin cennete girmesine vesile olacak ana kapılarından birisidir. Bu kapıdan girme fırsatını kaybetmek ya da değerlendirmek artık senin arzuna kalmış!”²⁵³ hadisiyle ve bunu destekleyecek “Anne ve babasına veya onlardan sadece birine yaşlılık günlerinde yetişip de cennete giremeyen kimse perişan olsun, perişan

²⁵⁰ İsra 17/24.

²⁵¹ Lokman 31/14.

²⁵² Tirmizi “Birr”, 13

²⁵³ Tirmizi “Birr”, 3

olsun, perişan olsun”²⁵⁴ hadisleriyle ebedi saati kazanma yollarından olan anne ve babaya hürmet, şefkat ve merhamet göstermenin ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

²⁵⁴ Müslim, “Birr”, 9-10

SONUÇ

Hız. Peygamberin hayatı ve davranışları, İslam ahlakının temel kaynaklarından biri olarak kabul edilir. Onun prensipleri hem İslam toplumunda hem de genel olarak insanlık için ahlaki bir rehberlik kaynağıdır.

Hız. Muhammed'in (sav) peygamberlik öncesi ve sonrası ahlakı, İslam tarihinde ve literatüründe geniş bir şekilde ele alınan bir konudur. Nübüvvetten önce herkesin kendisine güvendiği, doğru sözlü olan, emanete hıyanet etmeyen, verdiği sözde duran ve vefalı gibi vasıflarından dolayı Hız. Peygambere, "Muhammedü'l-emîn" lakabı takılmıştı. Kendisine peygamberlik geldikten sonra Allah (cc) ona, Kalem suresinde şöyle hitap etmektedir. "Şüphesiz sen büyük bir ahlak üzeresin." Bu ayet, Allah'ın (cc) Hız. Muhammed'e (sav) ahlaki erdemlerle donatılmış bir kişi olarak yüksek bir karakter ve ahlak üstünlüğü verdiğini vurgular. Ayetin çevirisi ile ifade edilen bu ifade, Hız. Muhammed'in (sav) güzel ahlakının, onun peygamberliği öncesinde ve sonrasında sergilediği dürüstlük, cömertlik, merhamet, adalet gibi özellikleri ve ahlaki değerleri içerir. Bu ayet, onun toplumunun ve tüm insanlığın örnek alabileceği bir ahlaki standardı temsil ettiğini ifade eder. Aynı zamanda bu ayet, insanlara Hız. Muhammed'in yaşamını ve örnek ahlakını öğrenmeleri, takip etmeleri ve ondan ilham almaları gerektiği konusunda bir çağrı niteliği taşır. Son olarak Hız. Peygamberin güzel hasletlerinden ziyade Allah'ın (cc), O'nun ahlakını zikretmesi ve ön plana çıkarması dikkate değer bir husustur.

İnsanlığa en güzel bir ahlak örneği sunan Hız. Peygamber, İslam dinine mensup olsun veya olmasın, Allah'ın yaratmış olduğu her canlıya aynı güzel ahlaki özellikleri göstermiştir. Onun ahlak ile ilgili hadislerinden bu kapsayıcılığı tespit etmemiz mümkündür. Uyurken kılıcını alan ve seni benim elimden kim kurtaracak diyen bir gayrimüslimin gaflet anından faydalanıp sonrasında onu affetmesi, bedevilerin sert üslup ve hareketlerine karşı gayet yumuşak davranması ve Müslümanlara karşı oldukça düşkün, çok şefkatli ve merhametli olması bu durumun en güzel örneklerindendir.

Bu bağlamda diyebiliriz ki Hız. Muhammed (sav), yaşamı boyunca ahlaki değerleri en güzel şekilde sergileyen bir örnek olmuştur. İnsanlara, sözleriyle ve davranışlarıyla ahlaki değerleri göstermiş, onları kendisine örnek almaları için teşvik

etmiştir. O sadece teorik bilgileri aktarmakla kalmamış, aynı zamanda öğretileri pratik hayata taşımıştır. İnsanlara, İslam'ın öğretilerini günlük hayatta nasıl uygulamaları gerektiğini göstermiş ve bu şekilde öğrenmeyi daha etkili hale getirmiştir.

Hiz. Peygamber'in Sünneti incelendiğinde, onun çocuklara karşı sevgi, hoşgörü, sabır ve anlayış gibi önemli ahlaki değerleri göstermiştir. Çalışmamızın sonuçları, Hiz. Peygamberin çocukluk dönemiyle ilgili öğretilerini takip etmenin, çocukların ahlaki gelişimine olumlu bir katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Nitekim çocukluk döneminde ahlaki eğitim, çocukların karakterlerinin oluşumu açısından büyük önem taşır. İslam'ın öğretilerine göre, çocukluk dönemi, insanın kişilik ve ahlaki değerlerinin temellerinin atıldığı bir dönemdir. Bu nedenle, çocukların ahlaki değerleri, inançları ve davranışlarıyla ilgili doğru yönlendirme ve doğru bir eğitim almaları gerekmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, Hiz. Peygamberin sünneti, çocuklara yönelik ahlaki eğitimde örnek alınabilecek bir kaynaktır. Peygamberimiz, çocukları sevmiş, onlara saygı göstermiş, onları sabırla dinlemiş ve onlarla empati kurmuştur. Ayrıca, Hiz. Peygamber, çocuklara doğru ve yanlış arasındaki farkı öğretmek, dürüstlük, sadakat, yardımseverlik gibi ahlaki değerleri kazandırmak için örnek davranışlar sergilemiştir. Bu sayede Nebevi ekolle yetişen bireylerin; ruhsal, ahlaki, psikolojik ve sosyolojik gelişimleri mükemmel düzeyde ilerlerken aynı zamanda toplumun da daha adil, merhametli ve bilgili bir toplum olması sağlanmıştır.

Bu çalışmamız, çocukluk dönemi ahlak eğitimine ilişkin bilgi ve anlayışı artırmayı hedeflemektedir. Tezde sunulan sonuçlar, çocukların ahlaki değerlerini geliştirmek ve İslam'ın temel prensiplerini onlara aktarmak isteyen ebeveynlere, eğitimcilere ve toplum liderlerine rehberlik etmektedir.

Sonuç olarak, Hiz. Peygamberin sünnetinde çocukluk dönemi ahlak eğitimi üzerine yapılan bu araştırma, çocukların nebevi yöntemle terbiye edilmesi hususunda ve onların karakter gelişimine önemli bir katkı sağlayabilecek bilgiler sunmaktadır. Hiz. Peygamberin örnek davranışlarına dayanarak, çocuklara sevgi, hoşgörü, sabır, dürüstlük ve yardımseverlik gibi ahlaki değerleri öğretmek, onların güzel ahlaklı birer birey olarak yetişmelerine yardımcı olacaktır. Bu çalışma, gelecekte daha fazla araştırmanın

yapılmasına ve çocukluk dönemi ahlak eğitimi üzerine daha fazla kaynak geliştirilmesine ilham verecektir.

KAYNAKÇA

Abdurrahman, Cemal. Peygamberimizin Çocuk Eğitimi. 1. bs. Konya: Hüner Yayınevi, 2012.

Abdülber, İbn. Lisânü'l-‘Arab. C. XVIII, t.y.

Akyüz, Vecdi. Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam. 2.basım. C. 1. 4 c. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.

Akyüz, Vecdi. Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam. 2.basım. C. 4. 4 c. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.

Askalanî, İbn Hacer el-. Fethu'l-Bârî. Çeviren M. Beşir Eryarsoy, Dr. İshak Emin Aktepe, ve Dr. İbrahim Tüfekçi. C. XII. XV c. İstanbul: Karınca-Polen Yayınları, 2016.

Ay, Mehmet Emin. “Okul Öncesi Dönemde Din Eğitimi”. İçinde Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu -II, 1. bs. C. II. Ankara, 2013.

Ayas, Alipasa, ??zmen Haluk, Muammer ??alîk, Atilla ??imer, Durmus Ekiz, Nevzat Yigit, Semih Aktekin, vd. Eğitim Bilimine Giriş. 2. bs. Ankara: Pegem Akademi, 2014.

Aydın, M. Şevki. Din Eğitimi Bilimi. 2017. bs. Kayseri: Kimlik Yayınları, t.y.

Aydın, M. Şevki. “Muallim Peygamber”. Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 14, sy 9 (01 Ocak 1996): 57-64.

Baktır, Mustafa. “Suffe”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 24 Nisan 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/suffe>

Bâşa, Abdurrahman Re’fet el-, Muhammed Halid Halid, Abdülaziz eş-Şennavi, ve Taceddin Uzun. Sahabe hayatından tablolar. Editör Muammer Uysal. Konya: Kervan Yayın Dağıtım, 2015.

Bayraktar, Mehmet Faruk. İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri. 8. bs. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2010.

Bayraktutar, Muammer. “Hz. Peygamber’in Örnekliği Bağlamında Olaylar Karşısındaki Azim ve Kararlılığı”. Ekev Akademi Dergisi, sy 50 (2012).

Bilgin, Beyza. “Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri”. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 24, sy 1-2 (01 Haziran 1981): 469-84.

Buhâri, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmâil, Sahih-i Buhâri Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, mlf. Zeynü’-d-din Ahmet b. Ahmet b. Abdi’l-Latifi’z Zebidi, çev. Kamil Miras, C XII, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984.

Canan, İbrahim. Hz. Peygamber’in (s.a.v) Sünnetinde Terbiye. İstanbul: Isık Akademi Yayinlari, 2008.

Cihan, Mustafa. “NURETTİN TOPÇU VE AHLAK EĞİTİMİ”. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sy 56 (15 Haziran 2016): 1387-98. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat1538>.

Cihandide, Zeynep Nezahat. Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi. 2. basım. İstanbul: Dem (Değerler Eğitimi Merkezi), 2014.

Coşkun, Selçuk. “YETİŞKİN EĞİTİMİ BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER’İN KADINLARI EĞİTİM SİYASETİ”. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy 26 (30 Aralık 2006): 75-93.

Çağrııcı, Mustafa. “Ahlâk”. İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2:10-14. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Çağrııcı, Mustafa. “İhsan”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 20 Mayıs 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sidk>

Çağrııcı, Mustafa. “Müsamaha”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 25 Mayıs 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/musamaha#1>

Çanakçı, Ahmet Ali. “Çocukluk Dönemi Gelişim Özellikleri ve Din Eğitimi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Araştırma.” Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, sy 6 (30 Aralık 2018): 51-93.

Çelebi, Ahmed. İslam’da eğitim-öğretim tarihi. Çeviren Ali Yardım. 3.baskı. İstanbul: Damla Yayınevi, 1998.

Çelikkaya, Hasan. “Eğitimin Anlamları ve Farklı Açılardan Görünüşü”. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi 3, sy 3 (28 Ekim 2013): 73-85.

Çınar, Fatih, ve Nural Şener. “ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİ DİNİ GELİŞİM ÖZELLİKLERİNE UYGUN AİLEDE DİN EĞİTİMİ”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 9, sy 47 (2016).

Çin, Ahmet. “İLK ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÇOCUĞUN AHLAK EĞİTİMİ”. Şarkiyat 13, sy 1 (30 Nisan 2021): 574-562. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.881973>.

Dağci, Abdullah. “Hz. Muhammed’in Yaşlılara ve Yaşlılığa Yaklaşımı Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir İnceleme”. Türk Din Psikolojisi Dergisi, sy 1 (30 Haziran 2020): 75-94.

Demil, Emine. “Hadisler Çerçevesinde Hz. Peygamber’in Eğitim Metodu.” Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi 5, sy 2 (28 Aralık 2019): 216-34.

Demircan, Adnan. “Tebliğde Hz. Peygamber’in Örnekliği”. Diyanet İlmi Dergisi XLVIII, sy 1 (2012): 7-28.

Derveze, İzzet. Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı. 2011. bs. C. 1. 2 c. İstanbul: İstanbul Matbaacılık, t.y.

Dodurgalı, Abdurrahman. Ailede Çocuğun Din Eğitimi. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı yayınları, nu. 123. İstanbul: Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1996.

Draz, M. Abdullah. “Ahlak ile Eğitimin Alakası”. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2 (30 Haziran 1997): 0-0.

Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistani el-Ezdi. Sünen-i Ebu Davud. nşr. Muhammed b. er-Racihi. Ürdün: Beyt’ül Efkar ed-Düveliyye, 1. Basım. 1999.

Ebu Gudde, Abdulfettah. Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (s.a.s) ve Öğretim Metotları. Çeviren Enbiya Yıldırım. 2. bs. Ankara: Otto Yayınları, 2016.

Ebu Zehra, Muhammed. Son Peygamber Hz. Muhammed. C. 1. 4 c. Ankara: İ’tisam Yayınları, 2018.

El-Cahız, Ebu Osman. Ahlak ve Eğitimi. 1. bs. İstanbul: Veciz Yayınları, 2019.

El-Hudari, Muhammed. Nuru'l Yakın Muhammed. 3. bs. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2012.

En-Nedvi, Hasan. Son Peygamber. Çeviren Şerafettin Şenaslan. İstanbul: Ravza Yayınları, 2001.

Ertürk, Selahattin. Eğitimde Program Geliştirme. 2. bs. Ankara: Edge Akademi Yayıncılık, 2017.

Evg in, A. Kadir. “HAD İSLERDE ‘FİTRAT’ KAVRAMI VE ‘İ SLAM FİTRATI’ SÖYLEMİ Nİ N TENKİ Dİ”. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy 1 (02 Haziran 2003): 93-110.

Gazali, Muhammed. Müslüman Ahlakı. 5. bs. Konya: Nükte Kitap, 2005.

Gözütok, Şakir. Hz. Peygamber Döneminde Eğitim Öğretim. 3. bs. İstanbul: Ensar, 2017.

Gözütok, Şakir. Hz. Peygamber’in Hadislerinde Eğitim Metodları (Buhari ve Müslim Örneği). 1. bs. İstanbul: Ensar, 2016.

Güdüğü, Fatih, ve Ramazan Buyrukçu. “İman ve Ahlâk Eğitimi Açısından Hucurât Suresi”. Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi 2, sy 2 (27 Aralık 2019): 144-74.

Gündüz, Mustafa. Ahlak Sosyolojisi. 3. bs. Ankara: Anı Yayıncılık, 2016.

Gündüz, Turgay. İslam, Gençlik ve Din Eğitimi. İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2003.

Güzel, Ahmet. “Nebevî Eğitimin Semeresi Olarak Mus‘ab b. Umeyr: Hayatı ve Hz. Peygamber Tarafından Eğitilmesi”. Mütefekkir 6, sy 11 (30 Haziran 2019): 163-92. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.584410>.

Hamidullah, Muhammed. İslam Peygamberi. Çeviren Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları, 2014.

Hişam, İbni. Siret-i İbn-i Hişam İslam Tarihi. Çeviren Hasan Ege. C. I. IV c. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.

Hökelekli, Hayati. Çocuk, genç, aile psikolojisi ve din. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi, 2009.

Hökelekli, Hayati. Psikolojiye giriş. Bursa: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2008.

İbni Mace, Ebu Abdillan Muhammed b. Yezid b. Mace el-Kaznivi. Sünen-i İbn Mace. nşr. Muhammed b. Salih er-Racihi. Ürdün: Beyt’ül Efkar ed-Düveliyye, 1. Basım. 1999.

İmam Gazali. İhya’u ulum’id-din. C. 3. 4 c. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2008.

İmamoğlu, Abdulvahit. Psikolojik ve Ahlaki Açıdan Çocuk Suçluluğu. 1. bs. İstanbul: Dem yayınları, 2015.

İTUBİRLİK, İstanbul Teknik Üniversiteliler Birliği, " Piaget’in Ahlaki Gelişim Kuramı". Erişim 12 Mart 2023. <https://www.itubirlik.org.tr/dosyalar/files/Prof.%20Dr.%20%C4%B0brahim%20Y%C4%B1d%C4%B1r%C4%B1m%20Ahlak%20Geli%C5%9Fimi.pdf>

Işıkdogan, Davut. “Medrese Öncesi Dönemde Eğitim ve Din Eğitimi”. İçinde Din Eğitimi, editör İbrahim Turan ve Bayramali Nazıroğlu, 1. bs, 271. Ankara: Bilay Yayınları, 2020.

Kara, Abdullah, ve Hilal Kara. Ashâb-ı Suffe. 1. bs. İstanbul: Siyer Yayınları, 2020.

Kara, Seyfullah. “Hz.Peygamber Döneminde Gençliğin Eğitimine Tarihsel Bir Yaklaşım”. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 2, sy 4 (01 Ağustos 2002): 65-73.

Karaca, Faruk. Dini Gelişim Psikolojisi. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2016.

Kaya, Süleyman. “KUR’AN’DA İNSANIN DEĞERİ”. İlahiyat, sy 1 (31 Aralık 2018): 51-64.

Kaymakcan, Recep, ve Hasan Meydan. Ahlak Değerler ve Eğitimi. 2. bs. İstanbul: Dem Yayınları, 2016.

Keskioğlu, Osman. Siyer-i Nebî: Hazret-i Peygamber’in hayatı. 30. baskı. Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları Mesleki kitaplar, 140 19. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015.

Keyifli, Şükrü. “Eğitim ve Din Eğitimi”. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD) 13, sy 2 (01 Haziran 2013): 31-54.

Kılıç, Recep. Âyet ve hadislerin ışığında insan ve ahlâk. 6. baskı. Türkiye Diyanet Vakfı yayınları Oku - düşün serisi İslâm esasları dizisi, 173 30 3. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Kilavuz, M. Akif. “Yetişkinlik ve Yaşlılık Döneminde Eğitim ve Din Eğitiminin Önemi”. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11, sy 2 (01 Haziran 2002).

Koç, Mustafa. “Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri”. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1, sy 17 (01 Aralık 2004): 231-38.

Kol, Suat. “ERKEN ÇOCUKLUKTA BİLİŞSEL GELİŞİM VE DİL GELİŞİMİ”. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 21, sy 21 (10 Ekim 2013): 1-21.

Kollektif. Dinim İslam Temel Bilgiler. 1. bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.

Köksal, Mustafa Asım. İslam tarihi: Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed Aleyhisselam ve İslamiyet. İstanbul: Işık Yayınları, 2008.

Köylü, Mustafa. Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi. 7. bs. İstanbul: Nobel, 2017.

Köylü, Mustafa, ed. Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi. 1. bs. İstanbul: Nobel, 2016.

Köylü, Mustafa. Yetişkinlik dönemi din eğitimi. İstanbul: Dem yayınları, 2004.

Kulaksızoğlu, Adnan. “Gençlik Çağı ve Ülkemizde Gençlik Sorunları”. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi 2, sy 2 (10 Ekim 2013): 133-44.

Kur’ân-ı Kerîm Meâli.çev. Halil Altuntaş -Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.

Kurt, Abdurrahman. “Demografik Değişkenler Açısından İlk Müslümanlar”.
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 18, sy 2 (01 Haziran 2009): 27-41.

Mevdudî, Ebu'l Ala. Tefhimu'l Kur'an - Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri. C. V. VI
c. İstanbul: İnsan Yayınları, t.y.

Mevdudî, Seyyid Ebul Alâ. Tefhimu'l Kur'an - Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri. C.
III. VI c. İstanbul: İnsan Yayınları, t.y.

Mevdudî, Seyyid Ebul Alâ. Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz.
Peygamberin Hayatı. Çeviren Ahmed Asrar. 3. basım. C. III. III c. Pınar Yayınları.
İstanbul: Pınar Yayınları, 1992.

Mevdudî, Seyyid Ebul Alâ. Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz.
Peygamberin Hayatı. Çeviren Ahmed Asrar. 3. basım. C. I. III c. Pınar Yayınları.
İstanbul: Pınar Yayınları, 1992.

Miskeveyh, İbn, Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, ve Cihat Tunç, çev.
Tehzibu'ul Ahlak. 3. bs. İstanbul, 2017.

Müslim, Ebü'ül Hüseyin Müslim b. el-Haccac. Sahihu Müslim. nşr. Nazar b.
Muhammed el-Faryabi Ebu Kuteybe. Riyad: Dar Tayyibe, 1. Basım. 1427/2006.

Nazıroğlu, Bayramali. “Din Eğitiminde Temel Kavramlar ve Bilimselleşme”.
İçinde Din Eğitimi, 1. bs. Ankara: Bilay Yayınları, t.y.

Numani, Mevlana Şibli. Son Peygamber Hazret-i Muhammed. 2005. bs. C. 2. 2
c. İstanbul: Milsan Basın Sanayii A.Ş., 2005.

Onur, Bekir. “AHLAK EĞİTİMİNİN PSİKOLOJİK TEMELLERİ”. Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES) 12, sy 1 (10 Eylül 2019): 1-13. https://doi.org/10.1501/Egifak_00000000603.

Oruç, Cemil. “Erken Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Teorileri Bağlamında Din Eğitimi”. Journal of Turkish Studies 8, sy Volume 8 Issue 8 (01 Ocak 2013): 971-971. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.4804>.

Oruç, Cemil. Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi. 3. bs. İstanbul: DEM, 2021.

Oruç, Cemil. “Okul Öncesi Dönemde Dini Duygunun Kökenleri ve Gelişimi”. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 10, sy 1 (01 Şubat 2010): 75-96.

Önkal, Ahmet, ve Adem Apak. Hz. Peygamber’in izinde. Editör Bünyamin Erul. 4. baskı. Çankaya, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015.

Özafşar, Mehmet Emin, ve Mehmet Görmez, ed. Hadislerle İslâm: Hadislerin Hadislerle Yorumu. 4. bs. C. III. VII c. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020.

Özbek, Abdullah. Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed. 3. bs. Konya: Esra Yayınları, 1994.

Özdemir, Osman, Pınar Güzel Özdemir, Muhammed Tayyib Kadak, ve Serhat Nasiroğlu. “Kişilik Gelişimi”. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar 4, sy 4 (01 Aralık 2012): 566-89. <https://doi.org/10.5455/cap.20120433>.

Özkan, Hasan Hüseyin. “POPÜLER KÜLTÜR VE EĞİTİM”. Kastamonu Eğitim Dergisi 14, sy 1 (01 Mart 2006): 29-38.

Sağlam, Nevzat. “Kabilesini İslam’la Şereflendiren Sahabî; Tufeyl Bin Amr Ed-Devsî”. Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi 4, sy 1 (30 Haziran 2019): 56-76. <https://doi.org/10.32711/tiad.721540>.

Sallabi, Prof. Ali Muhammed. Siyer-i Nebi. Çeviren Mustafa Kasadar, Sadullah Ergin, ve Şerafettin Şenaslan. 4. bs. C. I. II c. İstanbul: Ravza Yayınları, 2015.

Sancaklı, Saffet, ve Saffet Sancaklı. “HZ. PEYGAMBER’İN ÇOCUKLARA VERDİĞİ DEĞER BAĞLAMINDA SOKAK ÇOCUKLARI SORUNUNA GENEL BİR BAKIŞ”. Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 21, sy 21 (01 Ekim 2006): 3-32.

Sarıçam, İbrahim. Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı. 3. baskı. Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları; İlmî eserler, 581. 92. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2004.

Saricik, Murat. “CAHİLİYE DÖNEMİNDE ARAP YARIMADASI PANAYIRLARI”. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy 31 (01 Aralık 2013): 109-40.

Sayar, Kemal, ve Mehmet Dinç. Psikolojiye giriş. İstanbul: Dem, 2008.

Selçuk, Muallâ. Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler. 1. baskı. Türkiye Diyanet Vakfı yayınları 50. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1990.

Selim, Abdelaziz Ahmed Gabr. Resulullah’ın Eğitim Metodu. 1. bs. İstanbul: Ravza Yayınları, 2019.

Suruç, Salih. Peygamberimizin Hayatı. 243. bs. C. 1. 2 c. İstanbul: Nesil Yayıncılık, 2011.

Süveyd, Muhammed Nur. Peygamberimizin Sünnetinde Çocuk Eğitimi. Konya: Uysal Kitabevi, t.y.

Şenocak, İhsan. İslam Evinde Çocuk Terbiyesi. 1. bs. İstanbul: Hüküm Kitap, 2021.

Şenyayla, Gencal. “Asr-ı Saâdet ve Günümüzde Gençlik Kavramı”. Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 9, sy 3 (31 Aralık 2022): 994-1015. <https://doi.org/10.17859/pauifd.1186445>.

Şimşek, Eyüp. “Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri Ve Din Eğitimi”. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 4, sy 4 (01 Ağustos 2004): 207-20.

TDK, Türk Dil Kurumu. “Hoşgörü”. Erişim 25 Mayıs 2023. <http://tdk.gov.tr>

TDK, Türk Dil Kurumu. “Merhamet”. Erişim 17 Mayıs 2023. <http://tdk.gov.tr>

TDK, Türk Dil Kurumu. “Saygı”. Erişim 1 Haziran 2023. <http://tdk.gov.tr>

TDK, Türk Dil Kurumu. “Sevgi”. Erişim 17 Mayıs 2023. <http://tdk.gov.tr>

TDK, Türk Dil Kurumu. “Yetişkin”. Erişim 2 Mart 2023. <http://tdk.gov.tr/>

Timur, Meliha Oymak. Çocuğumuzu Tanıyalım. 1. bs. İstanbul: Dua, 2017.

Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizi. Cami’ül Muhtasar Min’es Sünen-i Anıl Nebiyyi Sallallahu Aleyhi Vessellem Ve Marifet’is Sahihi Ve’l Ma’luli Ve Ma Aleyhi’l Amel el-Ma’ruf bi Cami’it Tirmizi. nşr. Muhammed b. Salih er-Racihi. Ürdün: Beyt’ül Efkar ed-Düveliyye, 1. Basım. 1999.

Tongar, Hatice Kübra. Peygamberlerin Çocuk Eğitimi Metotları. 22. bs. İstanbul: Hayy Kitap, 2018.

Tosun, Cemal. Din Eğitimi Bilimine Giriş. Ankara: Pegem Akademi, 2010.

Tosun, Cemal. “Öğretmen Olarak Hz.Muhammed Ya da Din Eğitimi-Öğretiminde Hz. Muhammed’in Örnekliliği Meselesi”. İçinde Hz. Muhammed ve Gençlik. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

Tunçeli, Hilal İlknur, ve Rengin Zembat. “Erken Çocukluk Döneminde Gelişimin Değerlendirilmesi ve Önemi”. Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi 3, sy 3 (30 Aralık 2017): 1-12.

Türk, Esra. “Çocukluk Döneminde Duygusal Gelişim ve Din Eğitimi”. Marife Dini Araştırmalar Dergisi 14, sy 3 (01 Ocak 2014): 143-58.

Türkei, ed. Âlemlere Rahmet Hz. Muhammed. 1. baskı. Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları Halk kitapları, 933 228. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013.

Ulusoy, Ayten, Abide Aytar Güngör, Aysel Köksal Akyol, Güzin Subaşı, Gülsen Ünver, ve Gürcü. Erdamar Koç. Eğitim psikolojisi. 3. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık, 2011.

Ulvan, Abdullah Nasih. Gençlere Aile Eğitimi. Çeviren İlyas Gürbüz. 2. bs. İstanbul: Ravza Yayınları, 2001.

Yaran, Cafer S. İslam Ahlak Felsefesine Giriş. 3. bs. İstanbul: Dem, 2014.

Yardım, Ali. Peygamberimiz’in Şemâili. İkinci baskı. Damla yayınevi Kültür serisi, nu: 268 no: 1. İstanbul: Damla Yayınevi, 1997.

Yazıcı, Mahmut. “Toplumsal Birliği Sağlamada Hz. Peygamber’in Örnekliliği”. Universal Journal of Theology 5, sy 2 (31 Aralık 2020): 331-56.

Yıldırım, Muhammed Emin. Çocuk Yetiştirme Ahlakı. 1. bs. Turkey: Siyer Yayinlari, 2020.

Yıldırım, Muhammed Emin. Nebevi Eğitim Modeli Darü'l-Erkam: Vahyin Nuzül Sürecinde Şahsiyet Eğitimi. 11. bs. İstanbul: Siyer Yayınları, 2016.

Yıldız, İlhan. “Hz. Peygamber’in Mekke Dönemi Yaygın Eğitim Çalışmaları - Din Eğitimi Açısından Bir Temellendirme Denemesi-”. Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2, sy 2 (01 Haziran 1998): 301-35.

Yılmaz, Yusuf. Peygamberimiz'den Ahlak Hadisleri. 2. bs. İstanbul: Nebevi Hayat Yayınları, 2014.

Yiğit, Ayşegül. “Çocuğun Gelişim Özellikleri Ve İletişim İlkeleri Doğrultusunda Ailede Din Eğitimi”. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 22, sy 22 (01 Mayıs 2006): 179-203. <https://doi.org/10.17120/omuifd.47183>.

Yiğit, Yaşar. Peygamberimiz ve Hoşgörü. 5. baskı. Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları Cep kitapları, 586 66. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010.

Yücel, İrfan. Peygamberimizin Hayatı. Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları Halk kitapları, 222 73. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1982.